वृषाली जोशी

सॉमरसेट मॉम

सल्लागार

सल्लागार

व इतर कथा

लेखक- सॉमरसेट मॉम

मराठी अनुवाद – वृषाली जोशी

© वृषाली जोशी

सर्व हक्क अनुवादिकेच्या स्वाधीन. या अनुवादातील कोणताही भाग कोणत्याही माध्यमातून प्रसिद्ध करण्यासाठी अनुवादिकेची पूर्व परवानगी घेण्याची आवश्यकता आहे.

दूरभाष ९९२१७४६२४५

सल्लागार व इतर कथा

लेखक - सॉमरसेट मॉम

अनुवादक: डॉ. वृषाली जोशी

७, अक्षय, २० तुळशीबागवाले कॉलनी, पुणे, ४११००९

चलभाष : ९९२१७४६२४५

इमेल – vrishalisjoshi@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादिकेकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रुपांतर करण्यासाठी अनुवादिकेची परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई केली जाईल.

This declaration is as per the Copyright Act 1957 read with Sections 43 and 66 of the IT Act 2000. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

प्रकाशन :ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

esahity@gmail.com

Whatsapp- 9987737237

प्रकाशन : १३ ऑक्टोबर २०२६

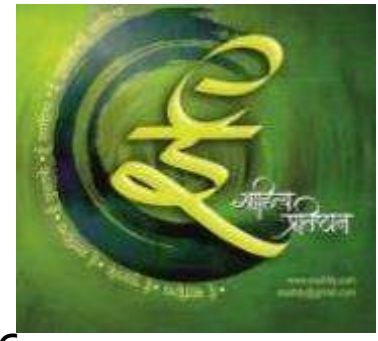

©esahity Pratishthan®2026

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फ़ॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक इतर वेबसाईटवर ठेवण्यापूर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापूर्वी ई साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

अनुवादिकेची ओळख

डॉ. वृषाली जोशी

B Sc, M A, M Ed, Ph D

२५ अनुवादित कथा मराठी मासिकामधून प्रसिद्ध झाल्या आहेत. ई साहित्यतर्फे सहासष्ट पुस्तके प्रसिद्ध झाली आहेत.

मराठी व इंग्रजी माध्यमांच्या शाळाकॉलेजमध्ये अध्यापन केले आहे.

संशोधन प्रकल्पात सहभाग घेतला आहे.

कॉलेजमध्ये प्राचार्यपद भूषवले आहे.

सुगमसंगीत स्पर्धेत पारितोषिके, सिंथेसायझरवर गाणी वाजवण्याचा, कविता करण्याचा व शब्दकोडी बनवण्याचा छंद आहे.

संपर्क: वृषाली जोशी ७, अक्षय, २० तुळशीबागवाले कॉलनी पुणे ४११००९, चलभाष ९९२१७४६२४५

सॉमरसेट मॉम

इंग्लीशमधील सर्वाधिक लोकप्रिय क्लासिक लेखकांमध्ये सॉमरसेट मॉमचे नाव घेतले जाते. त्याच्या कथांवरून अडतीस सिनेमे, शेकडो नाटके यांची निर्मिती झाली. त्यांच्या कथा आणि कादंबऱ्या यांच्या काही हजार प्रती छापल्या गेल्या. जगातील जवळपास सर्व .भाषांमध्ये त्यांच्या कथांचे अनुवाद झाले. त्यांच्या कथांवरून निर्मिती झालेल्या सिनेमांची यादी भली मोठी आहे.

कथानुक्रम

सल्लागार

पूर्ण डझन

गिगोलो आणि गिगोलेट

कासवाचा आवाज

The Consul

सल्लागार

मिस्टर पीट अत्यंत चिडलेल्या अवस्थेत होते. त्यांनी वीस वर्षांहून अधिक काळ दूतावास सेवेत काम केले होते आणि त्यांना अनेक प्रकारच्या त्रासदायक लोकांशी सामना करावा लागला होता—तर्क ऐकून न घेणारे अधिकारी, ब्रिटिश सरकारला कर्जवसुलीची एजन्सी समजणारे व्यापारी, आणि न्याय्य वागणुकीचा प्रयत्न झाला तरी तो मोठा अन्याय मानणारे धर्मप्रचारक; पण अशा प्रकारची अडचण त्यांनी यापूर्वी कधीच अनुभवली नव्हती की ज्यामुळे ते इतके पूर्णपणे

गोंधळून गेले होते. ते स्वभावाने सौम्य होते, पण कसल्याही ठोस कारणाशिवाय त्यांनी आपल्या लेखकावर संताप काढला आणि त्यांच्या अधिकृत सहीसाठी ठेवलेल्या पत्रात दोन शब्द चुकीचे लिहिल्यामुळे त्यांनी जवळजवळ त्या युरेशियन कारकूनाला नोकरीवरून काढून टाकले असते.

ते अत्यंत कर्तव्यदक्ष होते आणि घड्याळात चार वाजेपर्यंत ते ऑफिस सोडू शकत नव्हते; घड्याळाने चार वाजलेले दाखवताच ते लगेच उठले आणि टोपी व काठी मागवली. त्यांच्या नोकराने ती लगेच न आणल्यामुळे त्यांनी त्याला भरपूर सुनावले. लोक म्हणतात की सर्व सल्लागार थोडे विचित्र होतात; आणि जे व्यापारी पस्तीस वर्षे चीनमध्ये राहूनही रस्त्यात दिशा विचारण्याइतकीही भाषा शिकत नाहीत ते म्हणतात, की हे चिनी भाषा शिकावी लागते म्हणून असते; आणि यात शंका नव्हती की मिस्टर पीट खरोखरच थोडे विचित्र होते.

ते अविवाहित होते आणि म्हणूनच त्यांना अशा ठिकाणी नेमणुका देण्यात आल्या होत्या ज्या त्यांच्या एकाकीपणामुळे विवाहित पुरुषांसाठी अयोग्य मानल्या जात. त्यांनी इतके आयुष्य एकटे घालवले होते की त्यांच्या स्वभावातील विचित्रपणा फारच वाढला होता आणि त्यांच्या काही सवयी अपरिचितांना आश्चर्यचकित करीत. ते फारच विसरभोळे होते. त्यांच्या घराकडे त्यांचे अजिबात लक्ष नसे—ते नेहमी अस्ताव्यस्त असत; अन्नाबद्दलही ते निष्काळजी होते. त्यांचे नोकर त्यांना हवे ते खायला देत आणि प्रत्येक गोष्टीसाठी त्यांच्याकडून भरमसाठ पैसे वसूल करत. अफूच्या व्यापारावर बंदी घालण्यासाठी ते

खूप प्रयत्न करत होते, पण शहरात एकमेव असे तेच व्यक्ती होते ज्यांना हे माहीत नव्हते, की त्यांच्या नोकरांनी दूतावासातच अफू साठवून ठेवली होती आणि त्या जागेच्या मागच्या दारातून उघडपणे तिचा व्यापार चालत होता.

ते एक उत्कृष्ट संग्राहक होते आणि सरकारने दिलेले घर त्यांनी एकामागून एक गोळा केलेल्या वस्तूंनी भरले होते—टिन, पितळ, कोरीव लाकूड; हे त्यांचे अधिकृत संग्रह होते; पण त्याशिवाय ते टपाल तिकिटे, पक्ष्यांची अंडी, हॉटेलची लेबल्स आणि पोस्टाची तिकिटेही गोळा करत. त्यांनी अभिमानाने सांगितले होते की त्यांच्या पोस्टाच्या तिकीटांचा हा संग्रह संपूर्ण साम्राज्यात अद्वितीय आहे.

एकाकी ठिकाणी दीर्घकाळ राहिल्यामुळे त्यांनी भरपूर वाचन केले होते, आणि जरी ते चिनी भाषेचे तज्ञ नव्हते तरी चीन, त्याचा इतिहास, साहित्य आणि लोक याबद्दल त्यांना त्यांच्या अनेक सहकाऱ्यांपेक्षा अधिक माहिती होती; पण या विस्तृत वाचनातून त्यांनी सहिष्णुता नव्हे तर अहंकार मिळवला होता.

त्यांचे दिसणेही वेगळेच होते. त्यांचे शरीर लहान आणि अशक्त होते आणि चालताना ते वाऱ्यासमोर नाचणाऱ्या कोरड्या पानासारखे वाटत. त्यांच्या मोठ्या डोक्याच्या एका बाजूला त्यांनी थोड्याशा तिरक्या पद्धतीने घातलेली लहान टायरोलियन टोपी—ज्यात कोंबड्याचे पिस होते—ती खूप जुनी आणि फाटकी होती, आणि त्यात काहीतरी विलक्षण विचित्रपणा होता. ते फार टक्कल असलेले होते. चष्म्याच्या मागे त्यांचे फिकट निळे डोळे कमजोर दिसत होते, आणि

खाली झुकलेली, अस्ताव्यस्त, मळकट मिशी त्यांच्या तोंडातील चिडचिडेपणा लपवू शकत नव्हती.

आता, दूतावास असलेल्या रस्त्यावरून वळून, ते शहराच्या भिंतीवर चढले; कारण त्या गर्दीच्या शहरात आरामात चालता येईल अशी जागा फक्त तिथेच होती. ते काम मनावर घेणारे माणूस होते—प्रत्येक छोट्या गोष्टीवरून स्वतःला त्रास करून घेणारे—पण साधारणपणे भिंतीवर फेरफटका मारल्याने त्यांना शांतता आणि विश्रांती मिळत असे. शहर एका विशाल मैदानात वसलेले होते आणि अनेकदा सूर्यास्ताच्या वेळी त्या भिंतीवरून दूरवर बर्फाच्छादित पर्वत—तिबेटचे डोंगर—दिसत. पण आज ते वेगाने चालत होते, ना उजवीकडे पाहत ना डावीकडे; त्यांचा जाड स्पॅनियल कुत्रा त्यांच्या भोवती उड्या मारत होता, पण त्यांना त्याचीही दखल नव्हती. ते स्वतःशीच मंद आवाजात वेगाने बोलत होते.

त्यांच्या चिडचिडीचे कारण होते त्या दिवशी त्यांना भेटायला आलेली एक स्त्री—जिने स्वतःला मिसेस यी असे म्हटले होते, पण अचूकतेच्या दूतावासी आग्रहामुळे ते तिला मिस लॅम्बर्ट म्हणत होते. यामुळेच त्यांच्या संभाषणात सौजन्य राहिले नाही.

ती एक इंग्लिश स्त्री होती जिने एका चिनी पुरुषाशी लग्न केले होते. ती दोन वर्षांपूर्वी आपल्या पतीबरोबर इंग्लंडहून आली होती, जिथे तो लंडन विद्यापीठात शिकत होता. त्याने तिला पटवून दिले होते की तो आपल्या देशात एक मोठा माणूस आहे, आणि ती एका भव्य राजवाड्यात आणि प्रतिष्ठित स्थानावर जाणार आहे असे तिने कल्पिले

होते. पण जेव्हा तिला एका जुनाट, गर्दीच्या चिनी घरात आणले गेले तेव्हा तो मोठा धक्का होता—तिथे परदेशी पद्धतीचा पलंगही नव्हता, ना सुरी-काटे; सगळेच तिला घाणेरडे आणि दुर्गंधीयुक्त वाटत होते.

तिला आपल्या पतीच्या आई-वडिलांसोबत राहावे लागणार आहे, हेही तिला धक्कादायक वाटले, आणि तिच्या पतीने तिला सांगितले की आई सांगेल तेच तिला करावे लागेल. पण चिनी भाषेचे पूर्ण अज्ञान असल्यामुळे दोन-तीन दिवसांनीच तिला कळले की ती तिच्या पतीची एकमेव पत्नी नाही. तो आपल्या लहानपणीच, आपल्या मूळ गाव सोडण्यापूर्वीच, लग्न केलेला होता.

ती त्याच्यावर फसवणुकीचा आरोप करत रागाने बोलली तेव्हा त्याने फक्त खांदे उडवले. एका चिनी पुरुषाला दोन बायका ठेवण्यास काहीच अडचण नव्हती आणि—थोडे खोटे बोलत—त्याने सांगितले की कोणतीही चिनी स्त्री त्याला त्रास मानत नाही.

हे समजल्यानंतरच ती प्रथमच सल्लागाराकडे आली. तिच्या आगमनाची बातमी त्यांना आधीच मिळाली होती—चीनमध्ये सगळ्यांना सगळ्याबद्दल माहिती असते—आणि त्यांनी तिला आश्चर्य न वाटता भेटीची वेळ दिली. पण तिच्याबद्दल त्यांना फारशी सहानुभूती नव्हती. एखाद्या परदेशी स्त्रीने चिनी पुरुषाशी लग्न करावे ही गोष्टच त्यांना संतापजनक वाटत होती, आणि योग्य चौकशी न करता तिने असे केले, हे तर त्यांना वैयक्तिक अपमानासारखे वाटले.

ती दिसायला अशी नव्हती की तिने अशी मूर्ख चूक केली असे वाटावे. ती मजबूत, थोडी जाड बांध्याची, तरुण स्त्री होती—ठेंगणी,

साधी आणि सरळ बोलणारी. तिने स्वस्त टेलर-मेड सूट घातला होता आणि टॅम-ओ'-शॅन्टर टोपी [स्कॉटीश पद्धतीची लोकरी टोपी] घातली होती. तिचे दात खराब होते, त्वचा निस्तेज होती, हात मोठे, लाल आणि नीट न सांभाळलेले होते. ती कष्टाची सवय असलेली दिसत होती. ती इंग्रजीत कॉकनी लहेजात बोलत होती.

'तुमची ओळख मिस्टर यी यांच्याशी कशी झाली?' सल्लागारांने थंडपणे विचारले.

'त्याचं असं आहे,' ती म्हणाली, 'बाबा चांगल्या नोकरीत होते, आणि ते गेले तेव्हा आई म्हणाली, "इतक्या खोल्या रिकाम्या ठेवणं पापच आहे; मी खिडकीत जाहिरात लावते."'

सल्लागारांने तिचे बोलणे तोडले.

'तो तुमच्याकडे राहायला होता?'

'तसं अगदी राहायला नव्हता,' ती म्हणाली.

'मग आपण त्याला "अपार्टमेंट्स" म्हणू या?' सल्लागारांने हलक्या, थोड्या अहंकारी हास्याने उत्तर दिले.

अशा प्रकारच्या लग्नांचे हे नेहमीचे स्पष्टीकरण होते.

त्याने तिला फारच मूर्ख आणि सामान्य समजून त्यांनी स्पष्टपणे सांगितले की इंग्लिश कायद्यानुसार तिचे यी यांच्याशी लग्न वैध नाही, आणि तिने लगेच इंग्लंडला परत जाणेच योग्य ठरेल. ती रडू लागली आणि त्यांचे हृदय थोडे मवाळ झाले. त्याने तिला काही धर्मप्रचारक स्त्रियांच्या देखरेखीखाली परत पाठवण्याचे आश्वासन दिले, आणि

तोपर्यंत ती एखाद्या मिशनमध्ये राहू शकेल का तेही पाहण्याचे सांगितले.

पण ते बोलत असताना मिस लॅम्बर्टने आपले अश्रू पुसले.

'इंग्लंडला परत जाऊन काय उपयोग?' ती शेवटी म्हणाली. 'माझ्याकडे जाण्यासाठी कुठेच जागा नाही.'

'तुम्ही तुमच्या आईकडे जाऊ शकता.'

'माझं मिस्टर यी यांच्याशी लग्न करण्याला ती सुरुवातीपासूनच विरोध करत होती. आता मी परत गेले तर आयुष्यभर तिचं ऐकावं लागेल.'

सल्लागार तिच्याशी वाद घालू लागला, पण तो जितका जास्त वाद घालत गेला तितकी ती अधिक हट्टी होत गेली, आणि शेवटी त्याचा संयम सुटला.

'तुम्हाला जर तुमचा नवरा नसलेल्या माणसाबरोबर इथे राहायचं असेल, तर ती तुमचीच जबाबदारी आहे; पण मी या प्रकरणातून पूर्णपणे हात झटकतो.'

तिचं उत्तर त्याच्या मनात कायम रेंगाळत राहीलं होतं.

'मग तुम्हाला काळजी करण्याचं काहीच कारण नाही,' ती म्हणाली होती, आणि तिच्या चेहऱ्यावरचा तो भाव त्याला तिची आठवण आली की पुन्हा पुन्हा डोळ्यांसमोर यायचा.

हे दोन वर्षांपूर्वीचं होतं, आणि त्यानंतर त्याने तिला एक-दोन वेळा पाहिलं होतं.

असं दिसत होतं की तिचं तिच्या सासूबाईंबरोबर आणि नवऱ्याच्या दुसऱ्या बायकोबरोबर अजिबात पटत नव्हतं, आणि ती चिनी कायद्यानुसार आपल्या हक्कांबद्दल अगदी विचित्र प्रश्न घेऊन सल्लागाराकडे येत असे. त्याने तिला तिथून दूर जाण्याची ऑफर पुन्हा दिली, पण ती तिथून जाण्यास ठाम नकार देत राहिली, आणि त्यांच्या प्रत्येक भेटीचा शेवट सल्लागारांच्या संतापानेच होत असे.

तीन भांडणाऱ्या बायकांमध्ये शांतता राखण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या त्या धूर्त यीबद्दल त्याला जवळजवळ दया वाटू लागली होती. त्याच्या इंग्लिश बायकोच्या म्हणण्या नुसार तो तिच्याशी वाईट वागत नव्हता. तो दोन्ही बायकांशी न्यायाने वागण्याचा प्रयत्न करत होता.

मिस लॅम्बर्टमध्ये मात्र काही सुधारणा झाली नव्हती. सल्लागारांला माहीती होतं की ती साधारणपणे चिनी कपडे घालत असे, पण त्याला भेटायला आली की युरोपियन कपडे घालायची. ती खूपच अस्ताव्यस्त दिसू लागली होती. ती जे चिनी अन्न खात होती त्यामुळे तिच्या आरोग्यावर परिणाम झाला होता आणि ती खूपच अशक्त दिसू लागली होती.

पण त्या दिवशी ती त्याच्या ऑफिसमध्ये आली तेव्हा तो खरोखरच हादरला. तिने टोपी घातली नव्हती आणि तिचे केस विस्कटलेले होते. ती अत्यंत हिस्टेरिकल अवस्थेत होती.

'ते मला विष देण्याचा प्रयत्न करत आहेत,' ती ओरडली आणि त्याच्यासमोर काहीतरी दुर्गंधीयुक्त अन्नाचा वाटा ठेवला. 'यात विष

आहे,' ती म्हणाली. 'गेल्या दहा दिवसांपासून मी आजारी आहे; एखाद्या चमत्कारानेच मी वाचले आहे.'

तिने त्याला एक मोठी कथा सांगितली—तपशीलवार आणि बऱ्यापैकी विश्वासार्ह—ज्यामुळे त्यला पटून गेले; शेवटी, ज्यांना ती नावडती होती अशा चिनी स्त्रिया तिला दूर करण्यासाठी ओळखीच्या पद्धती वापरतील, याहून अधिक स्वाभाविक काय असू शकत होतं?

'त्यांना माहीत आहे का की तुम्ही इथे आलात?'

'नक्कीच माहीत आहे; मी त्यांना सांगितलं की मी त्यांचा भांडाफोड करणार आहे.'

आता शेवटी ठाम निर्णय घेण्याची वेळ आली होती. सल्लागारांने तिला अत्यंत अधिकृतपणे पाहिले.

'बरं, तुम्ही आता तिथे परत जाणार नाही. मी तुमच्या या मूर्खपणाला आता अधिक सहन करणार नाही. तुम्ही या माणसाला—जो तुमचा नवरा नाही—सोडून जायलाच हवं,' तो म्हणाला.

पण त्या स्त्रीच्या वेडगळ हट्टापुढे तो असहाय्य ठरला. त्याने पूर्वीप्रमाणे सर्व युक्तिवाद पुन्हा केले, पण ती ऐकायलाच तयार नव्हती, आणि नेहमीप्रमाणे त्याचा संयम सुटला.

तेव्हाच, त्याच्या शेवटच्या, निराशाजनक प्रश्नाच्या उत्तरात तिने असे काहीतरी सांगितले की ज्यामुळे त्याचा पूर्ण धीरच खचला.

'पण शेवटी तुम्ही त्या माणसाबरोबर का राहता?' तो संतापाने ओरडला.

ती क्षणभर थांबली आणि तिच्या डोळ्यांत एक विचित्र भाव उमटला.

‘त्याच्या कपाळावर केस ज्या पद्धतीने वाढतात त्यात काहीतरी आहे जे मला आवडल्याशिवाय राहवत नाही,’ ती म्हणाली.

सल्लागारांने याहून अधिक विचित्र काही ऐकले नव्हते. खरंच, हा शेवटचा धक्का होता. आणि आता तो रस्त्यावरून झपाट्याने चालत होता, आपला राग शांत करण्याचा प्रयत्न करत होता; जरी तो सहसा वाईट भाषा वापरत नसे, तरी यावेळी तो स्वतःला आवरू शकला नाही, आणि तो संतापाने म्हणाला: ‘बायका म्हणजे अक्षरशः भयंकर असतात!’

The RoundDozen
पूर्ण डझन

मला एल्सम आवडते. इंग्लंडच्या दक्षिणेकडील समुद्रकिनारी असलेले हे एक निवांत ठिकाण आहे; ब्राइटनपासून फार दूर नाही, आणि त्या रम्य शहराच्या उशीराच्या जॉर्जियन काळातील आकर्षणाची झलक त्यात आहे. पण ते ना गजबजलेले आहे, ना भडक. दहा वर्षांपूर्वी, जेव्हा मी तिथे नेहमीच जात असे, तेव्हा अजूनही इथे-तिथे एखादे जुने घर दिसत असे—मजबूत, थोडे दिखाऊ पण अप्रिय नसलेले (जणू एखादी उच्च कुलातील पण थोडी उतरलेली स्त्री, जिने आपल्या वंशाचा मितभाषी अभिमान जपलेला आहे आणि जो त्रासदायक न वाटता उलट मोहक वाटतो)—जे युरोपातील 'पहिल्या

सज्जन'च्या काळात बांधले गेले होते, आणि जिथे नशीबाने उतरत्या वयात आलेल्या एखाद्या दरबारीने आपले शेवटचे दिवस घालवले असतील.

मुख्य रस्त्यावर एक आळशीपणाची छटा होती आणि डॉक्टरची मोटार तिथे जरा विसंगतच वाटे. गृहिणी आपली घरकामे निवांतपणे करत असत. कसाई मोठ्या साउथ-डाउन मटणाच्या तुकड्यातून मानेचा उत्तम भाग त्यांच्या दोरीच्या पिशवीत टाकतांना व अर्धा पौड चहा आणि मीठाचा पुडा टाकताना त्या त्याच्याशी गप्पा मारत असत आणि किराणा लेखकांपैकी ज्यांना तो थोडीफार दाद द्यायला तयार असे, ती दाद तो फक्त परकीय भाषेत लिहिणाऱ्यांनाच देई. त्रासदायक गोष्ट अशी होती की तो स्वतः एक विलक्षण प्रतिभावान लेखक होता, हे कोणीही नाकारू शकत नव्हते. त्याची शैली अत्यंत देखणी होती. त्याचे ज्ञान अफाट होते. तो आढ्यतेशिवाय गंभीर विचार मांडू शकत होता, उथळपणाशिवाय विनोदी होऊ शकत होता आणि कृत्रिमतेशिवाय परिष्कृत लेखन करू शकत होता. त्याचा अगदी छोटासा लेखसुद्धा वाचनीय असे. त्याचे निबंध म्हणजे जणू लहान लहान उत्कृष्ट कलाकृतीच होत्या.

एल्सम कधी फॅशनेबल होते की नाही, मला माहीत नाही; पण त्या काळी तरी तसे नव्हते. मात्र ते सन्मान्य आणि स्वस्त होते. तिथे वयोवृद्ध स्त्रिया—कुमारिका किंवा

विधवा—राहात असत; तसेच भारतात नोकरी केलेले अधिकारी आणि निवृत्त सैनिकही. ऑगस्ट आणि सप्टेंबर या महिन्यांची त्यांना

थोडी भीती वाटे, कारण त्या वेळी सुट्टीसाठी येणारी माणसे गर्दी करत; पण तरीही ते आपली घरे भाड्याने देत आणि त्या पैशांत स्वित्झर्लंडमधील एखाद्या निवांत निवासात काही आठवडे घालवत.

मी एल्समला कधीच त्या गजबजलेल्या काळात पाहिले नाही—जेव्हा लॉजिंग-हाऊसेस भरलेली असत, तरुण मंडळी ब्लेझर घालून समुद्रकिनाऱ्यावर हिंडत असत, पियरोट्स [पांढरे कपडे घातलेला व तोंड पांढरे केलेले विदूषक] समुद्रकिनारी खेळ दाखवत, आणि डॉल्फिनच्या बिलियर्ड रूममध्ये रात्री अकरापर्यंत चेंडूंचे टकटक आवाज ऐकू येत. मला ते फक्त हिवाळ्यातीलच माहीत आहे.

तेव्हा समुद्रकिनाऱ्यावरील प्रत्येक घरावर—शंभर वर्षांपूर्वी बांधलेल्या, बाहेरून प्लास्टर केलेल्या आणि वक्र खिडक्यांच्या—'भाड्याने खोल्या उपलब्ध' असा फलक लावलेला असे. डॉल्फिन हॉटेलमध्ये पाहुण्यांची सेवा फक्त एका वेटरकडून आणि बूट पॉलिश करणाऱ्या नोकराकडून होत असे. रात्री दहाला पोर्टर स्मोकिंग-रूममध्ये येऊन तुमच्याकडे असा अर्थपूर्ण कटाक्ष टाकत असे की तुम्ही उठून झोपायला जावे.

त्या काळी एल्सम एक अतिशय शांत ठिकाण होते आणि डॉल्फिन एक आरामदायक वसतिगृह. प्रिन्स रीजेंटने मिसेस फिट्झहर्बर्टसोबत इथे एक-दोनदा येऊन कॉफी-रूममध्ये चहा घेतला होता, ही कल्पनाच आनंददायी वाटत असे. हॉलमध्ये मिस्टर ठॅकरेंचे एक पत्र चौकटीत बसवलेले होते—त्यांनी समुद्राकडे दिसणारी एक बैठक खोली आणि दोन शयनकक्ष आरक्षित करण्याची विनंती केली

होती आणि स्टेशनवरून त्यांना आणण्यासाठी गाडी पाठवावी, असे लिहिले होते.

युद्धानंतर दोन-तीन वर्षांनी, नोव्हेंबर महिन्यात, मला इन्फ्लुएंझाचा तीव्र झटका आल्यामुळे प्रकृती सुधारण्यासाठी मी एल्समला गेलो. दुपारी पोचलो, सामान उघडून झाल्यावर समुद्रकिनारी फेरफटका मारायला निघालो. आकाश ढगाळ होते,

समुद्र शांत पण राखाडी आणि थंड दिसत होता. काही समुद्रीपक्षी किनाऱ्याजवळ उडत होते. हिवाळ्यासाठी शीड उभारायचे खांब काढून ठेवलेल्या नौका खडकाळ किनाऱ्यावर ओढून ठेवल्या होत्या, आणि स्नानगृहे एकमेकांच्या शेजारी, लांबच लांब, राखाडी आणि जीर्ण रांगेत उभी होती.

नगरपालिकेने ठेवलेल्या बाकांवर कोणी बसलेले नव्हते; पण काही लोक व्यायामासाठी वर-खाली चालत होते. मी लाल नाकाचा एक वृद्ध कर्नल पाहिला—तो गुडघ्याखाली येणारी गोल्फ खेळायची पँट घालून चालत होता आणि त्याच्या मागे एक टेरियर कुत्रा होता; तसेच दोन वयोवृद्ध स्त्रिया आणि एक साधी मुलगी. समुद्रकिनारा इतका ओसाड मी कधी पाहिला नव्हता.

लॉजिंग-हाऊसेस जणू एखाद्या प्रेमिकाची वाट पाहणाऱ्या, पण तो कधीच परतणार नाही अशा दीन वृद्ध कुमारिकांसारखी दिसत होती; आणि अगदी मैत्रीपूर्ण वाटणारे डॉल्फिन हॉटेलसुद्धा उदास आणि निराधार भासत होते. माझे मन खिन्न झाले. जीवन अचानक निरुत्साही आणि फिके वाटू लागले.

मी हॉटेलमध्ये परतलो, पडदे ओढले, शेकोटी पेटवली, आणि पुस्तक वाचून मनातील उदासी दूर करण्याचा प्रयत्न केला. पण जेवणासाठी तयार होण्याची वेळ आली तेव्हा मात्र मला थोडे बरे वाटले.

कॉफी-रूममध्ये गेलो तेव्हा पाहुणे आधीच बसलेले होते. एक मध्यमवयीन स्त्री एकटी बसली होती, आणि दोन वृद्ध गृहस्थ—बहुधा गोल्फ खेळणारे—लाल चेहऱ्याचे आणि टक्कल पडलेले, ते शांतपणे जेवत होते. बाकीचा एकच गट होता—तीन जणांचा—जे वक्र खिडकीजवळ बसले होते, आणि त्यांनी लगेच माझे लक्ष वेधले.

त्या तिघांमध्ये एक वृद्ध गृहस्थ आणि दोन स्त्रिया होत्या—त्यांपैकी एक वृद्ध, बहुधा त्यांची पत्नी, आणि दुसरी तरुण, कदाचित मुलगी. माझे लक्ष प्रथम त्या वृद्ध स्त्रीकडे गेले. तिने रेशमाचा काळा मोठा झगा आणि काळी लेसची टोपी घातली होती;

हातात जड सोन्याच्या बांगड्या, गळ्यात जाड सोन्याची साखळी आणि त्याला लटकणारे मोठे लॉकेट, तसेच मोठी सोन्याची ब्रूच.

अशा प्रकारचे दागिने कोणी अजून घालत असेल, असे मला वाटले नव्हते. जुन्या दागिन्यांच्या दुकानांजवळून जाताना मी अनेकदा असे जड, महागडे पण काहीसे कुरूप आणि जुनाट दागिने पाहून थांबत असे, आणि थोडे हसत, ते कधीकाळी घालणाऱ्या --- आता दिवंगत झालेल्या स्त्रियांची आठवण काढत असे—पण त्यात हलकी खंतही असे.

त्या काळाची आठवण ते दागिने करून देत—जेव्हा क्रिनोलिनच्या जागी बस्टल आणि फ्लाउन्स येत होते, आणि पोक-बॉनेटऐवजी पोर्क-पाय टोपी प्रचलित होत होती. त्या काळात इंग्रजांना ठोस आणि टिकाऊ वस्तू आवडत असत. रविवारी ते चर्चला जात, आणि मग उद्यानात फेरफटका मारत. बारा पदार्थांच्या जेवणावळ्या होत, जिथे घरमालक स्वतः मटण आणि कोंबड्या कापत असे; आणि जेवणानंतर स्त्रिया मेंडेल्सनची वाद्यरचना वाजवत, तर एखादा उत्तम बारिटोन आवाज असलेला गृहस्थ जुनी इंग्रजी गाणी गात असे.

त्याचा चेहरा सुरकुतलेला होता आणि त्यावर हलकासा विनोदी भाव होता. त्याचे ओठ घट्ट मिटलेले होते आणि हनुवटी चौकोनी होती. आजच्या आपल्या मापदंडानुसार तो थोडासा अवडंबरयुक्त पोशाखात होता. त्याने काळ्या मखमलीचे जॅकेट, खाली कॉलर असलेला भरजरी शर्ट, मोठा काळा टाय आणि खूपच रुंद इव्हनिंग ट्राउझर्स घातले होते. एकंदर त्याचा देखावा थोडासा पोशाखासारखाच भासत होता.

त्याने सावकाशपणे आपली पोर्ट वाइन संपवली आणि मग उठून निवांतपणे खोलीतून बाहेर गेला.

हॉलमधून जाताना, हे विचित्र लोक कोण असावेत, याची उत्सुकता असल्यामुळे, मी पाहुण्यांच्या वहीकडे नजर टाकली. चाळीस वर्षांपूर्वी फॅशनेबल शाळांमध्ये तरुणींना शिकवली जाई अशा कोनीय स्त्रीलिपीमध्ये लिहिलेली नावे मला दिसली—मिस्टर आणि मिसेस एडविन सेंट क्लेअर आणि मिस पोर्चेस्टर. त्यांचा पत्ता दिला

होता: ६८, लेनस्टर स्क्वेअर, बेयसवॉटर, लंडन. हेच ते लोक असावेत ज्यांनी माझे इतके लक्ष वेधले होते.

मी मॅनेजरेसला विचारले की मिस्टर सेंट क्लेअर कोण आहेत, तर ती म्हणाली की ते 'सिटी'मध्ये काहीतरी काम करतात असे तिला वाटते. मी बिलियर्ड रूममध्ये जाऊन थोडा वेळ चेंडू खेळलो, आणि मग वर जाताना लाउंज मधून गेलो. लाल चेहऱ्याचे दोघे गृहस्थ संध्याकाळचे वर्तमानपत्र वाचत होते आणि ती वयोवृद्ध स्त्री कादंबरी वाचता-वाचता डुलकी घेत होती. ते तिघे एका कोपऱ्यात बसले होते—मिसेस सेंट क्लेअर विणकाम करत होत्या, मिस पोर्चेस्टर भरतकामात गुंतली होती, आणि मिस्टर सेंट क्लेअर सौम्य पण घुमणाऱ्या आवाजात मोठ्याने वाचत होते. मी जाताना लक्षात आले की ते 'ब्लेक हाउस' वाचत होते.

दुसऱ्या दिवशी मी बहुतांश वेळ वाचन आणि लेखनात घालवला; पण दुपारी फेरफटका मारायला गेलो, आणि परतताना समुद्र-किनाऱ्यावरच्या एका सोयीस्कर बाकावर थोडा वेळ बसलो. मागच्या दिवसाइतकी थंडी नव्हती आणि हवा आल्हाददायक होती.

काही विशेष काम नसल्यामुळे, दूरवरून माझ्याकडे येणाऱ्या एका व्यक्तीकडे मी लक्ष देत बसलो. तो एक माणूस होता, आणि जवळ येताच मला दिसले की तो थोडासा जीर्ण, साधा माणूस आहे. त्याने पातळ काळा ओव्हरकोट आणि थोडी झिजलेली टोपी घातली होती. तो खिशात हात घालून चालत होता आणि थंडीत गारठल्या सारखा दिसत होता.

तो माझ्याजवळून गेला, एक कटाक्ष टाकला, काही पाऊले पुढे गेला, मग थोडा थांबला, संकोचला आणि परत वळला. माझ्या बाकाजवळ पुन्हा आला तेव्हा त्याने खिशातून एक हात बाहेर काढून टोपीला स्पर्श केला. त्याच्या हातात जुने काळे हातमोजे होते; आणि मी अंदाज लावला की तो कदाचित कमी साधनसंपत्ती असलेला विधुर असावा. किंवा कदाचित माझ्यासारखाच इन्फ्लुएंझातून बरा होत असलेला एखादा रुग्ण.

“माफ करा, सर,” तो म्हणाला, “तुमच्याकडे माचीस असेल का?”

“नक्कीच.”

तो माझ्या शेजारी बसला, आणि मी माचीस काढण्यासाठी खिशात हात घालत असताना तो सिगारेट शोधू लागला. त्याने ‘गोल्ड फ्लेक’चे छोटे पाकीट काढले, पण त्याचा चेहरा पडला.

“अरेरे, किती त्रासदायक! एकही सिगारेट उरलेली नाही.”

“घ्या, माझ्याकडून एक,” मी हसत म्हणालो.

मी केस काढली आणि त्याने एक सिगारेट घेतली.

“गोल्ड?” तो म्हणाला, केसवर हलकेच टकटक करत. “गोल्ड? हे मी कधी टिकवू शकलो नाही. माझ्याकडे तीन होत्या—सगळ्या चोरीला गेल्या.”

त्याची नजर उदासपणे त्याच्या बुटांकडे गेली, ज्यांना दुरुस्तीची फार गरज होती. तो एक सुकलेला, बारीक माणूस होता—लांब,

सडपातळ नाक, फिकट निळे डोळे, पिवळसर त्वचा आणि चेहऱ्यावर खोल रेषा. त्याचे वय ओळखणे कठीण होते—तो पंचेचाळीस वर्षांचा असू शकत होता किंवा साठ वर्षांचा.त्याच्यात काही विशेष नव्हते, फक्त त्याची साधेपणाची छाप होती. पण तो गरीब असूनही स्वच्छ आणि नीटनेटका होता. तो सन्मान्य होता आणि त्या सन्मानाला चिकटून राहिला होता.

मी त्याला मुका माणूस समजलो नाही; मला वाटले तो एखाद्या वकीलाचा कारकून असावा, ज्याची पत्नी नुकतीच वारली आहे आणि ज्याला त्याच्या दयाळू मालकाने दुःखातून सावरण्यासाठी एल्समला पाठवले आहे.

“तुम्ही इथे बराच काळ राहणार आहात का, सर?” त्याने विचारले.

“दहा दिवस किंवा पंधरवडा.”

“एल्समला तुमची ही पहिली भेट आहे का?”

“नाही, मी आधी आलो आहे.”

“मला हे ठिकाण चांगले माहीत आहे, सर. मी स्वतःला थोडी शाबासकी देतो—

समुद्रकिनाऱ्यावरील फार कमी ठिकाणी मी कधी ना कधी गेलो नसेन. एल्सम उत्तम आहे. इथले लोक खूप सभ्य असतात. इथे काहीही गोंगाट किंवा असभ्यपणा नाही—तुम्हाला माझा अर्थ समजला असेल तर, एल्समच्या माझ्याकडे खूप छान आठवणी

आहेत. जुन्या काळी मी इथे चांगलाच परिचित होतो. माझे लग्न सेंट मार्टिन चर्चमध्ये झाले होते, सर."

"खरेच?" मी कमकुवतपणे म्हणालो.

"ते खूप सुखी वैवाहिक जीवन होते, सर."

"ते ऐकून आनंद झाला," मी उत्तर दिले.

"नऊ महिने टिकले ते," तो विचारपूर्वक म्हणाला.

हे विधान थोडे विचित्रच होते. मला त्याच्या वैवाहिक अनुभवांची कथा ऐकण्याची फारशी इच्छा नव्हती, पण आता मात्र उत्सुकता निर्माण झाली. तो मात्र पुढे काही बोलला नाही. त्याने हलकेच उसासा टाकला. शेवटी मीच शांतता भंग केला.

"इथे फार लोक दिसत नाहीत," मी म्हणालो.

"मला तसेच आवडते. मला गर्दी आवडत नाही. जसे मी सांगत होतो, मी अनेक वर्षे वेगवेगळ्या समुद्रकिनाऱ्यांवर घालवली आहेत, पण मी कधीही हंगामात आलो नाही. मला हिवाळाच आवडतो."

"तुम्हाला ते थोडे उदास वाटत नाही का?"

तो माझ्याकडे वळला आणि क्षणभर त्याचा काळ्या हातमोज्याचा हात माझ्या हातावर ठेवला.

"हो, उदास आहे. आणि म्हणूनच, त्या उदासीमध्ये एखादी सूर्यकिरणाची झलक अधिकच स्वागतार्ह वाटते."

हे वाक्य मला पूर्णपणे मूर्खपणाचे वाटले, आणि मी उत्तर दिले नाही. त्याने हात काढून घेतला आणि उठला.

“बरं, मी तुम्हाला अडवणार नाही, सर. तुमची ओळख झाली याचा आनंद झाला.”

त्याने सभ्यपणे आपली जीर्ण टोपी काढली आणि निवांतपणे निघून गेला.

त्यानंतर मला ती तीन क्लेअर मंडळी भेटली. मिस्टर क्लेअर ‘Whitaker’s Almanack’ वाचत होते,मी त्यांना विचारले, “मी इथे बसलो तर चालेल का?”

“त्यात काहीच हरकत नाही; पण मॅनेजरेसकडून मला असे कळले की तुम्ही कादंबरीकार आहात.”

मी मेंदूला ताण दिला. माझ्या व्यवसायाचा आणि ‘Whitaker’s Almanack’ [अलीकडील देशांची माहिती] चा काय संबंध असू शकतो, ते मला काही कळेना.

“पूर्वीच्या काळी मिस्टर ट्रोलोप आमच्याकडे लेनस्टर स्क्वेअरमध्ये नेहमी जेवायला येत असत, आणि मला आठवते की त्यांनी एकदा सांगितले होते—कादंबरीकारासाठी सर्वात उपयुक्त अशी दोन पुस्तके म्हणजे बायबल आणि ‘Whitaker’s Almanack’.”

“मी पाहिले की थॅकरे एकदा या हॉटेलमध्ये राहिले होते,” मी संभाषण चालू ठेवण्यासाठी म्हटले. “मला मिस्टर थॅकरे फारसे आवडत नसत, जरी ते माझ्या पत्नीच्या वडिलांसोबत— स्वर्गीय मिस्टर सार्जंट सॉन्डर्स—काही वेळा जेवायला आले होते. ते मला

फारच उपरोधिक वाटत. माझ्या भाचीने आजतागायत 'Vanity Fair' वाचलेले नाही."

या उल्लेखावर मिस पोर्चेस्टर थोडीशी लाजली. वेटरने कॉफी आणली आणि मिसेस सेंट क्लेअर आपल्या पतीकडे वळल्या "कदाचित, प्रिय, या सज्जनांनी आमच्यासोबत कॉफी घ्यावी असे तुम्ही सुचवाल का?"

मला थेट विचारले नसले, तरी मी लगेच उत्तर दिले, "खूप धन्यवाद." आणि मी बसलो.

"मिस्टर ट्रोलोप हे नेहमीच माझे आवडते कादंबरीकार होते," मिस्टर सेंट क्लेअर म्हणाले. "ते खऱ्या अर्थाने सज्जन होते. चार्ल्स डिकन्स मला आवडतात; पण डिकन्सला खऱ्या सज्जनाचे चित्रण करता आले नाही. आजकालच्या तरुणांना ट्रोलोप थोडे जुनाट वाटतात असे ऐकतो. माझी भाची, मिस पोर्चेस्टर, मिस्टर विल्यम ब्लॅक यांच्या कादंबऱ्या पसंत करते."

"मला भीती आहे, मी त्यांपैकी एकही वाचलेली नाही," मी म्हणालो.

"अहो, मग तुम्ही माझ्यासारखेच—नव्या प्रवाहापासून दूर आहात. एकदा माझ्या भाचीने मला मिस रोडा ब्रॉटन यांची कादंबरी वाचायला भाग पाडले होते, पण मी शंभर पानांपेक्षा पुढे जाऊ शकलो नाही."

"मी असे म्हटले नव्हते की मला ती आवडली," मिस पोर्चेस्टर म्हणाली, स्वतःचा बचाव करत आणि पुन्हा थोडीशी लाजत. "मी

फक्त म्हटले होते की ती थोडीशी उघडीवाघडी आहे; पण सगळे तिच्याबद्दल बोलत होते."

"मला खात्री आहे, एलेनॉर, तुमच्या मामीला असे पुस्तक वाचणे आवडले नसते."

"मिस ब्रॉटन यांनी मला एकदा सांगितले होते," मी म्हणालो, "की त्या तरुण असताना लोक म्हणत असत की त्यांच्या कादंबऱ्या खूपच उघड्यावाघड्या आहेत, आणि त्या वृद्ध झाल्यावर म्हणत असत, की त्या खूपच संथ आहेत—आणि गंमत म्हणजे त्यांनी चाळीस वर्षे एकाच प्रकारच्या कादंबऱ्या लिहिल्या."

"अहो, तुम्हाला मिस ब्रॉटन माहीत होत्या?" मिस पोर्चेस्टरने मला प्रथमच उद्देशून विचारले. "किती रंजक!

आणि तुम्हाला ऊइदा माहीत होती का?"

"प्रिय एलेनॉर, आता तू काय बोलणार आहेस! मला खात्री आहे, तू ऊइदाचे काहीच वाचलेले नाहीस."

"असं कसं, काका एडविन! मी 'Under Two Flags' [दोन ध्वजांखाली] वाचले आहे आणि मला ते खूप आवडले."

"तू मला आश्चर्यचकित करतेस आणि धक्काही देतेस. आजकालच्या मुली काय वाचतात कोण जाणे!"

"तुम्हीच म्हणत होतात ना, मी तीस वर्षांची झाल्यावर मला हवे ते वाचण्याची पूर्ण मोकळीक आहे."

“मोकळीक आणि स्वैराचार यांत फरक असतो, प्रिय एलेनॉर,” मिस्टर सेंट क्लेअर थोडेसे हसत, पण गांभीर्य राखून म्हणाले.

या संभाषणाने मला ज्या जुन्या, मोहक वातावरणाची जाणीव करून दिली, ती मी शब्दांत पूर्णपणे व्यक्त करू शकतो की नाही, माहीत नाही. ते अठराशे ऐंशीच्या दशकातील ‘तरुण’ समजल्या जाणाऱ्या काळाच्या अधःपतनाबद्दल बोलत राहिले असते, तर मी रात्रभर ऐकत बसलो असतो.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी, एल्समच्या मागच्या बाजूच्या एका सुंदर वाटेवर फिरताना, मला मिस पोर्चेस्टर भेटली—ती ‘फिरायला’ निघाली होती. मला तिच्यासोबत थोडे चालायला आवडले असते, पण माझ्यासारख्या सन्मान्य वयाच्या पुरुषासोबत एकटी फिरताना तिला संकोच वाटेल, असे मला खात्रीने वाटले. ती माझ्या पुढून जाताना नमस्कार करून थोडीशी लाजली.

थोड्या अंतरावर मला पुन्हा तोच जीर्ण, काळ्या हातमोज्यांचा माणूस दिसला.

“माफ करा, सर, माचीस मिळेल का?” तो म्हणाला.

“नक्कीच,” मी उत्तर दिले, “पण माझ्याकडे सिगारेट नाहीत.”

“माझ्याकडून एक घ्या,” तो म्हणाला—पण त्याचे कागदी पाकीट रिकामे निघाले. “अरे वा! किती विलक्षण योगायोग!”

तो पुढे निघून गेला, आणि मला वाटले त्याने पाऊले थोडी वेगात टाकली. मला त्याच्याबद्दल थोडी शंका वाटू लागली. तो मिस पोर्चेस्टरला त्रास देणार नाही अशी आशा होती.

त्या दुपारी मी त्याला पुन्हा पाहिले. तो माझ्याकडे येत होता—लहान, अडखळत पावले टाकत, जणू वाऱ्याने उडणाऱ्या कोरड्या पानासारखा. यावेळी तो न थांबता माझ्या शेजारी बसला.

“आपली पुन्हा भेट झाली, सर. जग फार लहान आहे. तुम्हाला हरकत नसेल तर मी थोडा वेळ इथे विश्रांती घेऊ का? थोडा दमलो आहे.”

“हा सार्वजनिक बाक आहे; तुम्हाला माझ्याइतकाच हक्क आहे,” मी म्हणालो, आणि लगेच त्याला सिगारेट दिली.

“खूप दयाळू आहात, सर! मी रोज ठराविकच सिगारेट ओढतो; पण ज्या ओढतो त्या खूप आवडीने. वय वाढले की जीवनातील आनंद कमी होतात, पण जे उरतात त्यांचा जास्त आस्वाद घेतो.”

“ही खूप दिलासा देणारी गोष्ट आहे,” मी म्हणालो.

“माफ करा, सर, पण तुम्ही प्रसिद्ध लेखक आहात का?”

“मी लेखक आहे; पण तुम्हाला तसे का वाटले?”

“मी तुमचा फोटो चित्रमय वर्तमानपत्रांत पाहिला आहे. तुम्ही मला ओळखले नाहीत का?”

मी त्याच्याकडे पुन्हा पाहिले—एक साधा, जीर्ण कपड्यातला माणूस.

“माफ करा, ओळखू शकलो नाही.”

“बहुतेक मी बदललो आहे,” तो उसासा टाकत म्हणाला. “एक काळ असा होता की माझा फोटो इंग्लंडमधील प्रत्येक वर्तमानपत्रात येत असे... मी सांगतो, जर माझे नाव खाली नसते, तर मलाच ओळखता आले नसते.”

तो थोडावेळ शांत राहिला.

“मी ‘मोर्टिमर एलिस’ आहे,” तो शेवटी म्हणाला.

“असं?”

मला काय बोलावे ते सुचेना. त्याच्या चेहऱ्यावर निराशा उमटली.

“मोर्टिमर एलिस,” तो पुन्हा म्हणाला, “तुम्ही मला ओळखत नाही?”

“खरे सांगायचे तर नाही.”

तो क्षणभर विचारात पडला, मग हातमोजे नीट करत म्हणाला—

“मी प्रसिद्ध द्विविवाही आहे.”

आता अशा वेळी काय उत्तर द्यायचे? मी काही बोलूच शकलो नाही.

“माझ्या अकरा बायका होत्या, सर,” तो पुढे म्हणाला.

“बहुतेक लोकांना एकच बायको पुरेशी वाटते,” मी म्हणालो.

“ते अनुभवाच्या अभावामुळे,” तो म्हणाला. “अकरा झाल्या की...”

“अहो, ते सरावाच्या अभावामुळे. जेव्हा तुम्हाला अकरा बायका झालेल्या असतात, तेव्हा स्त्रियांविषयी तुम्हाला न कळणारी फारशी गोष्ट उरत नाही.”

“पण मग तुम्ही अकरावरच का थांबलात?”

“अहो, बघा ना, मला ठाऊक होतंच तुम्ही हेच विचाराल. तुम्हाला पाहताक्षणी मी स्वतःशीच म्हटलं—हा माणूस हुशार दिसतो. पण काय आहे ना, हीच गोष्ट मला कायम खटकते. अकरा हा आकडा थोडासा विचित्रच वाटतो, नाही का? त्यात काहीतरी अपूर्णतेची भावना आहे. तीन बायका कोणालाही असू शकतात, सात ठीक आहे, नऊ शुभ मानतात, दहामध्येही काही गैर नाही. पण अकरा! हीच एक गोष्ट आहे ज्याची मला खंत वाटते. जर मी ते पूर्ण बारा—‘राउंड डझन’—पर्यंत नेऊ शकलो असतो, तर मला काहीच खंत राहिली नसती.”

त्याने आपला कोट उघडला आणि आतील खिशातून एक फुगलेली, तेलकट पाकीटवही काढली. त्यातून त्याने वर्तमानपत्रांच्या कात्रणांचा मोठा गठ्ठाबाहेर काढला— जुने, चुरगळलेले आणि घाण झालेले होते. पण त्याने दोन-तीन कात्रणे समोर पसरली.

“आता जरा हे फोटो बघा. मी तुम्हाला विचारतो—हे माझ्यासारखे दिसतात का? अगदी अन्याय आहे हा. पाहून वाटेल मी एखादा गुन्हेगार आहे.”

त्या कात्रणांची लांबी आणि मांडणी प्रभावी होती. उपसंपादकांच्या मते, मॉर्टिमर एलिस हा चांगलाच ‘बातमीचा विषय’

ठरला होता. एका कात्रणावर शीर्षक होते—'खूप लग्ने केलेला माणूस'; दुसऱ्यावर—'निर्दयी दुष्ट पकडला गेला'; आणि तिसऱ्यावर—'तिरस्करणीय खलनायकाचा शेवटचा पराभव.'

"याला तुम्ही चांगली प्रसिद्धी म्हणणार नाही," मी हलकेच म्हणालो.

"मी वर्तमानपत्रे काय लिहितात त्याकडे लक्ष देत नाही," तो खांदे उडवत म्हणाला. "मी स्वतः खूप वृत्तपत्रांशी संबंध ठेवले आहेत. नाही, मला दोष द्यायचा असेल तर त्या न्यायाधीशाला द्या. त्याने मला फार वाईट वागणूक दिली—आणि त्याचं काही भलं झालं नाही; वर्षभरात तो मेलाही."

मी माझ्या हातातल्या अहवालावर नजर टाकली.

"इथे लिहिलं आहे की त्याने तुम्हाला पाच वर्षांची शिक्षा दिली."

"लाजीरवाणं आहे ते! आणि बघा काय लिहिलंय इथे." त्याने बोट दाखवले. "'त्याच्या तीन बळी पडलेल्या स्त्रियांनी त्याच्यावर दया दाखवावी, अशी विनंती केली.'—हे दाखवतं त्यांनी माझ्याबद्दल काय विचार केला. आणि तरीही त्याने मला पाच वर्षे दिली. आणि मला काय म्हणाला—निर्दयी दुष्ट! मी? जगातला सर्वात मृदू मनाचा माणूस! समाजासाठी घातक, लोकांसाठी धोका! त्याला शक्य असतं तर मला चाबकाने मारलं असतं असंही म्हणाला. पाच वर्षांची शिक्षा दिली तेवढं मला चाललं असतं—जरी ती जास्त होती—पण त्याला असा बोलण्याचा अधिकार होता का? नव्हता! आणि मी त्याला कधीच माफ करणार नाही."

त्या द्विविवाहीच्या गालांवर लाली आली आणि त्याच्या पाणावलेल्या डोळ्यांत क्षणभर ज्वाला चमकली. हा त्याच्या जिव्हारी लागलेला विषय होता.

“मी हे वाचू का?” मी विचारले.

“म्हणूनच तर दिली आहेत तुम्हाला. वाचा—आणि जर वाचून तुम्ही म्हणाला नाहीत की माझ्यावर अन्याय झाला आहे, तर तुम्ही मी समजलो तसा माणूस नाही.”

मी एकामागून एक कात्रण वाचताना मला समजले की मॉर्टिमर एलिसला इंग्लंडमधील समुद्रकिनाऱ्यांची इतकी चांगली ओळख का होती—तेच त्याचे ‘शिकारक्षेत्र’ होते. त्याची पद्धत अशी होती की हंगाम संपल्यावर तो एखाद्या ठिकाणी जाई आणि रिकाम्या लॉजिंग-हाऊसमध्ये राहायला जाई. तिथे एखाद्या विधवा किंवा अविवाहित स्त्रीशी ओळख करून घ्यायला त्याला फार वेळ लागत नसे. त्यांच्या वयाचा अंदाज साधारण पस्तीस ते पन्नास दरम्यान असे. त्या न्यायालयात सांगत की त्यांची पहिली भेट समुद्रकिनारी झाली होती.

तो सहसा पंधरा दिवसांतच लग्नाची मागणी घालत असे आणि थोड्याच दिवसांत लग्न होत असे. मग काही ना काही मार्गाने तो त्यांच्याकडील बचत स्वतःकडे घ्यायला लावत असे, आणि काही महिन्यांनी ‘लंडनला कामासाठी जावे लागेल’ या बहाण्याने निघून जाई—आणि पुन्हा कधीच परतत नसे.

त्याच्या बळी पडलेल्या स्त्रिया साधारणपणे सन्मान्य घराण्यातील होत्या—एखादी डॉक्टरची मुलगी, एखादी पाद्रीची

मुलगी, एक लॉजिंग-हाऊस चालवणारी स्त्री, एक व्यापाऱ्याची विधवा, आणि एक निवृत्त शिवणकाम करणारी स्त्री. त्यांच्या बचती पाचशे ते हजार पौडांच्या दरम्यान असत; पण कितीही रक्कम असो, त्या स्त्रियांना तो पूर्णपणे लुबाडत असे.

काही स्त्रियांनी आपली दयनीय अवस्था सांगितली होती—त्या अक्षरशः उध्वस्त झाल्या होत्या. तरीही सगळ्यांनी कबूल केले की तो त्यांच्या बाबतीत चांगला नवरा होता. तिघींनी तर त्याच्यावर दया दाखवण्याची विनंती केली होती, आणि एकीने तर न्यायालयात सांगितले की तो तयार असेल तर ती त्याला पुन्हा स्वीकारायला तयार आहे.

तो मला वाचताना पाहत होता. "तिने तर माझ्या साठी कामंही केली असती," तो म्हणाला. "पण मी म्हटलं—जाऊ दे, गेले ते दिवस गेले. मला मटणाचा उत्तम तुकडा आवडतो, पण थंड शिजलेलं मटण मला आवडत नाही."

फक्त योगायोगानेच त्याने बारावे लग्न केले नाही—नाहीतर त्याचा 'राउंड डझन' पूर्ण झाला असता. कारण तो मिस हबर्ड नावाच्या स्त्रीशी लग्न करणार होता—"दोन हजार पाउंड तिच्याकडे होते," असे त्याने मला सांगितले—आणि लग्नाची घोषणा झालेली असताना, त्याच्या एका जुन्या बायकोने त्याला पाहिले, चौकशी केली आणि पोलिसांना कळवले. त्याला त्याच्या बाराव्या लग्नाच्या आदल्या दिवशीच अटक झाली.

“ती फारच वाईट निघाली,” तो म्हणाला. “तिने मला फारच फसवलं.”

“कसं?”

“मी तिला ईस्टबोर्नला भेटलो. ती म्हणाली ती टोपी बनवण्याच्या व्यवसायात होती आणि निवृत्त झाली आहे. तिने चांगली कमाई केली असे सांगितले—साधारण पंधराशे पाउंड. पण लग्नानंतर कळलं, तिच्याकडे तीनशेही नव्हते! आणि त्याच स्त्रीने मला पकडवलं. तरीही मी तिला दोष दिला नाही. कित्येक पुरुष रागावले असते—पण मी नाही. मी शांतपणे निघून गेलो.”

“पण तीनशे पौड बरोबर घेऊनच,?”

“अहो, थोडं तरी समजून घ्या! तीनशे पौड कायम टिकतात का? आणि मी काही महिने तिच्यासोबत राहिलो होतो.”

“मला माफ करा,” मी म्हणालो, “पण त्यांनी तुमच्याशी लग्न का केलं?”

“कारण मी त्यांना विचारलं,” तो आश्चर्याने म्हणाला.

मी काही काळ विचारात पडलो. मग तो हसत म्हणाला—“तुम्हाला माझं रूप पाहून प्रश्न पडतोय ना? स्त्रियांना काय आवडतं, हे तुम्हाला कळलेलं नाही. कादंबऱ्या वाचून तुम्हाला वाटतं त्यांना देखणा, रोमान्सी माणूस हवा. चूक! त्यांना हवाय—गंभीर माणूस. आणि लक्ष. मी देखणा नसेन, विनोदी नसेन, पण माझ्याकडे जे आहे

ते प्रत्येक स्त्रीला हवं असतं—स्थैर्य. आणि म्हणूनच मी माझ्या प्रत्येक बायकोला सुखी ठेवलं."

"खरंच, तुमच्या तिघींनी दया मागितली आणि एकीने तुमच्याकडे परत यायची तयारी दाखवली—हे तुमचं मोठं यश आहे," मी म्हणालो.

"त्यामुळेच तुरुंगात असताना मला काळजी वाटायची," तो म्हणाला. "ती मला सोडल्यावर तुरुंगाच्या दारात उभी असेल असं वाटायचं!"

तो पुन्हा हातमोजे नीट करत म्हणाला—

"स्त्रीशिवाय माणूस नीटनेटका राहू शकतो का? मला लग्नाची सवय लागली आहे. मला बायको असणं आवडतं. मी छोट्या गोष्टी करतो—ज्या स्त्रियांना आवडतात. मी कधी घराबाहेर जाताना तिला चुंबन न देता गेलो नाही, आणि परत आल्यावरही नाही. आणि मी तिला नेहमी काहीतरी आणत असे—चॉकलेट किंवा फुले."

"ते तिच्याच पैशांतून," मी म्हणालो."असो! महत्त्व पैशाचं नसतं—भावनेचं असतं. आणि मी सांगतो—मी चांगला नवरा आहे."

मी पुन्हा कात्रणांकडे पाहिले.

"मला एका गोष्टीचे आश्चर्य वाटते—या सगळ्या स्त्रिया सन्मान्य होत्या, तरी त्यांनी इतक्या पटकन तुमच्याशी लग्न केलं."

त्याने माझ्या हातावर हात ठेवला.

"अहो, तुम्हाला हे कळत नाही, सर—स्त्रियांना एक तीव्र ओढ असते..."

“अहो, ते सरावाच्या अभावामुळे. जेव्हा तुम्हाला अकरा बायका झालेल्या असतात, तेव्हा स्त्रियांविषयी तुम्हाला न कळणारी फारशी गोष्ट उरत नाही.”

“पण मग तुम्ही अकरावरच का थांबलात?”

“आता जरा हे फोटो बघा. मी तुम्हाला विचारतो—हे माझ्यासारखे दिसतात का? अगदी अन्याय आहे हा. पाहून वाटेल मी एखादा गुन्हेगार आहे.”

त्या कात्रणांची लांबी आणि मांडणी प्रभावी होती. उपसंपादकांच्या मते, मॉर्टिमर एलिस हा चांगलाच ‘बातमीचा विषय’ ठरला होता. एकाएकी त्या द्विविवाहीच्या गालांवर लाली आली आणि त्याच्या पाणावलेल्या डोळ्यांत क्षणभर ज्वाला चमकली. हा त्याच्या जिव्हारी लागलेला विषय होता.

“कारण मी त्यांना विचारलं,” तो आश्चर्याने म्हणाला,

“कधी नकार मिळाला नाही?”

“क्वचित. चार-पाच वेळा. मी खात्री झाल्यावरच प्रस्ताव मांडायचो.”

मी काही काळ विचारात पडलो. मग तो हसत म्हणाला—

तो पुन्हा हातमोजे नीट करत म्हणाला—

“आज रात्री माझ्या घरी जेवायला या.”

माझा मेंदू अजूनही गोंधळलेला असतानाच मिस पोर्चेस्टरने घड्याळाकडे पाहत विचारले, “आज रात्री तुम्ही आम्हाला वाचून दाखवणार नाही का, काका एडविन?”

मी तिथून निघून गेलो.

एके संध्याकाळी, मी मिस्टर सेंट क्लेअर यांच्यासोबत पोर्ट वाइन घेत बसलो असताना, त्यांनी मला मिस पोर्चेस्टरची दुःखद कहाणी सांगितली. तिचे लग्न तिच्या काकूच्या भाच्याशी —जो एक बॅरिस्टर होता—ठरले होते; पण नंतर समजले की त्याचे त्यांच्या धुणीवाल्या बाईच्या मुलीशी संबंध होते.

"ती फारच भयंकर गोष्ट होती," मिस्टर सेंट क्लेअर म्हणाले. "पण अर्थातच माझ्या भाचीने योग्य तेच केले. तिने त्याची अंगठी, पत्रे आणि फोटो परत केले आणि त्याच्याशी लग्न करणार नाही असे सांगितले. उलट, त्या मुलीशी लग्न करावे अशी विनंती केली आणि स्वतः तिला बहीण म्हणून वागवेल असेही म्हणाली. तिचे हृदय तुटले. त्यानंतर तिने कधीच दुसऱ्या कुणावर प्रेम केले नाही."

"आणि त्याने त्या मुलीशी लग्न केले का?"

मिस्टर सेंट क्लेअरने डोके हलवले.

"नाही. आम्ही त्याच्याबद्दल फार चुकीचा समज करून घेतला होता. नंतर कळले,की तो एका श्रीमंत तरुणीशी लग्न करणार आहे—जिच्याकडे स्वतःचे दहा हजार पौड होते. मी तिच्या वडिलांना पत्र लिहून सर्व सांगितले; पण त्यांनी अत्यंत उद्धट उत्तर दिले. त्यांनी लिहिले की लग्नाआधी एखादी उपपत्नी असलेला जावई त्यांना जास्त पसंत आहे."

"मग पुढे काय झाले?"

“त्यांचे लग्न झाले, आणि आता तो उच्च न्यायालयाचा न्यायाधीश आहे, आणि त्याची पत्नी ‘माय लेडी’. पण आम्ही त्यांना कधीच घरात घेतले नाही. त्याला सर पदवी मिळाल्यावर एलेनॉरने त्यांना जेवायला बोलवावे असे सुचवले होते; पण माझ्या पत्नीने नकार दिला.”

“आणि त्या धुणीवाल्या बाईची मुलगी?”

“तिने आपल्या स्तरातीलच एका माणसाशी लग्न केले आणि कॅन्टरबरीला पब चालवते. माझ्या भाचीने तिच्यासाठी खूप काही केले आणि तिच्या मुलाची गॉडमदरही झाली.”

बिचारी मिस पोर्चेस्टर—व्हिक्टोरियन नैतिकतेसाठी तिने स्वतःचे आयुष्य अर्पण केले होते, आणि त्या ‘योग्य वर्तनाची’ जाणीव हाच तिचा एकमेव फायदा होता.

“मिस पोर्चेस्टर दिसायला खूप प्रभावी आहेत,” मी म्हणालो. “तरुणपणी त्या फार सुंदर असणार.”

“हो, त्या खूपच सुंदर मानल्या जात. आल्मा-टाडेमा यांनी तर त्यांना आपल्या चित्रासाठी मॉडेल म्हणून बसण्याची विनंती केली होती—पण ते आम्हाला मान्य नव्हते,” मिस्टर सेंट क्लेअर म्हणाले. “त्या फक्त आपल्या चुलतभावावरच प्रेम करत होत्या. तीस वर्षे झाली, पण त्या अजूनही त्याच्यावर प्रेम करतात.”

पण स्त्रीचे मन अगम्य असते—आणि जो माणूस समजतो की ती आयुष्यभर तशीच राहील, तो मूर्खच.

दोन दिवसांनी, दुपारी गोल्फ खेळून परतल्यावर, मॅनेजरेस घाईघाईने माझ्याकडे आली.

“मिस्टर सेंट क्लेअर तुमची तात्काळ भेट मागत आहेत.”

मी त्यांच्या खोलीत गेलो. मिसेस सेंट क्लेअर सोफ्यावर पडल्या होत्या, कपाळावर ओ-डी-कोलोन लावलेला रुमाल, आणि हातात स्मेलिंग-सॉल्टची बाटली. मिस्टर सेंट क्लेअर शेकोटीजवळ उभे होते.

“आम्ही मोठ्या संकटात आहोत,” ते म्हणाले. “माझी भाची—मिस पोर्चेस्टर—पळून गेली आहे.”

“काय?”

“आज सकाळी तिने सांगितले की तिला तीव्र डोकेदुखी आहे. दुपारी तिच्या खोलीत गेलो तर ती गायब होती. तिची ट्रंक भरलेली होती, आणि उशावर एक पत्र होते.”

मी पत्र वाचले—

“प्रिय काका एडविन आणि काकू गर्ट्रूड,

हे पत्र मिळेपर्यंत मी दूर गेले असेन. आज मी एका सज्जनाशी लग्न करणार आहे. मला ठाऊक आहे की मी चुकीचे करत आहे; पण मला वाटले तुम्ही अडथळा आणाल. तो सज्जन थोडे एकांतप्रिय आहेत... कृपया माझे सामान व्हिक्टोरिया स्टेशनला पाठवा.

तुमची—एलेनॉर.”

“मी तिला कधीच माफ करणार नाही,” मिस्टर सेंट

क्लेअर संतापाने म्हणाले.

“तुम्ही थोडे कठोर वागत नाही का?” मी विचारले.

“तिच्या वयात लग्न? हास्यास्पद! ती एकावन्न वर्षांची आहे!”

“चोपन्न,” मिसेस सेंट क्लेअर रडत म्हणाल्या.

“ती आमच्यासाठी मुलीसारखी होती. आता लग्नाचा विचार? अगदी अयोग्य!”

अचानक मला एक कल्पना सुचली. त्या सकाळी मी सिगारेट घ्यायला गेलो होतो आणि तिथे मला मॉर्टिमर एलिस भेटला होता—तो नेहमीपेक्षा खूप नीटनेटका दिसत होता.

“मी आज लंडनला जात आहे,” तो म्हणाला होता.

माझ्या लक्षात आले—काही दिवसांपूर्वी मी मिस पोर्चेस्टर आणि त्याला एकाच रस्त्यावर पाहिले होते...

“तुम्ही म्हणालात ना, मिस पोर्चेस्टरकडे काही पैसे आहेत?”

“हो—तीन हजार पौंड.”

आता मला सर्व स्पष्ट झाले.

अचानक मिसेस सेंट क्लेअर किंचाळल्या—

“एडविन! जर त्याने तिच्याशी लग्नच केले नाही तर?”

मिस्टर सेंट क्लेअर खुर्चीत कोसळले.

“तो अपमान मला मारून टाकेल,” ते म्हणाले.

“घाबरू नका,” मी म्हणालो. “तो तिच्याशी नक्की लग्न करेल—तो नेहमी करतो.”

पण त्यांनी माझ्याकडे लक्ष दिले नाही.

मला मात्र खात्री होती—मॉर्टिमर एलिसने अखेर आपली ‘संपूर्ण डझन’ पूर्ण केला होता. मिस पोर्चेस्टर त्याची बारावी बायको ठरली होती.

Gigalo And gigolette
गिगोलो आणि गिगोलेट

बार खचाखच भरलेला होता. सँडी वेस्टकॉटने दोन-एक कॉकटेल घेतले होते आणि त्याला भूक लागायला सुरुवात झाली होती. त्याने घड्याळाकडे पाहिले. त्याला साडेनऊला जेवणासाठी बोलावले होते आणि आता जवळजवळ दहा वाजत आले होते. ईव्हा बॅरेट नेहमीच उशीर करत असे, आणि साडेदहापूर्वी त्याला काही

खायला मिळाले तर तो स्वतःला भाग्यवान समजेल. तो अजून एक कॉकटेल मागवण्यासाठी बारमॅनकडे वळला आणि त्याच क्षणी बारपाशी आलेल्या एका माणसाकडे त्याची नजर गेली.

'अरे, कॉटमन,' तो म्हणाला. 'एक ड्रिंक घेणार?'

'हो, का नाही, साहेब,' कॉटमन म्हणाला.

कॉटमन तीसच्या आसपासचा, देखणा तरुण होता. उंचीने थोडा कमी, पण शरीरयष्टी इतकी चांगली की ते जाणवत नसे. तो डबल-ब्रेस्टेड डिनर जॅकेटमध्ये फारच देखणा दिसत होता—कंबर थोडी जास्तच घट्ट बसवलेली, आणि त्याचा बटरफ्लाय टाय थोडासा मोठाच वाटत होता. त्याचे काळे, लहरी केस दाट आणि गुळगुळीत होते, कपाळावरून मागे नीट विंचरलेले, आणि त्याचे मोठे, चमकदार डोळे लक्ष वेधून घेत होते. तो खूप सुसंस्कृतपणे बोलत होता, पण त्याच्या बोलण्यात थोडासा कॉकनी लहेजा होता.

'स्टेला कशी आहे?' सँडीने विचारले.

'अहो, ठीकच आहे. शोच्या आधी थोडी विश्रांती घेते, माहिती आहे ना—तिच्या म्हणण्यानुसार त्यामुळे नसा शांत होतात.'

'तिचा तो प्रयोग मी हजार पौंड दिले तरी करणार नाही.'

'ते मला वाटलंच होतं. ते तिच्याशिवाय कुणालाच जमणार नाही—विशेषतः त्या उंचीवरून, आणि खाली फक्त पाच फूट पाणी असताना.'

‘मी पाहिलेल्या गोष्टींपैकी ती सर्वात अंगावर काटा आणणारी गोष्ट आहे.’

कॉटमन हलकेसे हसला. त्याने हे कौतुक म्हणूनच घेतले. स्टेला त्याची बायको होती. अर्थातच, तो प्रयोग ती करत होती आणि धोका ती घेत होती, पण ज्वाळांची कल्पना त्याची होती, आणि त्या ज्वाळांनीच प्रेक्षकांना भुरळ घातली होती आणि तो कार्यक्रम एवढा प्रचंड यशस्वी झाला होता. स्टेला साठ फूट उंच शिडीवरून एका टाकीत उडी मारत असे—आणि त्याने सांगितल्याप्रमाणे, त्या टाकीत फक्त पाच फूट पाणी होते.

ती उडी मारण्याच्या अगोदर ते टाक्याच्या पृष्ठभागावर पेट्रोल ओतत आणि तो त्याला आग लावत असे; ज्वाळा उसळत आणि ती थेट त्या ज्वाळांमध्ये उडी मारत असे.

‘पाको एस्पिनेल म्हणत होता, हे कॅसिनोला मिळालेले आता पर्यंतचे सर्वात मोठे आकर्षण आहे,’ सँडी म्हणाला.

‘माहितीय. तो म्हणाला, जुलैमध्ये त्यांनी जितकी जेवणे दिली, तितकी ते साधारणपणे ऑगस्टमध्ये देतात. आणि म्हणे, हे सगळं तुमच्यामुळेच.’

‘मग चांगली कमाई होत असेल, अशी आशा आहे.’

‘तसं स्पष्टपणे म्हणता येणार नाही. आमच्याकडे करार आहे, आणि अर्थातच आम्हाला माहीत नव्हतं, की हा कार्यक्रम एवढा गाजेल. पण मिस्टर एस्पिनेल पुढच्या महिन्यासाठी आम्हाला पुन्हा बुक करण्याचा विचार करत आहेत—आणि खरं सांगतो, यावेळी ते

आम्हाला आधीसारख्या अटींवर मिळवू शकणार नाहीत. आज सकाळीच एका एजंटकडून पत्र आलं—ते आम्हाला डोव्हिलला बोलावू इच्छितात.'

'अरे, माझे लोक आले,' सँडी म्हणाला.

त्याने कॉटमनला मान हलवून नमस्कार केला आणि त्याच्यापासून दूर गेला. ईव्हा बॅरेट तिच्या पाहुण्यांसह आत आली. तिने सगळ्यांना खाली एकत्र केले होते. एकूण आठ जणांचा समूह होता.

'मला माही त होतं, तू इथेच सापडशील, सँडी,' ती म्हणाली. 'मी उशीर केला नाही ना?'

'फक्त अर्धा तास.'

'सगळ्यांना काय कॉकटेल हवंय ते विचार, मग

आपण जेवायला जाऊ.'

ते बारजवळ उभे असताना—आता तो जवळजवळ रिकामा झाला होता, कारण जवळजवळ सगळेच लोक टेरेसवर जेवायला गेले होते—पाव एस्पिनेल तिकडून गेला आणि ईव्हा बॅरेटशी हस्तांदोलन करण्यासाठी थांबला. पाव एस्पिनेल हा एक तरुण होता; त्याने आपली संपत्ती उधळून टाकली होती आणि आता कॅसिनोमध्ये लोकांना आकर्षित करण्यासाठी कार्यक्रमांची व्यवस्था करून तो आपला उदरनिर्वाह करत होता. श्रीमंत आणि प्रतिष्ठित लोकांशी नम्रपणे वागणे हे त्याचे कर्तव्यच होते. मिसेस चॅलोनर बॅरेट ही अफाट संपत्ती असलेली अमेरिकन विधवा होती; ती केवळ महागड्या

मेजवान्या देत नसे, तर जुगारही खेळत असे. आणि शेवटी, हे सगळे जेवण, रात्रीचे कार्यक्रम आणि कॅबरे शो लोकांना टेबलांवर पैसे गमवाय ला प्रवृत्त करण्यासाठीच तर होते.

माझ्यासाठी चांगलं टेबल ठेवलं आहे ना, पाव?' ईव्हा बॅरेटने विचारले.

'सर्वात उत्तम.' त्याच्या सुंदर, काळ्या अर्जेन्टिनियन डोळ्यांत तिच्या ऐश्वर्यशाली पण वयस्क आकर्षणाबद्दलचे कौतुक झळकत होते. तो ही त्याच्या कामाचाच भाग होता. 'तुम्ही स्टेलाला पाहिलंत?'

'अर्थात. तीन वेळा. मी पाहिलेल्या गोष्टींपैकी ती सर्वात भीतीदायक आहे.'

'सँडी तर दररोज येतो.'

'मला शेवट पाहायचाय. या पैकी एखाद्या रात्री ती स्वतःचा जीव घेईलच—आणि ते मी चुकवू इच्छित नाही.'

पाव हसला.

'ती एवढी यशस्वी ठरली आहे की आम्ही तिला अजून एक महिना ठेवणार आहोत. फक्त एवढीच विनंती आहे की ऑगस्ट संपेपर्यंत तिने स्वतःचा जीव घेऊ नये. त्यानंतर तिला जे करायचं असेल ते करावं.'

'अरे देवा, मग मला ऑगस्टच्या अखेरपर्यंत दररोज ट्राउट आणि रोस्ट चिकनच खावं लागणार का?' सँडी उद्गारला.

'तू फारच निर्दयी आहेस, सँडी,' ईव्हा बॅरेट म्हणाली.

‘चल, आता जेवायला जाऊ. मला फार भूक लागली आहे.’

पाव एस्पिनेलने बारमनला विचारले, त्याने कॉटमनला पाहिलं आहे का. बारमन म्हणाला की तो मिस्टर वेस्टकॉटसोबत एक ड्रिंक घेत होता.

‘बरं, तो पुन्हा इथे आला तर त्याला सांग, मला त्याच्याशी बोलायचं आहे.’

मिसेस बॅरेट टेरेसकडे जाणाऱ्या पायऱ्यांच्या टोकाशी थोडा वेळ थांबली, जेणेकरून एक पत्रकार प्रतिनिधी—एक थकलेली, अस्ताव्यस्त केसांची बाई—तिच्या नोटबुकसह पुढे येऊ शकेल. सँडीने पाहुण्यांची नावे कुजबुजून सांगितली. हा एक टिपिकल रिव्हिएरा गट होता.

एक इंग्लिश लॉर्ड आणि त्याची लेडी होती—दोघेही उंच, सडपातळ—जे कुणीही त्यांना मोफत जेवण दिलं तर त्यांच्यासोबत जेवायला तयार असत. मध्यरात्रीपर्यंत ते पूर्णपणे मद्यधुंद होणार, हे नक्कीच होतं. एक स्कॉटिश बाई होती—जिचा चेहरा पेरुवियन मुखवट्यासारखा दिसत होता, जणू शेकडो वर्षांच्या वादळांनी झिजलेला—आणि तिचा इंग्लिश नवरा. तो व्यवसायाने दलाल असला, तरी त्याचा स्वभाव मोकळा, सैनिकी आणि दिलखुलास होता. तो इतका प्रामाणिक वाटत असे की त्याने ‘विशेष कृपेने’ सांगितलेला फायदा शेवटी फसवा निघाला, तरी तुम्हाला स्वतःपेक्षा त्याचीच जास्त कीव यायची.

एक इटालियन काउंटेस होती—जी प्रत्यक्षात ना इटालियन होती, ना काउंटेस—पण ब्रिजचा खेळ ती अप्रतिम खेळत असे. आणि एक रशियन प्रिन्स होता, जो मिसेस बॅरेटला 'प्रिन्सेस' बनवायला तयार होता, आणि तोपर्यंत कमिशनवर शॅम्पेन, मोटारगाड्या आणि जुनी चित्रकला विकत असे.

डान्स सुरू होता, आणि तो संपेपर्यंत थांबून, मिसेस बॅरेटने डान्स फ्लोअरवरच्या गर्दीकडे तुच्छतेने पाहिले—तिच्या वरच्या ओठाच्या आकारामुळे तिचा तो कटाक्ष अधिकच उपरोधिक वाटत होता. ती एक विशेष सोहळ्या ची रात्र होती आणि जेवणाच्या टेबलांची गर्दी झाली होती. टेरेसच्या पलीकडे समुद्र शांत आणि निःशब्द होता.

संगीत थांबले, आणि हेड वेटर हसतमुखाने पुढे येऊन तिला तिच्या टेबलापर्यंत घेऊन गेला. ती राजेशाही थाटात पायऱ्या उतरली.

'आपल्याला उडी छान दिसेल,' ती बसताना म्हणाली.

'मला टाकीजवळ बसायला आवडतं,' सँडी म्हणाला, 'म्हणजे तिचा चेहरा दिसतो.'

'ती सुंदर आहे का?' काउंटेसने विचारले.

'ते महत्त्वाचं नाही. तिच्या डोळ्यांतील भाव महत्त्वाचे आहेत. प्रत्येक वेळी ती ते करताना मृत्यूपर्यंत घाबरलेली असते.'

'असं मला वाटत नाही,' सिटीमधील गृहस्थ—कर्नल गुडहार्ट—म्हणाले...

‘असं मला अजिबात वाटत नाही,’ सिटीतील गृहस्थ—ज्यांचं नाव कर्नल गुडहार्ट होतं, जरी त्यांना हा किताब कसा मिळाला हे कुणालाच ठाऊक नव्हतं—म्हणाले. ‘माझा अर्थ असा की हा सगळा प्रकार फक्त एक युक्ती आहे. प्रत्यक्षात काहीच धोका नाही.’

‘तुम्हाला काय बोलताय ते मुळीच समजत नाही. इतक्या उंचीवरून इतक्या कमी पाण्यात उडी मारताना, पाण्याला स्पर्श होताच तिला क्षणात वळावं लागतं. आणि जर ती नीट वळली नाही, तर तिचं डोकं तळाशी आपटणारच आणि पाठ मोडणारच.’

‘अगदी तेच तर मी सांगतोय, मित्रा,’ कर्नल म्हणाले, ‘ही सगळी एक युक्ती आहे. म्हणजे यात वादच नाही.’

‘जर धोका नसेल, तर त्यात काहीच अर्थ नाही,’ ईव्हा बॅरेट म्हणाली. ‘ते एका क्षणात संपतं. जोपर्यंत ती स्वतःचा जीव धोक्यात घालत नाही, तोपर्यंत हा आधुनिक काळातील सर्वात मोठा फसवणूक प्रकार आहे. आपण हे वारंवार पाहायला आलो आहोत आणि ते सगळं बनावट आहे—असं म्हणू नका.’

‘जगातली जवळजवळ प्रत्येक गोष्ट तशीच असते. माझ्यावर विश्वास ठेवा,’ कर्नल म्हणाले.

‘मग तुम्हाला ते माहीत असणारच,’ सँडी म्हणाला.

ही टिप्पणी थोडी टोचणारी असू शकते, हे कर्नलच्या लक्षात आले असले तरी त्यांनी ते अत्यंत कौशल्याने लपवले. ते हसले.

‘मी दोन-चार गोष्टी जाणतो, हे कबूल करायला मला काही हरकत नाही,’ ते म्हणाले. ‘म्हणजे, मी अगदी सतर्क असतो. मला सहज फसवणं शक्य नाही.’

टेरेसच्या अगदी डाव्या टोकाला ती टाकी होती, आणि तिच्या मागे आधारांनी धरलेली एक प्रचंड उंच शिडी उभी होती, ज्याच्या टोकावर एक लहानसं व्यासपीठ होतं. अजून दोन-तीन नृत्यांनंतर, जेव्हा ईव्हा बॅरेटच्या गटाने अस्परॅगस खायला सुरुवात केली होती, तेव्हा संगीत थांबलं आणि दिवे मंद झाले. टाकीवर एक स्पॉटलाइट टाकण्यात आला. त्या तेजात कॉटमन दिसत होता. तो काही पायऱ्या चढून टाकीच्या वरच्या पातळीवर उभा राहीला.

‘लेडीज अँड जेंटलमेन,’ तो मोठ्या, स्पष्ट आवाजात ओरडला, ‘आता तुम्ही शतकातील सर्वात अद्भुत पराक्रम पाहणार आहात. मॅडम स्टेला—जगातील सर्वात महान डायव्हर—साठ फूट उंचीवरून पाच फूट खोल ज्वाळांच्या तळ्यात उडी मारणार आहे. हा पराक्रम यापूर्वी कधीच केला गेलेला नाही, आणि जो कोणी हा प्रयत्न करेल त्याला मॅडम स्टेला शंभर पौंड देण्यास तयार आहे. लेडीज अँड जेंटलमेन, मला मॅडम स्टेलाची ओळख करून देण्याचा सन्मान मिळतो आहे.’

टेरेसकडे जाणाऱ्या पायऱ्यांच्या टोकावर एक छोटीशी आकृती दिसली. ती झपाट्याने पुढे आली, टाकीजवळ पोचली आणि टाळ्यांच्या कडकडाटात प्रेक्षकांना वाकून नमस्कार केला. तिने पुरुषांचा रेशमी गाऊन घातला होता आणि डोक्यावर बाथिंग कॅप

होती. तिचा बारीक चेहरा रंगमंचासाठी केल्यासारखा रंगवलेला होता. इटालियन काउंटेसने तिच्याकडे तिच्या छोट्या दुर्बिणीतून पाहिलं.

'सुंदर नाही,' ती म्हणाली.

'शरीरयष्टी छान आहे,' ईव्हा बॅरेट म्हणाली. 'तुम्ही पहालच.'

ती क्षणभर उभी राहिली आणि गर्दीकडे पाहू लागली. ते अंधारात होते—तिला फक्त अस्पष्ट पांढरे चेहरे आणि शर्टचे पुढचे भाग दिसत होते. ती लहान होती, पण अत्यंत देखण्या बांध्याची—तिच्या शरीराच्या मानाने तिचे पाय लांब, आणि कंबर सडपातळ होती. तिचा पोहण्याचा पोशाख खूपच अल्प होता.

'तुम्ही बरोबर म्हणालात, ईव्हा,' कर्नल म्हणाले. 'थोडीशी अपरिपक्व आहे, अर्थात, पण मला माहीत आहे—तुम्हा मुलींना तेच आवडतं.'

स्टेला शिडी चढायला लागली आणि स्पॉटलाइट तिच्या मागे सरकत राहीला. ती उंची अविश्वसनीय वाटत होती. एका नोकराने पाण्याच्या पृष्ठभागावर पेट्रोल ओतलं. कॉटमनला पेटती मशाल देण्यात आली. त्याने वर पाहिलं—स्टेला शिडीच्या टोकावर पोहोचून त्या छोट्या व्यासपीठावर स्थिरावली होती.

'तयार?' तो ओरडला.

'हो.'

'जा!' तो जोरात ओरडला.

आणि त्याच क्षणी त्याने जणू पेटती मशाल पाण्यात खुपसली. उंच, भयानक दिसणाऱ्या ज्वाळा उसळून वर गेल्या—. त्याच क्षणी स्टेलाने उडी मारली. ती विजेच्या झटक्यासारखी खाली आली आणि ज्वाळांमधून सरळ पाण्यात शिरली. ती पाण्यात पोचताच, क्षणात ज्वाळा शांत झाल्या. एका क्षणानंतर ती पृष्ठभागावर दिसली आणि जोरदार टाळ्यांच्या गजरात बाहेर आली. कॉटमनने तिच्याभोवती गाऊन गुंडाळला. ती वारंवार वाकून नमस्कार करू लागली. टाळ्यांचा कडकडाट सुरूच होता. संगीत पुन्हा सुरू झालं. शेवटी हात हलवून ती पायऱ्या उतरली आणि टेबलांमधून मार्ग काढत दाराकडे धावली. दिवे पुन्हा लागले आणि वेटर्स आपली दुर्लक्षित सेवा पुन्हा सुरू करण्यासाठी घाई करू लागले.

सँडी वेस्टकॉटने एक दीर्घ श्वास घेतला. तो निराश झाला आहे की सुटकेचा निःश्वास टाकतो आहे—हे त्यालाच समजत नव्हतं.

'अतिशय उत्तम!' इंग्लिश लॉर्ड म्हणाला.

'ही सगळी एक फसवणूक आहे,' कर्नल ठामपणे म्हणाले. 'मी कशावरही पैज लावायला तयार आहे.'

'ते इतकं पटकन संपतं,' त्या लेडी म्हणाल्या. 'म्हणजे खरं तर पैशाची पूर्ण किंमत मिळत नाही.'

कसंही असलं, ते तिचे पैसे नव्हते—ते कधीच नसत. इटालियन काउंटेस पुढे झुकली. ती इंग्रजी उत्तम बोलत होती, पण तिचा उच्चार ठळक होता.

‘ईव्हा, प्रिय, त्या बाल्कनीखाली दरवाज्याजवळच्या टेबलावर बसलेले ते विचित्र लोक कोण आहेत?’

‘खूपच मजेशीर दिसतात, नाही का?’ सँडी म्हणाला. ‘मी तर त्यांच्याकडून नजरच हटवू शकलो नाही.’

ईव्हा बॅरेटने काउंटेसने दाखवलेल्या टेबलाकडे पाहिलं, आणि प्रिन्स—जो त्याकडे पाठ करून बसला होता—तोही मागे वळून पाहू लागला.

‘हे खरं असूच शकत नाही,’ ईव्हा उद्गारली. ‘मला अँजेलोला विचारावं लागेल ते कोण आहेत.’

मिसेस बॅरेट ही अशी स्त्री होती की युरोपमधल्या सर्व प्रमुख रेस्टॉरंट्समधील मुख्य वेटर्सना ती त्यांच्या पहिल्या नावाने ओळखत असे. त्या क्षणी तिचा ग्लास भरत असलेल्या वेटरला तिने अँजेलोला पाठवायला सांगितलं.

तो जोडा खरंच विचित्र होता. ते दोघे एका छोट्या टेबलावर एकटेच बसले होते. ते फारच वृद्ध होते. तो पुरुष मोठा आणि जाड होता—त्याचे पांढरे केस दाट, भुवया झुबकेदार, आणि मोठी पांढरी मिशी होती. तो इटलीच्या दिवंगत राजा हंबरटसारखा दिसत होता—किंबहुना त्याहून अधिक राजेशाही. तो अगदी ताठ बसला होता. त्याने पूर्ण संध्याकाळचा पोशाख घातला होता—पांढरा टाय आणि जवळजवळ तीस वर्षांपूर्वीच्या फॅशनमधील कॉलर.

त्याची सोबती एक लहान, वृद्ध स्त्री होती. तिने काळ्या सॅटिनचा बॉल ड्रेस घातला होता—खूप खोल गळ्याचा आणि कंबरेला घट्ट

बसणारा. तिच्या गळ्यात रंगीबेरंगी मण्यांच्या अनेक माळा होत्या. तिच्या डोक्यावर स्पष्टपणे विग होता—तोही अगदी अयोग्य बसलेला; अतिशय गुंतागुंतीचा, कुरळ्या वळणांचा आणि गडद काळा. तिचा मेकअप अतिशय भडक होता—डोळ्यांच्या खाली आणि पापण्यांवर निळा रंग, भुवया काळ्या, गालांवर गडद गुलाबी रंगाचे मोठे डाग, आणि ओठ तांबडे. तिच्या चेहऱ्यावरची त्वचा सुरकुतलेली आणि सैल पडलेली होती. तिचे मोठे, धिटाईने बघणारे डोळे सतत टेबलांवर फिरत होते. ती सगळं निरीक्षण करत होती, आणि अधूनमधून त्या वृद्ध पुरुषाचं लक्ष वेधत होती.

त्या फॅशनेबल गर्दीत—डिनर जॅकेटमधले पुरुष आणि फिकट, हलक्या रंगांचे कपडे घातलेल्या स्त्रिया—या दोघांचं रूप इतकं विचित्र दिसत होतं की अनेकांचे लक्ष त्यांच्याकडे वळलं होतं. पण त्या वृद्ध स्त्रीला त्या नजरांचा काहीच त्रास होत नव्हता. कुणी तिच्याकडे पाहतंय हे लक्षात आलं की ती भुवया उंचावत, हसत आणि डोळे फिरवत असे—जणू काही ती टाळ्यांचा स्वीकार करणार आहे.

अँजेलो आपल्या या महत्त्वाच्या ग्राहकाकडे घाईघाईने आला...'मग तुम्हाला ते माहीत असणारच,' सँडी म्हणाला.

ही टिप्पणी थोडी टोचणारी असू शकते, हे कर्नलच्या लक्षात आलं असलं तरी त्यांनी ते अत्यंत कौशल्याने लपवलं. ते हसले.

'मी दोन-चार गोष्टी जाणतो, हे कबूल करायला मला काही हरकत नाही,' ते म्हणाले. 'म्हणजे, मी अगदी सतर्क असतो. मला सहज फसवणं शक्य नाही.'तो जोडा खरंच विचित्र होता.

त्या फॅशनेबल गर्दीत—डिनर जॅकेटमधले पुरुष आणि फिकट, हलक्या रंगांचे कपडे घातलेल्या स्त्रिया—या दोघांचं रूप इतकं विचित्र दिसत होतं की अनेकांचे लक्ष त्यांच्याकडे वळलं होतं. पण त्या वृद्ध स्त्रीला त्या नजरांचा काहीच त्रास होत नव्हता. कुणी तिच्याकडे पाहतंय हे लक्षात आलं की ती भुवया उंचावत, हसत आणि डोळे फिरवत असे—जणू काही टाळ्यांचा स्वीकार करणार आहे.

अँजेलो आपल्या या महत्त्वाच्या ग्राहकाकडे घाईघाईने आला...एंजेलो ईव्हा बॅरेटसारख्या चांगल्या ग्राहकाकडे घाईने गेला.

'आपण मला भेटायला बोलावलं होतं का, माय लेडी?'

'अरे एंजेलो, दाराजवळच्या पुढच्या टेबलावर बसलेले

ते अगदी विलक्षण लोक कोण आहेत हे जाणून घेण्यासाठी आम्ही अक्षरशः मरत आहोत.'

एंजेलोने एक नजर टाकली आणि मग नम्र, किंचित खेदजनक भाव चेहऱ्यावर आणला. त्याच्या चेहऱ्याचा भाव, खांद्यांची हालचाल,पाठीचा वळण, हातांची हालचाल—कदाचित पायाची बोटेसुद्धा—या सगळ्यांत एक अर्धविनोदी माफी दडलेली होती.

'आपण त्यांच्याकडे दुर्लक्षच केलं पाहिजे, माय लेडी.' त्याला माहीत होतं की मिसेस बॅरेटला असं संबोधण्याचा काही अधिकार नव्हता; जसं त्याला हेही ठाऊक होतं की ती इटालियन काउंटेसना खर तर ती ना इटालियन होती ना काउंटेस, आणि तो इंग्लिश लॉर्ड जर कोणी दुसरा पैसे देत असेल तर स्वतः कधीच पेयाचे पैसे देत नसे. पण हेही त्याला ठाऊक होतं की असं संबोधलं जाणं तिला अजिबात

खटकत नव्हतं. 'त्यांनी मला खूप विनंती करून टेबल मिळवून घेतलं, कारण त्यांना मॅडम स्टेलाचा डाइव्ह पाहायचा होता. ते स्वतःही एकेकाळी या व्यवसायात होते. इथे जे लोक साधारणपणे जेवायला येतात तसे हे लोक नाहीत, हे मला ठाऊक आहे; पण त्यांनी इतका आग्रह केला की मला नकार देण्याचं धाडसच झालं नाही.'

'पण मला तर ते अगदी अफलातून वाटतात. मला ते फारच आवडले.'

'मी त्यांना अनेक वर्षांपासून ओळखतो. तो गृहस्थ तर माझ्याच देशाचा आहे.' हेड वेटरने किंचित उपरोधिक हसू दिलं. 'मी त्यांना

टेबल देईन, पण त्यांनी नाचायचं नाही—या अटीवरच. मी काही धोका पत्करणार नाही, माय लेडी.'

'अरे, पण मला त्यांना नाचताना पाहायला खूप आवडलं असतं.'

'कुठेतरी मर्यादा आखावीच लागते, माय लेडी,' एंजेलो गंभीरपणे म्हणाला. तो हसला, पुन्हा नम्रपणे वाकला आणि निघून गेला.

'पहा,' सँडी ओरडला, 'ते निघत आहेत.'

ते विनोदी म्हातारं जोडपं बिल भरत होतं. म्हातारा उठला आणि त्याने आपल्या बायकोच्या गळ्यात मोठा पांढरा—जरी फारसा स्वच्छ नसलेला—फेदर बोआ घातला. ती उभी राहिली. त्याने तिला हात दिला, स्वतःला अगदी ताठ ठेवत, आणि ती त्याच्या तुलनेत लहान दिसत, त्याच्या शेजारी हलक्या पावलांनी बाहेर निघाली. तिच्या

काळ्या सॅटिनच्या पोशाखाला लांब घेर होता, आणि ईव्हा बॅरेट (जिने पन्नाशी ओलांडलेली होती) आनंदाने किंचाळली.

'पहा, माझी आई मी शाळेत असताना अगदी असाच ड्रेस घालत असे, मला आठवतंय.'

ते विनोदी जोडपं अजूनही हातात हात घालून कॅसिनोच्या प्रशस्त हॉलमधून चालत दारापाशी आलं. म्हाताऱ्याने एका कमिशनरला विचारलं:

'कृपया मला कलाकारांच्या ड्रेसिंग रूम्सकडे कसं जायचं ते सांगाल का? आम्हाला मॅडम स्टेलाला नमस्कार करायचा आहे.'

कमिशनरने त्यांच्याकडे एक कटाक्ष टाकला आणि त्यांचा अंदाज घेतला. फार नम्रपणे वागण्याची गरज नसलेले लोक ते होते.

'तिथे तुम्हाला ती सापडणार नाही.'

'ती अजून गेली नाही ना? मला वाटलं ती दोन वाजता दुसरं प्रदर्शन देते?'

'हो, ते खरं आहे. कदाचित ते बारमध्ये असतील.'

'जाऊन बघितलं तर काय हरकत आहे, कार्लो,' म्हातारी म्हणाली.

'बरं आहे, माझ्या प्रिये,' तो जोरात 'र' उच्चारत म्हणाला.

ते मोठ्या जिन्यावरून हळूहळू वर गेले आणि बारमध्ये शिरले. तिथे डेप्युटी बारमन आणि कोपऱ्यातल्या दोन आर्मचेअर्समध्ये

बसलेलं एक जोडपं सोडून कोणीच नव्हतं. म्हातारीने नवऱ्याचा हात सोडला आणि हात पसरवत पुढे गेली.

'काय म्हणतेस, प्रिय? मला तुझं अभिनंदन करायलाच आलं पाहिजे असं वाटलं, कारण तूही माझ्यासारखी इंग्लिश आहेस—आणि मी स्वतःही या व्यवसायात होते. अप्रतिम खेळ आहे तुझा, खरंच यशस्वी व्हायला हवा.' ती कॉटमनकडे वळली. 'आणि हा तुमचा नवरा?'

स्टेला तिच्या खुर्चीतून उठली आणि थोड्या गोंधळलेल्या अवस्थेत त्या बडबड्या म्हातारीचं बोलणं ऐकत असताना तिच्या ओठांवर लाजरं स्मित उमटलं.

'हो, हा सिड आहे.'

'तुमची भेट झाली, आनंद झाला,' तो म्हणाला.

'आणि हा माझा,' म्हातारी म्हणाली, उंच पांढऱ्या केसांच्या माणसाकडे कोपराने इशारा करत. 'मिस्टर पेनेझी. खरं तर हे काउंट आहेत, आणि मी काउंटेस पेनेझी आहे; पण आम्ही व्यवसायातून निवृत्त झाल्यावर ही पदवी सोडली.'

'तुम्ही काही पिणार का?' कॉटमनने विचारलं.

'नाही, तुम्ही आमच्यासोबत घ्या,' मिसेस पेनेझी म्हणाली, खुर्चीत बसत. 'कार्लो, तू ऑर्डर दे.'

बारमॅन आला आणि थोड्या चर्चेनंतर तीन बिअरच्या बाटल्या मागवल्या गेल्या. स्टेलाने काही घेतलं नाही.

‘ती दुसऱ्या शोपर्यंत काहीच घेत नाही,’ कॉटमनने स्पष्ट केलं.

स्टेला सडपातळ आणि लहान अंगाची, सुमारे सव्वीस वर्षांची होती. तिचे केस फिकट तपकिरी, छोटे कापलेले आणि वेव्ह केलेले होते, आणि डोळे राखाडी होते. तिने ओठ लाल केले होते, पण चेहऱ्यावर फारसा मेकअप नव्हता. तिची त्वचा फिकट होती. ती फार सुंदर नव्हती, पण तिचा चेहरा नीटस आणि आकर्षक होता. तिने अगदी साधा पांढऱ्या रेशमी कापडाचा संध्याकाळी घालायचा पोशाख घातला होता.

बिअर आली आणि मिस्टर पेनेझी, जे फारसे बोलके दिसत नव्हते, त्यांनी मोठा घोट घेतला.

‘तुमचा प्रकार कोणता होता?’ सिड कॉटमनने नम्रपणे विचारलं.

मिसेस पेनेझीने आपल्या चमकदार, मेकअपने सजवलेल्या डोळ्यांनी त्याच्याकडे फिरती नजर टाकली आणि नवऱ्याकडे वळली.

‘त्यांना सांग ना, मी कोण आहे, कार्लो,’ ती म्हणाली.

‘द ह्युमन कॅनन-बॉल,’ तो जाहीर करत म्हणाला.

मिसेस पेनेझी आनंदाने हसली आणि चपळ पक्ष्यासारखी नजर एकावरून दुसऱ्यावर फिरवली. ते दोघेही घाबरल्यासारखे तिच्याकडे पाहत राहिले.

‘फ्लोरा,’ ती म्हणाली. ‘द ह्युमन कॅनन-बॉल.’

तिला स्पष्टपणे अपेक्षा होती की ते प्रभावित होतील, पण त्यांना कशी प्रतिक्रिया द्यावी तेच समजेनासं झालं. स्टेलाने सिडकडे गोंधळलेली नजर टाकली. त्याने प्रसंग सांभाळला.

'हे बहुतेक आमच्या आधीच्या काळातलं असावं,' तो म्हणाला.

'अर्थातच तुमच्या आधीचं आहे. आम्ही तर राणी व्हिक्टोरियाच्या मृत्युच्या वर्षीच कायमचे निवृत्त झालो. तेव्हा तर मोठी खळबळ उडाली होती. पण तुम्ही माझं नाव ऐकलंच असेल.' तिच्या चेहऱ्यावर त्यांच्या अनभिज्ञतेचा भाव दिसला, आणि तिच्या आवाजात किंचित बदल झाला. 'पण मी लंडनमधली सगळ्यात मोठी आकर्षण होते. ओल्ड ॲक्वेरियममध्ये. सगळे मोठे लोक मला पाहायला येत. प्रिन्स ऑफ वेल्स आणि अजून कितीतरी. मी सगळ्या शहराची चर्चेचा विषय होते. बरोबर ना, कार्लो?'

'तिने ॲक्वेरियम वर्षभर भरून ठेवला होता.'

'तो तिथला आतापर्यंतचा सगळ्यात भव्य कार्यक्रम होता. काही वर्षांपूर्वी मी लेडी डी बाथेला भेटले—लिली लॅन्ट्री, माहितेय ना. ती इथेच राहत असे. तिला मी अगदी व्यवस्थित आठवत होते. तिने सांगितलं की तिने मला दहा वेळा पाहिलं होतं.'

'तुम्ही काय करायचात?' स्टेलाने विचारलं.

'मला तोफेतून उडवलं जायचं. खरंच सांगते, तो प्रचंड थरारक प्रकार होता. आणि लंडननंतर मी तो कार्यक्रम घेऊन जगभर फिरले. हो, प्रिय, आता मी म्हातारी झाले आहे, ते मी नाकारणार नाही. मिस्टर पेनेझी अठ्ठ्याहत्तर वर्षांचे आहेत, आणि मी पुन्हा कधी सत्तरही

पाहणार नाही; पण माझे फोटो लंडनमधल्या प्रत्येक होर्डिंगवर लागले होते. लेडी डी बाथे मला म्हणाली होती: “प्रिय, तू माझ्यासारखीच प्रसिद्ध होतीस.” पण लोकांचं काय असतं, त्यांना काहीतरी चांगलं दिलं की ते त्यावर वेडे होतात; पण त्यांना बदलही हवा असतो—कितीही चांगलं असलं तरी शेवटी ते त्याला कंटाळतात.’

बदल; कितीही चांगलं असलं तरी लोकांना त्याचा कंटाळा येतो आणि मग ते पुन्हा ते पाहायलाही जात नाहीत. तुझ्याबाबतीतही तसंच होईल, माझ्या प्रिय, जसं माझ्याबाबतीत झालं. हे सगळ्यांनाच भोगावं लागतं. पण मिस्टर पेनेझी नेहमीच शहाणे होते. लहानपणापासूनच या व्यवसायात होते—सर्कसमध्ये, माहितेय ना—रिंगमास्टर. तिथेच माझी त्यांच्याशी पहिली ओळख झाली. मी ॲक्रोबॅट्सच्या ताफ्यात होते—ट्रॅपीजचा खेळ, माहितेय ना. आता ते देखणे दिसतातच, पण तेव्हा तुम्ही त्यांना पाहिलं असतं तर! त्यांच्या रशियन बूटांत, रायडिंग ब्रीचेसमध्ये, आणि पुढे सगळीकडे बटणांची सजावट असलेल्या घट्ट कोटमध्ये—हातात लांब चाबूक फिरवत, त्यांच्या घोड्यांना वर्तुळात धावत ठेवताना!

—माझ्या आयुष्यातला सर्वात देखणा पुरुष!’

मिस्टर पेनेझी यांनी काहीच प्रतिक्रिया दिली नाही; ते फक्त विचारात पडल्यासारखे आपली मोठी पांढरी मिशी वळवत राहीले.

‘तर मी सांगत होते, ते कधीही पैसे उधळणारे नव्हते. आणि जेव्हा एजंट्सना आम्हाला काम मिळवून देता आलं नाही, तेव्हा त्यांनी म्हटलं, “चला, निवृत्त होऊया.” आणि ते अगदी बरोबर होते.

लंडनमध्ये सर्वात मोठे तारे राहील्यानंतर आम्ही पुन्हा सर्कसमध्ये काम करायला जाऊ शकत नव्हतो. शेवटी, मिस्टर पेनेझी खरेखुरे काउंट आहेत—त्यांना आपला मान-सन्मान जपायचा होता. म्हणून आम्ही इथे आलो, एक घर घेतलं आणि एक पेन्शन (लॉजिंग हाऊस) सुरू केलं. असं काहीतरी करायचं हे त्यांचं कायमचं स्वप्न होतं. आता पस्तीस वर्षं झाली आम्हाला इथे. फार वाईट केलं नाही आम्ही—मागच्या दोन-तीन वर्षांपर्यंत तरी. मग मंदी आली. आणि आता पाहुणेही आधीसारखे राहिले नाहीत. त्यांना काय काय हवं असतं—इलेक्ट्रिक लाईट, बेडरूममध्ये नळाचं पाणी, आणि अजून कितीतरी. त्यांना एक कार्ड दे, कार्लो. मिस्टर पेनेझी स्वतः स्वयंपाक करतात, आणि जर कधी तुम्हाला घरा पासून दूर घर" हवं असेल, तर कुठे यायचं ते तुम्हाला कळेल. मला व्यावसायिक लोक खूप आवडतात, आणि आपल्याला गप्पा मारायला कितीतरी विषय मिळतील, नाही का, प्रिय? एकदा कलाकार म्हणजे कायमचा कलाकार—मी नेहमी म्हणते.'

इतक्यात हेड बारमॅन आपलं जेवण आटपून परत आला. त्याने सिडला पाहिलं.

'ओह, मिस्टर कॉटमन, मिस्टर एस्पिनेल तुम्हाला शोधत होते.

त्यांना तुम्हाला खास भेटायचं आहे.'

'असं? ते कुठे आहेत?'

'इकडेच कुठेतरी सापडतील.'

‘आता आम्ही निघतो,’ मिसेस पेनेझी उठत म्हणाल्या. ‘एखाद्या दिवशी आमच्याकडे जेवायला या, चालेल? माझे जुने फोटो आणि वृत्तपत्रातील कात्रणं दाखवायला मला आवडेल. काय गंमत आहे—तुम्ही “ह्युमन कॅनन-बॉल” बद्दल कधी ऐकलंच नाही! अरे, मी तर लंडनच्या टॉवरइतकी प्रसिद्ध होते.’

तरुणांनी तिच्याबद्दल कधी ऐकलंच नाही हे कळूनही मिसेस पेनेझी नाराज झाल्या नाहीत; उलट त्यांना ते मजेशीरच वाटलं.

एकमेकांचा निरोप घेऊन ते वेगळे झाले, आणि स्टेला पुन्हा खुर्चीत कोसळल्यासारखी बसली.

‘मी माझी बिअर संपवतो,’ सिड म्हणाला, ‘आणि मग जाऊन पाहतो पाकोला काय हवंय. तू इथेच थांबशील का, ग? की ड्रेसिंग रूममध्ये जाशील?’

स्टेलाचे हात घट्ट मुठीत आवळलेले होते. ती काहीच बोलली नाही. सिडने तिच्याकडे पाहिलं आणि लगेच नजर वळवली.

‘ती म्हातारी तर अगदी धमाल होती,’ तो आपल्या नेहमीच्या उत्साही स्वरात म्हणाला. ‘खरंच विनोदी व्यक्ती. तिने जे सांगितलं, ते खरं असावं बहुतेक—विश्वास बसणं कठीण आहे खरं. चाळीस वर्षांपूर्वी तिने सगळं लंडन खेचलं होतं म्हणे! आणि गंमत म्हणजे, अजूनही कुणाला तिची आठवण असेल, असं तिला वाटतं. आपण तिचं नावही ऐकलं नाही हे तिला समजायलाच तयार नव्हतं.’

त्याने पुन्हा एक कटाक्ष टाकला—तिला दिसू नये म्हणून—आणि त्याला दिसलं की ती रडत होती. तो थोडा गोंधळला. तिच्या फिकट चेहऱ्यावरून अश्रू वाहत होते. ती आवाजही काढत नव्हती.

'काय झालं, प्रिय?'

'सिड, आज रात्री मी पुन्हा ते करू शकत नाही,' ती हुंदके देत म्हणाली.

'का बरं?'

'मला भीती वाटते.'

त्याने तिचा हात हातात घेतला.

'मी तुला त्याहून चांगलं ओळखतो,' तो म्हणाला. 'तू जगातली सगळ्यात धाडसी मुलगी आहेस. थोडी ब्रँडी घे—तुझं धैर्य परत येईल.'

'नको, त्याने उलट वाईट होईल.''असं करून तू प्रेक्षकांना निराश करू शकत नाहीस.'

'ते घाणेरडे प्रेक्षक! अतिखाणारे, अतिपिणारे पैशाचा उपयोग कसा करायचा हेही न कळणारे --- डुक्कर! बडबडे मूर्ख! मला त्यांचा तिटकारा आहे. मी माझा जीव धोक्यात घालते याची त्यांना काय पर्वा?'

'अर्थात, ते थरारासाठीच येतात—हे नाकारता येत नाही,' तो थोडा अस्वस्थपणे म्हणाला. 'पण तुला आणि मला माहीत आहे—जोपर्यंत तू धीर धरतेस, तोपर्यंत काही धोका नाही.'

'पण माझं धैर्य संपलं आहे, सिड. मी स्वतःला मारून घेईन.'

तिने थोडा आवाज चढवला, आणि त्याने लगेच बारमनकडे पाहिलं. पण तो [सुदृढ व छान] 'Eclaireur de Nice' [फ्रेंच वर्तमानपत्र] वाचण्यात गुंग होता.

'वरून—त्या शिडीच्या टोकावरून—खाली टँककडे पाहताना कसं वाटतं, तुला माहीत नाही. आज तर मला वाटलं मी बेशुद्ध पडेन. मी सांगते, आज रात्री मी ते पुन्हा करू शकत नाही. तू काहीतरी करून मला यातून बाहेर काढलंच पाहिजेस, सिड.'

'आज तू घाबरलीस, तर उद्या आणखी कठीण होईल.'

'नाही, तसं नाही. दिवसातून दोनदा करावं लागतं, तेच मला मारून टाकतं—मधला तो लांबचा थांबा वगैरे. तू जाऊन मिस्टर एस्पिनेलना सांग की मी दिवसातून दोन शो करू शकत नाही. माझ्या नसांना ते सहन होणार नाही.'

'तो कधीच मान्य करणार नाही. सगळा रात्रीचा व्यवसाय तुझ्यावरच अवलंबून आहे. लोक खास तुला पाहायलाच येतात.'

'मी काही करू शकत नाही—मी पुढे चालू ठेवू शकत नाही.'

तो क्षणभर शांत राहिला. तिच्या फिकट चेहऱ्यावरून अजूनही अश्रू वाहत होते आणि ती स्वतःवरचा ताबा गमावत चालली आहे हे त्याला दिसत होतं. काही दिवसांपासून त्याला जाणवत होतं, की काहीतरी बिनसलं आहे, आणि तो चिंतेत होता. तिला बोलायला वाव देऊ नये, असं तो प्रयत्नपूर्वक करत होता. कारण तिने जे काही

मनात आहे ते शब्दांत व्यक्त करणं तिच्यासाठी वाईट ठरेल, अशी त्याची अस्पष्ट समजूत होती. पण तो काळजीत होता—कारण तो तिच्यावर प्रेम करत होता.

'तरीही, एस्पिनेल मला बोलावतो आहे,' तो म्हणाला.

'कशासाठी?'

'माहित नाही. मी त्याला सांगतो की तू दिवसातून एकदाच शो करू शकतेस—पाहू तो काय म्हणतो. तू इथेच थांबशील?'

'नाही, मी ड्रेसिंग रूममध्ये जाते.'

दहा मिनिटांनी तो तिथे गेला. तो खूप आनंदात होता, चालही उत्साही झाली होती. त्याने दार जोरात उघडलं.

'तुझ्यासाठी एक भारी बातमी आहे, ग! पुढच्या महिन्यासाठीही आपल्याला ठेवत आहेत—तेही दुप्पट पैशात!'

तो तिला मिठी मारायला आणि चुंबन घ्यायला पुढे झेपावला, पण तिने त्याला दूर ढकललं.

'मग मला आज रात्री पुन्हा करावंच लागणार?'

'हो, बहुतेक. मी खूप प्रयत्न केला की दिवसातून एकच शो असावा, पण तो तयारच नाही झाला. त्याच्या मते रात्रीचा शो खूप महत्त्वाचा आहे. आणि शेवटी, दुप्पट पैशासाठी—ते योग्यच आहे.'

ती जमिनीवर कोसळली आणि यावेळी ती जोरजोरात रडू लागली.

तिने स्वतःला जमिनीवर आपटल्यासारखे खाली फेकून दिले आणि यावेळी ती जोरजोरात रडू लागली.

'मी नाही करू शकत, सिड, मी नाही करू शकत. मी स्वतःला मारून टाकेन.'

तोही जमिनीवर बसला, तिचं डोकं उचलून तिला आपल्या कुशीत घेतलं आणि अलगद थोपटू लागला.

'सावर, प्रिये. एवढी मोठी रक्कम आपण नाकारू शकत नाही. बघ, त्यामुळे आपला सगळा हिवाळा निश्चिंत जाईल आणि आपल्याला काहीच काम करावं लागणार नाही. आणि आता जुलै संपायला फक्त चार दिवस राहिलेत, मग फक्त ऑगस्टच आहे.'

'नाही, नाही, नाही. मला भीती वाटते. मला मरायचं नाही, सिड. मी तुझ्यावर प्रेम करते.'

'मला माहीत आहे, प्रिये, आणि मीही तुझ्यावर प्रेम करतो.

लग्नानंतर मी दुसऱ्या कोणत्याही स्त्रीकडे पाहिलेलं नाही. आपल्याला यापूर्वी कधी इतके पैसे मिळाले नाहीत, आणि पुन्हा मिळणारही नाहीत. तुला माहीत आहे—असं यश कायम टिकत नाही. आपण आत्ता लोकांना आवडतोय, पण ते कायम चालणार नाही. लोखंड गरम असताना हातोडा मारायला हवा.'

'तुला माझा मृत्यू हवा आहे का, सिड?'

‘असं मूर्खपणाचं बोलू नकोस. तुझ्याशिवाय मी कुठे असेन? तू अशी खचून जाऊ नकोस. तुझ्या स्वाभिमानाचा ही विचार कर. तू जगभर प्रसिद्ध आहेस.’

‘जशी ती “ह्युमन कॅनन-बॉल” होती,’ ती संतापाने हसत म्हणाली.

‘त्या म्हाताऱ्या बाईचा नायनाटच झाला असता’,

त्याने मनात विचार केला.

त्याला समजलं—हीच शेवटची काडी होती. स्टेलाने ते इतकं मनाला लावून घेतलं, हे वाईट झालं.

‘तो माझ्यासाठी डोळे उघडणारा अनुभव होता,’ ती पुढे म्हणाली. ‘लोक मला पुन्हा पुन्हा पाहायला का येतात? कदाचित मी स्वतःला मारून घेईन—हे पाहण्यासाठी! आणि मी मेले की आठवड्याभरात ते माझं नावसुद्धा विसरतील. असेच असतात हे प्रेक्षक. त्या रंगवलेल्या म्हाताऱ्या बाईकडे पाहून मला सगळं कळलं. अरे सिड, मी खूप दु:खी आहे.’

तिने त्याच्या गळ्यात हात टाकले आणि आपला चेहरा त्याच्या चेहऱ्यावर टेकवला.

‘सिड, काही उपयोग नाही—मी पुन्हा ते करू शकत नाही.’

‘आज रात्रीबद्दल म्हणतेयस का? जर तुला खरंच असं वाटत असेल, तर मी एस्पिनेलला सांगतो की तुला चक्कर आली. कदाचित एकदाचं ठीक होईल.’

‘मी आज रात्रीबद्दल नाही म्हणत—मी कायमच म्हणतेय.’

तो थोडा ताठ झाला.

‘सिड, मला वेड्यासारखं समजू नकोस. हे फक्त आजचं नाही—हळूहळू वाढत आलं आहे. रात्री मला झोप लागत नाही—याच विचाराने. आणि कधी झोप लागली, तरी मी स्वतःला त्या शिडीच्या टोकावर उभी पाहते. खाली बघताना, आज तर मी शिडीवर चढायलाही घाबरत होते—मी थरथरत होते. आणि तू आग लावून “जा” म्हणालास, तेव्हा काहीतरी मला रोखत होतं. मी कधी उडी मारली तेही मला कळलं नाही. मी प्लॅटफॉर्मवर उभी राहून लोकांचा टाळ्यांचा आवाज ऐकेपर्यंत माझं डोकंच रिकामं होतं. सिड, जर तू माझ्यावर प्रेम करत असशील, तर मला असा छळ सहन करायला लावणार नाहीस.’

त्याने दीर्घ श्वास सोडला. त्याच्या डोळ्यांतही पाणी आलं होतं—कारण तो तिच्यावर मनापासून प्रेम करत होता.

‘याचा अर्थ काय आहे, तुला माहिती आहे,’ तो म्हणाला. ‘पुन्हा जुनी जिंदगी. मॅरॅथॉन वगैरे.’

‘काहीही असो—ते यापेक्षा चांगलं आहे.’

ती जुनी जिंदगी. दोघांनाही ती आठवली. सिड अठरा वर्षांचा असल्यापासून डान्सिंग गिगोलो होता. त्याचा काळासावळा स्पॅनिश ढंग खूप देखणा होता, तो उत्साही होता, आणि म्हाताऱ्या व मध्यमवयीन स्त्रिया त्याच्या सोबत नाचण्यासाठी पैसे द्यायला तयार असत. त्याला कधी कामाची कमतरता नव्हती. तो इंग्लंडमधून

खंडावर गेला आणि तिथेच राहिला—हॉटेलवरून हॉटेलवर भटकत—हिवाळ्यात रिव्हिएरावर, उन्हाळ्यात फ्रान्समधल्या आरोग्यकेंद्रांवर.

त्यांचं आयुष्य वाईट नव्हतं. साधारणपणे ते तिघेजण एकत्र राहत—स्वस्त लॉजिंगमध्ये एकच खोली शेअर करत. उशीरा उठायचं, आणि बारा वाजता हॉटेलमध्ये जाऊन जाडजूड स्त्रियांबरोबर नाचायचं—ज्यांना वजन कमी करायचं असायचं. मग पाचपर्यंत मोकळे, आणि पुन्हा हॉटेलमध्ये जाऊन टेबलावर बसून संभाव्य ग्राहक शोधत राहायचं.

त्यांचे काही नियमित ग्राहक होते. रात्री ते रेस्टॉरंटमध्ये जात आणि तिथे त्यांना चांगलं जेवण मिळत असे. जेवणाच्या दरम्यान ते नाचत. पैसे चांगले मिळत. प्रत्येक नाचासाठी पन्नास ते शंभर फ्रँक मिळत. कधी एखादी श्रीमंत बाई दोन-तीन रात्री नाचल्यावर हजार फ्रँकही देत असे. कधी मध्यमवयीन स्त्री त्याला रात्री सोबत राहायला सांगत असे—त्यासाठी दोनशे-पन्नास फ्रँक मिळत.

कधी एखादी मूर्ख श्रीमंत बाई प्रेमात पडली, तर प्लॅटिनम-नीलमच्या अंगठ्या, सिगारेट केसेस, कपडे, घड्याळ—सगळं मिळायचं. सिडच्या एका मित्राने तर अशाच एका स्त्रीशी लग्न केलं होतं—ती त्याच्या आईइतकी मोठी होती—पण तिने त्याला गाडी आणि जुगारासाठी पैसे दिले, आणि ते बियारिट्झमध्ये सुंदर व्हिलामध्ये राहत होते.

ते दिवस चांगले होते—जेव्हा सगळ्यांकडे पैसे होते.

पण मंदी आली आणि गिगोलोंवर मोठा आघात झाला. हॉटेल्स रिकामी झाली, आणि लोकांना तरुण देखण्या मुलासोबत नाचण्यासाठी पैसे द्यायची इच्छा राहिली नाही. अनेकदा सिडला दिवसभरात एक पेय घेण्याइतकेही पैसे मिळत नसत.

त्याचे खर्च मात्र कमी होत नव्हते—स्मार्ट कपडे घालावे लागायचे, नाहीतर मॅनेजर बोलत असे. कपडे धुण्याचा खर्च खूप होता, आणि त्याला लागणाऱ्या कपड्यांची संख्या मोठी होती. शूज लवकर खराब होत—फ्लोअर खूप कडक होते—आणि ते नेहमी नवीन दिसायला हवेत. त्याला भाडं आणि जेवणाचा खर्चही करावा लागत होता.

तेव्हाच त्याची स्टेलाशी भेट झाली—एव्हिऑनमध्ये. तो मोसम अतिशय वाईट होता. ती स्विमिंग प्रशिक्षक होती—ऑस्ट्रेलियन—आणि उत्कृष्ट डायव्हर. सकाळ-संध्याकाळ ती प्रात्यक्षिकं देत असे. रात्री ती हॉटेलमध्ये नाचत असे.

ते दोघे एकत्र जेवत, आणि बँड वाजायला लागला की ग्राहकांना नाचायला प्रवृत्त करण्यासाठी ते स्वतः नाचत. पण अनेकदा कोणीच येत नसे, आणि ते दोघेच नाचत राहायचे. दोघांनाही फारसे पैसे मिळत नव्हते.

ते एकमेकांच्या प्रेमात पडले आणि मोसम संपल्यावर लग्न केलं.

त्यांनी कधी त्याचा पश्चात्ताप केला नाही. कठीण दिवस आले. व्यावसायिक कारणांसाठी त्यांनी लग्न लपवलं—कारण बायकोसमोर

विवाहित पुरुषाबरोबर नाचतांना स्त्रियांना आवडत नसे. तरीही दोघांनाही एकत्र काम मिळणं अवघड होतं.

गिगोलोचा व्यवसाय संपत चालला होता. त्यांनी पॅरिसला जाऊन नृत्याचा कार्यक्रम शिकला, पण स्पर्धा खूप होती. स्टेला चांगली नर्तकी होती, पण लोकांना ॲक्रोबॅटिक्स आवडत होतं. कितीही सराव केला तरी ती काही वेगळं करू शकली नाही.

ते आठवडेनआठवडे बेरोजगार राहायचे. सिडचं घड्याळ, सोन्याची सिगारेट केस, प्लॅटिनमची अंगठी—सगळं विकावं लागलं. शेवटी ते नीसमध्ये इतक्या हालाखीत आले की सिडला आपले संध्याकाळचे कपडेही गहाण ठेवावे लागले.

ही खरी आपत्ती होती.

त्यांना एका मॅनेजरने सुरू केलेल्या मॅरॅथॉन स्पर्धेत भाग घ्यावा लागला. चोवीस तास नाचायचं—दर तासाला पंधरा मिनिटं विश्रांती. भयंकर होतं ते. पाय दुखत, पाय सुन्न होत. कधी कधी त्यांना कळतही नसे की ते काय करत आहेत. फक्त संगीताच्या तालावर ते हालचाल करत राहायचे.

त्यांना थोडे पैसे मिळत—लोक त्यांना प्रोत्साहन म्हणून शंभर-दोनशे फ्रँक देत. कधी लक्ष वेधण्यासाठी ते खास नृत्य दाखवत. प्रेक्षक खूश असतील तर थोडी चांगली कमाई होत असे.

ते प्रचंड थकले होते. अकराव्या दिवशी स्टेला बेशुद्ध पडली आणि तिला थांबावं लागलं. सिड मात्र एकटाच पुढे चालू ठेवत राहिला—

सतत हलत, न थांबता...विचित्रपणे, जोडीदाराशिवाय. तो त्यांच्यासाठी सगळ्यात वाईट काळ होता. तो त्यांच्या आयुष्यातील शेवटचा अपमान होता. त्याच्या आठवणीं मध्ये फक्त भीती आणि दु:ख उरलं होतं.

पण त्याच वेळी सिडला एक कल्पना सुचली. तो हॉलमध्ये एकटाच हळूहळू फेऱ्या मारत असताना ती त्याच्या मनात आली. स्टेला नेहमी म्हणायची की ती अगदी छोट्याशा पाण्यातही उडी मारू शकते—ते फक्त एक कौशल्य होतं.

'कल्पना कशा सुचतात ना,' तो नंतर म्हणाला, 'जणू विजेचा कडकडाटच.'

त्याला अचानक आठवलं—एकदा त्याने एका मुलाला रस्त्यावर सांडलेल्या पेट्रोलला आग लावताना पाहिलं होतं, आणि त्यानंतर उसळलेली ज्वाला. अर्थातच, पाण्यावर पेटलेल्या ज्वाळा आणि त्यात घेतलेली भव्य उडी—यानेच लोकांना वेड लावलं होतं. तो तिथेच नाचणं थांबवून बसला—तो इतका उत्साहित झाला होता की पुढे नाचू शकत नव्हता. त्याने ही कल्पना स्टेलाशी बोलून दाखवली, आणि तीही उत्साहाने तयार झाली.

त्याने आपल्या एका ओळखीच्या एजंटला पत्र लिहिलं. सगळ्यांनाच सिड आवडत असे—तो एक चांगला माणूस होता—आणि त्या एजंटने आवश्यक साधनांसाठी पैसे दिले. त्याने त्यांना पॅरिसमधल्या सर्कसमध्ये कार्यक्रम मिळवून दिला, आणि तो प्रचंड यशस्वी ठरला. त्यांचं नशीबच पालटलं. इथेतिथे कार्यक्रम मिळू

लागले. सिडने नव्या कपड्यांचा पूर्ण संच घेतला. आणि शेवटी तर त्यांना किनाऱ्यावरच्या समर कॅसिनोमध्ये कार्यक्रम मिळाला—तो त्यांच्या यशाचा कळस होता. सिड जेव्हा म्हणायचा की स्टेला लोकांना वेडी करते, त्यात अजिबात अतिशयोक्ती नव्हती.

'आपले सगळे त्रास संपले ग आता,' तो प्रेमाने म्हणायचा. 'थोडे पैसे साठवू या, आणि लोकांना हा खेळ कंटाळा आला की मी दुसरी काहीतरी युक्ती काढेन.'

आणि आता—अचानक—त्यांच्या यशाच्या शिखरावर असताना, स्टेला सगळं सोडून द्यायचं म्हणत होती. त्याला काय बोलावं ते कळत नव्हतं. तिला इतकी दु:खी पाहून त्याचं मन तुटत होतं. लग्नाच्या वेळी जितकं तो तिच्यावर प्रेम करत होता, त्याहूनही जास्त आता करत होता. त्यांनी एकत्र जे काही सहन केलं होतं, त्यासाठी तो तिच्यावर प्रेम करत होता. एकदा तर पाच दिवस त्यांनी फक्त एक तुकडा भाकर आणि एक ग्लास दूध यावर काढले होते. आणि त्याचं तिच्यावर प्रेम होतं कारण तिने त्याला त्या सगळ्यातून बाहेर काढलं होतं—आता त्याच्याकडे पुन्हा चांगले कपडे होते, दिवसातून तीन वेळचं जेवण होतं.

तो तिच्याकडे पाहूही शकत नव्हता—तिच्या प्रिय राखाडी डोळ्यांतील वेदना त्याला सहन होत नव्हती. ती हळूच हात पुढे करून त्याच्या हाताला स्पर्श करून गेली. त्याने खोल श्वास घेतला.

'तुला माहीत आहे याचा अर्थ काय आहे, प्रिये. हॉटेलमधलं आपलं काम संपलं आहे, आणि हा व्यवसायही संपलाच आहे. जे थोडं

उरलंय ते आपल्यापेक्षा तरुण लोकांकडे जाईल. तुला माहीत आहे—त्या म्हाताऱ्या बायका कशा असतात—त्यांना तरुण मुलगेच हवेत. आणि खरं सांगायचं तर, मी पुरेसा उंचही नाही. मी लहान होतो तेव्हा ते चालायचं. आता "मी वयापेक्षा तरुण दिसतो" असं म्हणण्यात काही अर्थ नाही—कारण मी तसाच दिसतो.'

'कदाचित आपण चित्रपटात काम मिळवू शकू,' ती म्हणाली.

त्याने खांदे उडवले. त्यांनी आधी प्रयत्न करून पाहिला होता—तेव्हा ते फारच अडचणीत होते.

'मी काहीही काम करेन. दुकानातही नोकरी करेन.'

'तुला वाटतं का नोकऱ्या सहज मिळतात?'

ती पुन्हा रडू लागली.

'नको ग, प्रिये. माझं हृदय तुटतंय.'

'आपण आपल्याकडे थोडे पैसे साठवले आहेत.'

'हो, आहेत—सहा महिने पुरतील इतके. आणि मग उपासमार.

आधी छोट्यामोठ्या वस्तू विकाव्या लागतील, मग कपडेही जातील—पूर्वीसारखे. मग निकृष्ट ठिकाणी नाचावं लागेल—फक्त जेवण आणि पन्नास फ्रँकसाठी. अनेक आठवडे काम मिळणार नाही. आणि जिथे मॅरॅथॉन मिळेल तिथे भाग घ्यावा लागेल. आणि लोक किती दिवस ते सहन करतील?'

'तुला वाटतं मी अवाजवी वागतेय, सिड.'

तो तिच्याकडे वळून पाहू लागला. तिच्या डोळ्यांत अश्रू होते. तो हसला—ते हसू कोमल आणि प्रेमळ होतं.

'नाही ग, तसं मला वाटत नाही. मला तुला आनंदी ठेवायचं आहे.

'शेवटी, तूच माझं सर्वस्व आहेस. मी तुझ्यावर प्रेम करतो.'

त्याने तिला मिठीत घेतलं. तिच्या हृदयाचे ठोके त्याला जाणवत होते. स्टेलाला असं वाटत असेल, तर त्याने तिच्यासाठी योग्य ते करायलाच हवं. जर तिचा जीव गेला तर? नाही—तिने सगळं सोडून द्यावं, पैशांची पर्वा नको.

ती हलकेच हलली.

'काय झालं, प्रिये?'

ती त्याच्या मिठीतून सुटली आणि उभी राहिली. ड्रेसिंग टेबलजवळ जाऊन म्हणाली,

'बहुतेक आता तयार व्हायची वेळ झाली आहे.'

तो दचकून उभा राहिला.

'तू आज रात्री शो करणार नाहीस ना?'

'आज रात्री—आणि प्रत्येक रात्री—जोपर्यंत मी स्वतःला मारून घेत नाही तोपर्यंत. दुसरा पर्याय तरी काय आहे? तू बरोबर आहेस, सिड. मी पुन्हा त्या सगळ्याकडे परत जाऊ शकत नाही—त्या घाणेरड्या, निकृष्ट हॉटेल्समध्ये, आणि पुरेसं खायला न मिळणाऱ्या आयुष्यात. अरे तो मॅरॅथॉन! तू तो विषय काढलासच कशाला? दिवसन्‌दिवस थकलेले, घाणीत राहणं, आणि शेवटी शरीर साथ देत

नाही म्हणून हार मानणं... कदाचित मी अजून एक महिना निभावून नेईन, आणि मग तुला काहीतरी शोधायला वेळ मिळेल.'

'नाही, प्रिये. मी ते मान्य करणार नाही. सोडून दे. आपण काहीतरी मार्ग काढू. आपण आधी उपाशी राहिलो आहोत—पुन्हा राहू.'

तिने कपडे काढले, आणि क्षणभर फक्त स्टॉकिंग्ज घालून आरशासमोर उभी राहिली. स्वतःकडे पाहत तिने कडक हास्य केलं.

'मी माझ्या प्रेक्षकांना निराश करू शकत नाही,' ती उपहासाने म्हणाली.

'कदाचित आपण चित्रपटात काम मिळवू शकू,' ती म्हणाली.

त्याने खांदे उडवले. त्यांनी आधी प्रयत्न करून पाहिला होता—तेव्हा ते फारच अडचणीत होते.

'मी काहीही काम करेन. दुकानातही नोकरी करेन.'

'तुला वाटतं का नोकऱ्या सहज मिळतात?'

ती पुन्हा रडू लागली.

'नको ग, प्रिये. माझं हृदय तुटतंय.'

'आपल्याकडे थोडे पैसे साठवले आहेत.'

'हो, आहेत—सहा महिने पुरतील इतके. आणि मग उपासमार. आधी छोट्यामोठ्या वस्तू विकाव्या लागतील, मग कपडेही जातील—पूर्वीसारखे. मग निकृष्ट ठिकाणी नाचावं लागेल—फक्त जेवण आणि पन्नास फ्रँकसाठी. अनेक आठवडे काम मिळणार नाही. आणि जिथे

मॅरॅथॉन मिळेल तिथे भाग घ्यावा लागेल. आणि लोक किती दिवस ते सहन करतील?'

'तुला वाटतं मी अवाजवी वागतेय, सिड.'

तो तिच्याकडे वळून पाहू लागला. तिच्या डोळ्यांत अश्रू होते. तो हसला—ते हसू कोमल आणि प्रेमळ होतं.

'नाही ग, तसं मला वाटत नाही. मला तुला आनंदी ठेवायचं आहे. शेवटी, तूच माझं सर्वस्व आहेस. मी तुझ्यावर प्रेम करतो.'

त्याने तिला मिठीत घेतलं. तिच्या हृदयाचे ठोके त्याला जाणवत होते. स्टेलाला असं वाटत असेल, तर

त्याने तिच्यासाठी योग्य ते करायलाच हवं. जर तिचा जीव गेला तर? नाही—तिने सगळं सोडून द्यावं, पैशांची पर्वा नको.

तिने किंचितशी हालचाल केली.

'काय झालं, प्रिये?'

तिने स्वतःला त्याच्या मिठीतून सोडवलं आणि उठून उभी राहिली. ती ड्रेसिंग-टेबलजवळ गेली. 'मला वाटतं, आता तयारीला लागण्याची वेळ झाली आहे,' ती म्हणाली.

तोही उठून उभा राहिला.

'आज रात्री तू प्रयोग करणार नाहीस ना?'

'आज रात्री आणि मी स्वतःला संपवून घेईपर्यंत प्रत्येक रात्री. दुसरं आहे तरी काय? तू बरोबर आहेस, सिड. त्या सगळ्या घाणेरड्या, पाचव्या दर्जाच्या हॉटेलमधल्या खोल्यांमध्ये परत जाऊन, पुरेसं

खायलाही न मिळता राहणं मला आता जमणार नाही. अरे, तो मॅरेथॉनचा दौरा! तू त्याचा उल्लेख का केलास? कित्येक दिवस सतत थकलेलं आणि मळलेलं राहायचं, आणि शेवटी शरीर साथ देईना म्हणून माघार घ्यावी लागायची. कदाचित मी अजून एक महिना तग धरू शकेन; मग तुला दुसरं काही पाहण्याची संधी मिळेल इतके पैसे तरी जमा होतील.'

'नाही, प्रिये. मला ते अजिबात मान्य नाही. ते सोडून दे. आपण कसंतरी निभावून नेऊ. आपण याआधी उपाशी राहिलो आहोत; पुन्हा उपाशी राहू शकतो.'

तिने थोडी हालचाल केली.

तिने आपले कपडे काढले आणि क्षणभर फक्त मोजे घातलेल्या अवस्थेत आरशात स्वतःकडे पाहत उभी राहिली.

"नाही नाही तू आज तो प्रयोग करणार नाहीस."

"आज रात्री आणि मी मरेपर्यंत रोज रात्री मी तो करणार आहे. घाणेरड्या खोल्यांच्या हॉटेलमध्ये मी रहाणार नाही.पुरेसे खायला नसणे आणि ती मॅरेथॉन! अजून महिनाभर मी रेटते आणि मग तुला दुसरं काही शोधायची संधी मिळेल."

"नको प्रिये.मी ते सहन करेन आपण ते निभावून नेऊ. आपण पूर्वी उपाशी राहिलो आहोत. तसेच परत राहू.

ती फक्त मोजे घालून आरशासमोर उभी राहिली. आपल्या प्रतिबिंबाकडे पाहून तिने एक कठोर हसू दिलं. 'माझ्या प्रेक्षकांना मी निराश करता कामा नये,' ती खिदळत म्हणाली.

The Voice of the turtle

कासवाचा आवाज

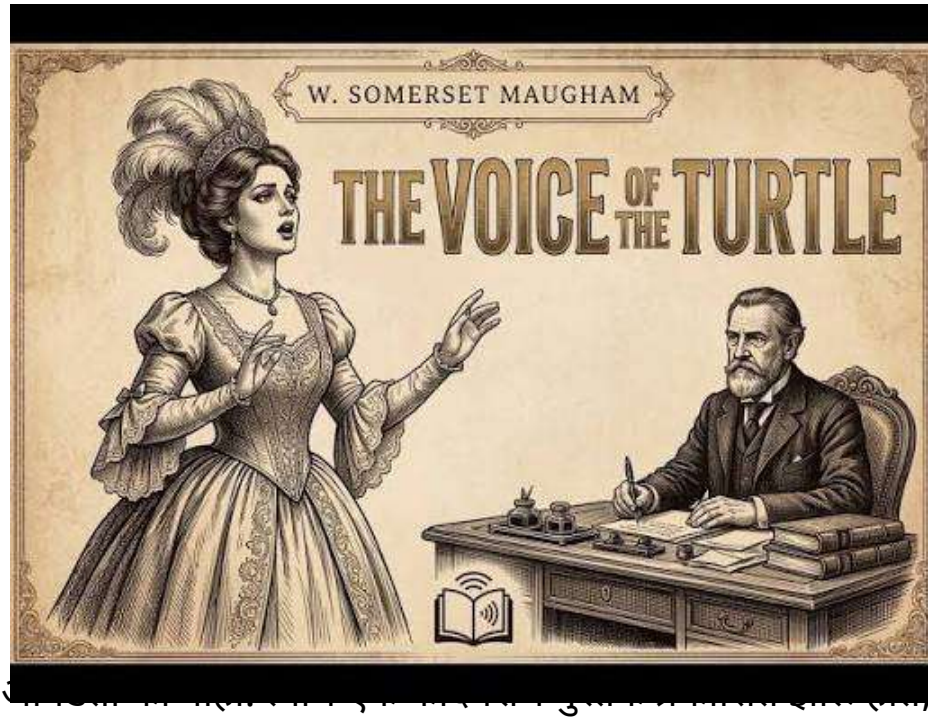

ज्यामुळे थोडी खळबळ उडाली होती—विशेषतः त्या थोड्या कंटाळवाण्या पण तरीही सद्गुणी लोकांमध्ये, जे नेहमीच नव्या प्रतिभेच्या शोधात असतात. फारसं काही काम नसलेले वृद्ध गृहस्थ जे फक्त दुपारच्या मेजवान्यांना जातात, त्यांनी त्याचं कौतुक अगदी मुलींसारख्या उत्साहाने केलं; आणि आपल्या नवऱ्यांशी जुळवून न घेऊ शकणाऱ्या कृश स्त्रियांना वाटलं की त्या कादंबरीत आशादायक काहीतरी आहे. मी काही परीक्षणं वाचली. ती एकमेकांशी

मोकळेपणाने विरोध करणारी होती. काही समीक्षक म्हणत होते की या पहिल्याच कादंबरीने लेखक इंग्लिश कादंबरीकारांच्या पहिल्या रांगेत पोचला आहे; तर काहींनी तिची नालस्ती केली. मी ती वाचलीच नाही. अनुभवाने मला शिकवलं आहे की एखादं पुस्तक खूप गाजलं तर ते वाचण्याआधी वर्षभर थांबणंच बरं. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे मग अशी कितीतरी पुस्तकं वाचायची गरजच राहत नाही. पण योगायोगाने एके दिवशी माझी पीटर मेलरोझशी भेट झाली.

थोड्याशा साशंकतेने मी एका शॅरी पार्टीचं निमंत्रण स्वीकारलं होतं. ती पार्टी ब्लूम्सबरीमधल्या एका बदललेल्या घराच्या वरच्या मजल्यावर होती, आणि चार मजले चढून गेल्यावर माझा श्वास थोडा फुलला होता. माझ्या यजमानीण दोन स्त्रिया होत्या—उंच, भरदार, थोड्या प्रौढ वयाच्या; अशा प्रकारच्या स्त्रिया ज्यांना मोटारगाड्यांच्या आतील रचनेबद्दल सगळं काही माहिती असतं आणि ज्यांना पावसात लांब चालायला आवडतं, पण तरीही त्या खूप स्त्रीसुलभ असतात, आणि कागदी पिशव्यांतून खायला आवडतं. त्यांची ड्रॉइंगरूम, ज्याला त्या 'आमची कार्यशाळा' म्हणत, जरी त्या दोघींनी आयुष्यात कधीही कामाचा एकही धक्का मारला नव्हता, हॉल मोठा आणि रिकामा होता. त्यात बेचैन दिसणाऱ्या स्टीलच्या खुर्च्या होत्या—जणू त्यांच्या मालकिणींचं वजन पेलायला त्या कष्टानेच सक्षम असाव्यात—काचांची टेबल्स, आणि झेब्राच्या कातडीने मढवलेला एक मोठा दिवाण होता. भिंतींवर पुस्तकांची कपाटे आणि सेझान, ब्राक आणि पिकासो यांच्या परिचित इंग्लिश अनुकरण कर्त्यांची चित्रं होती.

कपाट्यांमध्ये अठराव्या शतकातील 'विचित्र' पुस्तकांची (कारण अश्लील साहित्याला वय नसतं) काही संख्या होती आणि बाकी फक्त जिवंत लेखकांची पुस्तकं—बहुतेक पहिल्या आवृत्त्या. खरं तर माझ्या स्वतःच्या काही पुस्तकांवर स्वाक्षरी करण्यासाठीच मला त्या पार्टीला बोलावलं होतं.

पार्टी फारच लहान होती. माझ्या यजमानीणींशिवाय आणखी एकच स्त्री होती—ती कदाचित त्यांची धाकटी बहीण असावी; कारण ती जरी जाड होती तरी तितकी जाड नव्हती, उंच होती पण तितकी उंच नव्हती, आणि उत्साही होती पण तितकी उत्साही नव्हती. तिचं नाव मला नीट कळलं नाही, पण ती 'बूफुल्स' या नावाला प्रतिसाद देत होती. माझ्याशिवाय एकमेव पुरुष होता—पीटर मेलरोझ.

तो खूपच तरुण होता—बावीस-तेवीस वर्षांचा. उंची मध्यम, पण शरीरयष्टी विसंगत असल्यामुळे तो ठेंगणा वाटत होता. त्याचा रंग लालसर होता, जणू चेहऱ्याच्या हाडांवर त्वचा फार घट्ट बसली आहे; नाक थोडं मोठं आणि सेमिटिक [नाकाचा शेंडा खाली वळलेले व मोठ्या नाकपुड्यांचे] प्रकारचं— तो यहुदी नव्हता; आणि जाड भुवयांच्या खाली चपळ हिरवे डोळे असून, त्याचे केस अगदी लहान कापलेले, तपकिरी आणि किंचित कोंड्यासारखे दिसणारे होते. त्याने ब्राऊन नॉरफोक [कंबरेच्या खाली असणारे, शेतकऱ्यांसारखे] जॅकेट आणि चेल्सीच्या किंग्स रोडवर टोपी न घालता फिरणाऱ्या आर्ट विद्यार्थ्यांसारखी, ग्रे फ्लॅनेलची पँट घातली होती—. एक रांगडा तरुण. त्याच्या वागण्यातही काही

विशेष आकर्षण नव्हतं. तो आत्मविश्वासू, वादग्रस्त आणि असहिष्णु होता. इतर लेखकांविषयी त्याला तीव्र तुच्छता होती आणि ती तो आवडीने व्यक्त करत होता. काही प्रतिष्ठीतांवर त्याने केलेले बेधडक हल्ले मला थोडा आनंद देत होते—कारण मीही मनोमन त्यांना अतिशयोक्त मानत होतो, पण शहाणपणाने गप्प बसत होतो—पण त्याच वेळी मला खात्री होती की माझ्या पाठीमागे तो माझाही धज्जा उडवेल.

तो छान बोलत होता—मनोरंजक आणि कधी कधी चतुरही. त्याच्या विनोदांवर मी अधिक सहज हसलो असतो, जर त्या तीन स्त्रिया इतक्या अतिरेकाने हसल्या नसत्या. तो काहीही बोलो—ते विनोदी असो वा फोल—त्या जोरजोरात हसायच्या. तो खूप बोलत होता, त्यामुळे अनेक मूर्खपणाच्या गोष्टीही बोलला; पण काही अतिशय हुशार गोष्टीही त्याने सांगितल्या. त्याचं स्वतःचं एक मत होतं—ते कच्चं आणि त्याला वाटत होतं तितकं मौलिक नव्हतं, पण प्रामाणिक होतं.

पण त्याच्यातील सर्वात ठळक गोष्ट म्हणजे त्याची उत्सुक, उतावीळ जीवनशक्ती—जणू एखादी तापलेली ज्वाला, जी त्याला असह्य तीव्रतेने जाळत होती. तिचा उजेड त्याच्या आसपासच्या लोकांवरही पडत होता. त्याच्यात काहीतरी होतं—किमान ते तरी होतंच—आणि मी तिथून निघालो, तेव्हा मला थोडी उत्सुकता होती की त्याचं पुढे काय होईल. तो प्रतिभावान आहे की नाही, हे मला ठाऊक नव्हतं; कारण अनेक तरुण हुशार कादंबरी लिहू शकतात—

त्याला फार अर्थ नसतो; पण एक माणूस म्हणून तो इतरांसारखा नव्हता असं मला वाटलं. तो असा माणूस वाटत होता की तिसाव्या वर्षी, जेव्हा काळ त्याची कटूपणा कमी करेल आणि अनुभव त्याला शिकवेल, की तो स्वतःला जितका हुशार समजतो तितका नाही,तेव्हा तो एक रोचक आणि मनमिळाऊ व्यक्ती बनेल. पण मला वाटलं नव्हतं की मी त्याला पुन्हा कधी पाहीन.

मात्र दोन-तीन दिवसांनी त्याच्या कादंबरीची एक प्रत—अतिशय कौतुकपूर्ण समर्पणासह—मला मिळाली, तेव्हा मला आश्चर्य वाटलं. मी ती वाचली. ती स्पष्टपणे आत्मचरित्रात्मक होती. पार्श्वभूमी ससेक्समधल्या एका छोट्या गावाची होती, आणि पात्रं होती उच्च मध्यम वर्गीय—ज्यांना अपुऱ्या उत्पन्नावरही आपली प्रतिष्ठा टिकवण्याचा प्रयत्न करावा लागतो. त्यातील विनोद थोडा क्रूर आणि थोडा अश्लील होता. मला तो खटकला, कारण ते म्हातारे आणि गरीब आहेत म्हणून, तो मुख्यतः लोकांची चेष्टा करण्यावर आधारित होता—पीटर मेलरोझला हे माहीत नव्हतं की अशा दुर्दैवांचा सामना करणं किती कठीण असतं, आणि त्यावर मात करण्यासाठी केलेले प्रयत्न हे उपहासापेक्षा सहानुभूतीस पात्र असतात.

तरीही काही ठिकाणांची वर्णनं, खोलींची छोटी चित्रं, किंवा ग्रामीण परिसराचे ठसे अतिशय सुंदर रेखाटले होते. त्यातून कोमलता आणि भौतिक वस्तूंच्या आध्यात्मिक सौंदर्याची जाणीव दिसत होती. पुस्तक सहज, बिन अवडंबराने, आणि शब्दांच्या नादाची चांगली जाण ठेवून लिहिलं होतं. पण ते त्याला खरोखर वेगळं ठरवत होतं—

ज्यामुळे त्याकडे लक्ष वेधलं गेलं—ते म्हणजे त्यातील प्रेमकथेत थरथरणारी उत्कटता. कथानक जसं होतं तसं—आधुनिक पद्धतीप्रमाणे—थोडं उथळ आणि शेवटी अस्पष्टपणे संपणारं; तरीही त्यातून तरुण प्रेमाची छाप मिळत होती—आदर्शवादी पण तीव्र शारीरिकतेने भारलेलं; इतकं जिवंत आणि खोलवर जाणवणारं की ते वाचताना श्वास रोखल्यासारखं होत होतं. जणू त्या छापील पानांवर जीवनाची नाडी धडधडत होती. त्यात कसलीही संकोचता नव्हती. ते अविवेकी, धक्कादायक आणि सुंदर होतं—निसर्गाच्या शक्तीसारखं. ती खरी उत्कटता होती. जगात इतकं हलवून टाकणारं आणि थक्क करून टाकणारं दुसरं काही नाही.

मी पीटर मेलरोझला पत्र लिहून त्याच्या पुस्तकाबद्दल माझं मत कळवलं आणि आपण एकत्र जेवायला जाऊ या असं सुचवलं. दुसऱ्याच दिवशी त्याने मला फोन केला आणि आम्ही दिवस ठरवला.

रेस्टॉरंटमध्ये आम्ही समोरासमोर बसलो तेव्हा तो अनाकलनीयपणे लाजाळू वाटला. मी त्याला एक कॉकटेल दिलं. तो सहज बोलत होता, पण तरीही तो अस्वस्थ आहे हे मला जाणवत होतं. मला असं वाटलं की त्याचा आत्मविश्वास हा एक दिखावा आहे—कदाचित स्वतःपासूनच लपवण्यासाठी—त्याच्या मनातील संकोच झाकण्यासाठी. त्याच्या वागण्यात थोडी उग्रता आणि अडखळणं होती. तो एखादी उर्मट गोष्ट बोले आणि मग स्वतःची लाज झाकण्यासाठी बेचैन हसे. तो स्वतःबद्दल खात्री असल्याचा आव आणत असला, तरी सतत इतरांकडून खात्री करून घ्यायची त्याची

इच्छा होती. लोकांना चिडवून, त्यांना त्रास होईल अशा गोष्टी बोलून, तो त्यांच्याकडून—कदाचित अप्रत्यक्षरीत्या—आपण किती विलक्षण आहोत याची कबुली काढून घ्यायचा प्रयत्न करत होता. त्याला इतरांच्या मतांचा तिरस्कार करायचा होता, पण प्रत्यक्षात त्याच्या मतांना तो फार महत्त्व देत होता.

मला तो काहीसा अप्रिय तरुण वाटला, पण त्याने मला फारसा फरक पडला नाही. हुशार तरुण लोक थोडेसे अप्रिय असणं स्वाभाविक आहे. त्यांना आपल्या गुणांची जाणीव असते, पण त्यांचा उपयोग कसा करायचा हे त्यांना माहीत नसतं. त्यांच्या गुणवत्तेची दखल न घेणाऱ्या जगावर ते चिडलेले असतात. त्यांच्याकडे देण्यासारखं काहीतरी असतं, पण ते स्वीकारायला कोणी पुढे येत नाही. त्यांना ज्या कीर्तीची अपेक्षा असते ती लवकर मिळावी अशी त्यांची अधीरता असते. नाही, अशा अप्रिय तरुणांचा मला राग येत नाही...

उलट ते मोहक असतील तेव्हाच मी माझ्या सहानुभूतीचे खिसे घट्ट बंद करून ठेवतो.

पीटर मेलरोझ आपल्या पुस्तकाबद्दल अत्यंत नम्र होता. त्याच्या लालसर त्वचेवरूनही तो लाजल्यासारखा दिसत होता, जेव्हा मी त्यात मला आवडलेल्या गोष्टींचं कौतुक केलं; आणि माझी टीका त्याने इतक्या नम्रतेने स्वीकारली, की ते जवळजवळ संकोचजनक वाटत होतं. त्या पुस्तकातून त्याला फारसं पैसे मिळाले नव्हते, आणि त्याचे प्रकाशक पुढच्या पुस्तकाच्या रॉयल्टीवर आगाऊ म्हणून त्याला थोडी

मासिक रक्कम देत होते. त्याने ते नवीन पुस्तक नुकतंच लिहायला सुरुवात केली होती, पण शांततेत लिहिण्यासाठी त्याला कुठेतरी दूर जावंसं वाटत होतं. त्याला माहीत होतं की मी रिव्हिएरावर राहतो, म्हणून त्याने मला विचारलं की अंघोळ करता येईल आणि स्वस्तात राहता येईल असं एखादं शांत ठिकाण मी सुचवू शकतो का. मी त्याला सुचवलं की तो काही दिवस माझ्याकडेच राहायला यावा, म्हणजे त्याला स्वतःसाठी योग्य ठिकाण शोधता येईल. हे ऐकून त्याचे हिरवे डोळे चमकले आणि तो लालेलाल झाला.

'मी खूपच त्रासदायक ठरणार नाही ना?' तो म्हणाला.

'नाही. मी माझं काम करत असेन. तुला देऊ शकतो ते फक्त दिवसातून तीन वेळचं जेवण आणि झोपण्यासाठी एक खोली. फार कंटाळवाणं असेल, पण तुला हवं ते तू करू शकतोस.'

'छान वाटतंय. मी येण्याचा निर्णय घेतला तर तुम्हाला कळवू का?'

'नक्की.'

आम्ही वेगळे झालो, आणि आठवडाभरात मी घरी परतलो. तो मे महिना होता. जूनच्या सुरुवातीला मला पीटर मेलरोझचं पत्र मिळालं. त्यात त्याने विचारलं होतं की मी त्याला काही दिवस राहायला येण्यासाठी दिलेलं निमंत्रण खरंच मनापासून दिलं होतं का, आणि अमुक दिवशी तो येऊ शकतो का. खरं तर त्या वेळी मी ते मनापासूनच म्हटलं होतं; पण आता, महिनाभरानंतर, मला आठवलं की तो एक उद्धट आणि अशिक्षित तरुण आहे—ज्याला मी फक्त दोनदाच पाहिलं

होतं आणि ज्याच्यात मला फारसा रस नव्हता—आणि आता मला तसं वाटत नव्हतं. मला असंही वाटलं की तो कंटाळून जाईल; कारण मी खूप शांत आयुष्य जगत होतो आणि फार कमी लोकांना भेटत होतो. आणि तो जसा उद्धट होऊ शकतो हे मला माहीत होतं, त्यामुळे त्याच्या उपस्थितीत मला संयम राखावा लागेल—यजमान म्हणून ते माझं कर्तव्यच होतं—आणि त्यामुळे माझ्या मज्जातंतूंवर ताण येईल असं वाटलं. मला स्वतःचं चित्र डोळ्यांसमोर दिसलं—मी पूर्णपणे कंटाळून जाऊन घंटा वाजवतो आहे, त्याचे कपडे बांधून देण्यास सांगतो आहे, आणि अर्ध्या तासात त्याला गाडीने पाठवून देतो आहे. पण आता काही करायचं नव्हतं. माझ्याकडे काही दिवस राहिल्याने त्याचा राहण्याखाण्याचा खर्च वाचेल, आणि तो पत्रात म्हणाला तसा थकलेला आणि अस्वस्थ असेल, तर कदाचित त्याला त्याचा फायदा होईल. मी त्याला तार पाठवली आणि लवकरच तो आला.

स्टेशनवर मी त्याला भेटलो तेव्हा तो त्याच्या ग्रे फ्लॅनल पँट आणि ब्राऊन ट्वीड कोटमध्ये खूप गरम आणि अस्ताव्यस्त दिसत होता; पण स्विमिंग पूलमध्ये पोहून आल्यावर त्याने पांढऱ्या शॉर्ट्स आणि कोशे शर्ट घातला. तेव्हा तो अगदी हास्यास्पदपणे तरुण दिसत होता. तो यापूर्वी कधीच इंग्लंडबाहेर गेला नव्हता. तो खूप उत्साहित होता. त्याचा आनंद पाहून मनाला स्पर्श झाला. त्या अनोळखी वातावरणात त्याने स्वतःची जाणीव जणू हरवली होती, आणि तो साधा, मुलासारखा आणि नम्र झाला होता. मला सुखद आश्चर्य वाटलं.

संध्याकाळी, जेवणानंतर, बागेत बसलो असताना—आणि फक्त लहान हिरव्या बेडकांच्या ओरडण्याने शांतता भंग होत असताना—तो आपल्या कादंबरीबद्दल बोलू लागला. ती एका तरुण लेखक आणि एका प्रसिद्ध प्राइमा डोनाच्या प्रेमकथेवर आधारित रोमँटिक कथा होती. विषय ऐकून मला ओइडा ची आठवण झाली—आणि या कडक, व्यवहारिक तरुणाने असं काही लिहावं, ही माझ्या अपेक्षेपलीकडची गोष्ट होती; त्यामुळे मला गंमत वाटली. पिढ्यान पिढ्या फॅशन कशी पूर्ण वर्तुळ करून पुन्हा त्याच विषयांकडे परतते, हे विचित्र वाटतं. मला खात्री होती की पीटर मेलरोझ त्याला अतिशय आधुनिक पद्धतीने हाताळेल; पण तरीही ती जुनीच कथा होती—ज्याने ऐंशीच्या दशकातल्या भावनाप्रधान वाचकांना भुरळ घातली होती. त्याने ती एडवर्डियन काळाच्या सुरुवातीला घडवायचं ठरवलं होतं—जो आजच्या तरुणांना आधीच एका दूरच्या, काल्पनिक भूतकाळासारखा वाटतो.

तो बोलतच राहिला. त्याचं बोलणं ऐकायला वाईट वाटत नव्हतं. त्याला हे अजिबात जाणवत नव्हतं, की तो आपल्या स्वतःच्या दिवास्वप्नांना कादंबरीत उतरवत आहे—एका फार आकर्षक नसलेल्या, अस्पष्ट तरुणाच्या हास्यास्पद आणि तरीही हळव्या स्वप्नांना—जो स्वतःला एका विलक्षण सुंदर, प्रसिद्ध आणि भव्य स्त्रीच्या प्रेमात पाहतो, आणि जग त्याचं कौतुक करतं असं कल्पतो. मला ओइडाच्या कादंबऱ्या नेहमीच आवडल्या होत्या, आणि पीटरची कल्पना मला अजिबात अप्रिय वाटली नाही. त्याच्या सुंदर

वर्णनशैलीमुळे—भौतिक वस्तूंना, कापडांना, फर्निचरला, भिंतींना, झाडांना, फुलांना पाहण्याच्या त्याच्या जिवंत, निरागस दृष्टिकोनामुळे—आणि जीवनाच्या उत्कटतेचं, प्रेमाच्या आवेगाचं चित्रण करण्याच्या त्याच्या शक्तीमुळे, जी त्याच्या स्वतःच्या रांगड्या शरीरातील प्रत्येक पेशीत थरार निर्माण करत होती, मला वाटलं की तो काहीतरी भरभरून, विचित्र आणि काव्यात्मक निर्माण करू शकेल. तरीही मी त्याला एक प्रश्न विचारला.

'तू कधी एखाद्या प्राइमा डोना(महत्वाची/सुंदर/प्रमुख गायिका स्त्री) ला भेटला आहेस का?'

'नाही, पण मी तिच्या सगळ्या आत्मकथा आणि

आठवणी वाचल्या आहेत. मी त्याचा खूप सखोल अभ्यास केला आहे. फक्त उघड गोष्टीच नाहीत, तर सगळ्या लपलेल्या बाजूही शोधल्या आहेत—खरेपणाची झलक किंवा सूचक किस्से मिळवण्यासाठी.'

'मग तुला हवं ते मिळालं का?'

'मला तसं वाटतं.'

तो आपल्या नायिकेचं वर्णन करू लागला. ती तरुण आणि सुंदर होती—थोडी हट्टी आणि चटकन रागावणारी, पण मोठ्या मनाची. भव्य व्यक्तिमत्त्वाची स्त्री. संगीत तिचं जीवन होतं; तिच्या आवाजातच नव्हे, तर तिच्या हालचालींमध्ये आणि तिच्या तरंगातही संगीत होतं. तिला मत्सर नव्हता; आणि कलाप्रेम इतकं खोल होतं की एखाद्या दुसऱ्या गायिकेने तिला दुखावलं असलं, तरी ती तिचं सुंदर गायन ऐकून तिला माफ करायची. ती अतिशय उदार होती—एखादी दु:खद

कथा तिच्या मऊ मनाला भिडली, की ती आपल्याकडचं सगळं देऊन टाकायची. ती महान प्रेम करणारी स्त्री होती—जिच्यासाठी ती जगाचा त्याग करण्यास तयार होती. ती बुद्धिमान आणि वाचन प्रेमी होती. ती कोमल, निस्वार्थी आणि निष्कपट होती. थोडक्यात, खरी असण्याइतकी ती खूपच चांगली होती.

'मला वाटतं, तू एखाद्या प्राइमा डोनाला प्रत्यक्ष भेटलेलंच बरं,' मी शेवटी म्हटलं.

'ते कसं शक्य आहे?'

'ला फाल्तेरोनाबद्दल ऐकलं आहेस का?'

'नक्कीच. तिच्या आठवणी मी वाचल्या आहेत.'

'ती इथून समुद्रकिनाऱ्यावर थोड्याच अंतरावर राहते. मी तिला फोन करून जेवायला बोलावतो.'

'खरंच? ते तर अप्रतिम होईल!'

'ती तुझ्या अपेक्षेप्रमाणे नसेल, तर मला दोष देऊ नकोस.'

'मला सत्य हवं आहे.'

ला फाल्तेरोनाबद्दल सर्वांनी ऐकलं आहे. मेल्बासुद्धा तिच्याइतकी प्रसिद्ध नव्हती. आता ती ऑपेरामध्ये गात नव्हती, पण तिचा आवाज अजूनही मोहक होता, आणि जगात कुठेही ती कॉन्सर्ट हॉल भरू शकत होती. प्रत्येक हिवाळ्यात ती लांब दौऱ्यावर जात असे, आणि उन्हाळ्या त समुद्रकिनाऱ्याजवळच्या व्हिलामध्ये विश्रांती घेत असे. रिव्हिएरावर तीस मैलांवर राहणारे लोकसुद्धा शेजारी समजले जातात,

आणि काही वर्षांपासून माझी ला फाल्तेरोनाशी चांगली ओळख झाली होती.

ती उत्कट स्वभावाची स्त्री होती, आणि तिच्या गायनाइतकंच तिच्या प्रेमप्रकरणांसाठीही ती प्रसिद्ध होती. त्याबद्दल बोलायला तिला कधीच संकोच वाटत नसे, आणि तिच्या विनोदबुद्धीने—जी तिची सर्वात आश्चर्य कारक वैशिष्ट्य होती—ती मला राजघराण्यातील किंवा अतिशय श्रीमंत चाहत्यांच्या रंगतदार गोष्टी सांगत बसायची, आणि मी तल्लीन होऊन ऐकत असे. त्या कथांमध्ये किमान काही प्रमाणात तरी सत्य आहे याची मला खात्री होती. तिने तीन-चार वेळा लग्न केलं होतं—तेही थोड्याच काळासाठी—आणि त्यापैकी एका लग्नात तिने नेपल्सच्या एका राजपुत्राशी विवाह केला होता. 'ला फाल्तेरोना' म्हणून ओळखलं जाणं कोणत्याही पदवीपेक्षा मोठं आहे, असं तिला वाटत असल्यामुळे तिने त्याचं नाव वापरलं नाही (खरं तर घटस्फोटानंतर दुसऱ्याशी लग्न केल्यामुळे तिला त्याचा अधिकारही नव्हता); पण तिच्या चांदीच्या भांड्यांवर, कटलरीवर आणि जेवणाच्या भांड्यांवर एक राजचिन्ह आणि मुकुट कोरलेला होता, आणि तिचे नोकर तिला नेहमी 'मादाम ला प्रिन्सेस' असंच संबोधत.

ती स्वतःला हंगेरीची म्हणायची, पण तिचं इंग्रजी परिपूर्ण होतं; थोड्या उच्चारासह (जेव्हा तिला आठवायचं तेव्हा), पण अशा लहेजात की तो कॅन्सस सिटीसारखा वाटतो, असं मला सांगितलं गेलं होतं. तिच्या मते, तिचे वडील एक राजकीय निर्वासित होते, जे ती अगदी लहान असताना अमेरिकेत गेले; पण ते एक प्रख्यात वैज्ञानिक होते

की --- उदारमतवादी विचारांमुळे अडचणीत सापडलेला माणूस होता, की एखादा उच्चपदस्थ सरदार, ज्याने एका आर्चडचेसशी प्रेमसंबंध ठेवल्यामुळे सम्राटाचा रोष ओढवून घेतला होता—हे तिच्या मूडवर अवलंबून असे. ती स्वतःला कलाकारांमध्ये एक कलाकार समजत असेल तर एक कथा; आणि जर ती स्वतःला कुलीन वंशातील एक मोठी स्त्री समजत असेल तर दुसरी.

माझ्याशी ती कधीच नैसर्गिक नव्हती—तसा प्रयत्न तिने केला असता, तरी होऊ शकली नसती—पण इतरांपेक्षा जास्त स्पष्टवक्ती होती. तिला कलांविषयी एक नैसर्गिक आणि आरोग्यदायी तुच्छता होती. खरं तर ती संपूर्ण गोष्ट एक प्रचंड बनावटपणा आहे असंच ती मानत असे, आणि मनाच्या खोलवर तिला त्या लोकांबद्दल एक प्रकारची खट्याळ सहानुभूती होती, जे हे सगळं जनतेवर यशस्वीपणे लादू शकतात. पीटर मेलरोझ आणि ला फाल्तेरोना यांची भेट होणार, याची मला थोडीशी उपरोधिक मजा वाटत होती.

तिला माझ्याकडे जेवायला यायला आवडत असे, कारण तिला माहीत होतं की जेवण चांगलं असतं. ती दिवसभरात फक्त एकच वेळ जेवत असे—आपली शरीरयष्टी सांभाळण्यासाठी ती खूप काळजी घेत असे—पण ते एक जेवण तिला भरगच्च आणि स्वादिष्ट हवं असे. मी तिला नऊ वाजता बोलावलं, कारण त्यापूर्वी ती जेवण्याचा विचारही करत नसे, आणि साडेनऊला जेवण ठेवायला सांगितलं. ती सव्वा दहाला आली.

तिने सफरचंद-हिरव्या सॅटिनचा पोशाख घातला होता—समोरून खूप खोल कापलेला, आणि मागे पूर्ण उघडा—आणि तिने मोठ्या मोत्यांची माळ, अनेक महागड्या दिसणाऱ्या अंगठ्या, आणि डाव्या हातावर मनगटापासून कोपरापर्यंत हिरे-पाचूच्या बांगड्या घातल्या होत्या. त्यापैकी दोन-तीन खऱ्या असाव्यात. तिच्या कावळ्यासारख्या काळ्या केसांवर हिऱ्यांचा बारीक मुकुट होता. जुन्या काळी स्टॅफर्ड हाऊसमधल्या एखाद्या बॉलला जात असती, तरी ती यापेक्षा अधिक भव्य दिसली नसती. आम्ही मात्र साध्या पांढऱ्या कपड्यांत होतो.

'काय भव्य दिसत आहात तुम्ही,' मी म्हणालो. 'मी सांगितलं होतं ना, ही काही पार्टी नाही.'तिने आपल्या भव्य काळ्या डोळ्यांनी पीटरकडे एक कटाक्ष टाकला.

'अर्थातच ही पार्टी आहे. तुम्ही सांगितलं की तुमचा मित्र एक प्रतिभावान लेखक आहे. मी तर फक्त एक सादरकर्ती आहे.' तिने आपल्या चमकणाऱ्या बांगड्यांवरून एक बोट फिरवलं.

'सर्जनशील कलाकाराला मी असं वंदन करते.'

माझ्या ओठांवर आलेला तो अशिष्ट एकाक्षरी शब्द मी उच्चारला नाही, पण मला माहीत असलेला तिचा आवडता कॉकटेल तिला दिला. मला तिला 'मारिया' म्हणण्याची मुभा होती आणि ती मला नेहमी 'मास्टर' म्हणायची. हे ती दोन कारणांनी करत असे—पहिलं म्हणजे त्यामुळे मला स्वतःला अगदी मूर्ख वाटतं, हे तिला माहीत होतं; आणि दुसरं म्हणजे, जरी ती प्रत्यक्षात माझ्यापेक्षा फक्त दोन-तीन

वर्षांनी लहान असली, तरी त्यामुळे आम्ही वेगवेगळ्या पिढ्यांचे आहोत, हे स्पष्ट होत असे. कधी कधी मात्र ती मला 'अरे घाणेरडा डुक्कर' असंही म्हणायची.

त्या संध्याकाळी ती सहजपणे पंचवीस वर्षांची वाटू शकली असती.

तिची वैशिष्ट्यं थोडी मोठी होती—ज्यामुळे तिचं वय ओळखता येत नव्हतं. रंगमंचावर ती एक सुंदर स्त्री होती, आणि खासगी आयुष्यातही—मोठं नाक, मोठं तोंड आणि थोडा भरलेला चेहरा असूनही—ती आकर्षक दिसत असे. तिने तपकिरी मेकअप केला होता, गडद गुलाबी रंग, आणि तिचे ओठ तेजस्वी लाल होते. ती खूप स्पॅनिश वाटत होती—आणि बहुधा तिला तसंच वाटतही असावं—कारण जेवणाच्या सुरुवातीला तिचा उच्चार अगदी अदबशीर होता.

मला ती बोलावी असं वाटत होतं, म्हणजे पीटरला त्याच्या पैशाची पूर्ण किंमत मिळेल; आणि मला माहीत होतं की तिच्याकडे बोलण्यासाठी एकच विषय आहे. खरं तर ती एक मूर्ख स्त्री होती, पण तिने अशी गुळगुळीत बडबड आत्मसात केली होती की पहिल्यांदा भेटणाऱ्यांना ती जितकी दिसते तितकीच हुशार आहे असं वाटत असे; पण ते फक्त तिचं एक सादरीकरण होतं. लवकरच कळून येत असे की ती ज्या गोष्टीबद्दल बोलते त्याबद्दल तिला काहीच माहिती नाही, आणि त्यात तिचा अजिबात रसही नाही. मला वाटत नाही की तिने आयुष्यात कधी एखादं पुस्तक वाचलं असेल. जगात काय चाललं आहे याचं तिचं ज्ञान फक्त चित्रमय वर्तमानपत्रांमधल्या चित्रांवरून

होत असे. तिचं संगीताविषयीचं प्रेम पूर्णपणे खोटं होतं. एकदा मी तिच्यासोबत एका मैफलीला गेलो होतो—ती संपूर्ण पाचव्या सिंफनीदरम्यान झोपली होती—आणि मध्यंतरात ती लोकांना सांगत होती की बीथोव्हन तिला इतका भारावून टाकतो की ती त्याचं संगीत ऐकायला येण्यास कचरते; कारण त्या भव्य सुरावटी तिच्या डोक्यात घुमत राहतात आणि त्यामुळे तिचा रात्री डोळा लागत नाही. खरं तर ती जागीच राहिली असती, हे मी मान्य करतो—कारण सिंफनीदरम्यान तिने इतकी गाढ झोप घेतली होती की त्यामुळे तिच्या रात्रीच्या झोपेवर परिणाम होणं साहजिक होतं.

पण एक विषय असा होता ज्यात तिचा रस कधीच कमी होत नसे. ती त्याचा अथक पाठपुरावा करत असे. कोणतीही अडचण तिला त्याकडे परत येण्यापासून रोखू शकत नसे; कोणताही शब्द इतका दूर नसे की त्याचा उपयोग करून ती पुन्हा त्या विषयाकडे वळू शकत नाही; आणि हे करताना ती जी चतुराई दाखवत असे, ती तिच्याकडून अपेक्षित नसती. या विषयावर ती विनोदी, चपळ, तत्त्वज्ञानी, शोकात्म आणि कल्पक होऊ शकत असे. तिच्या बुद्धीचे सगळे पैलू त्यातून दिसून येत. त्या विषयाच्या शाखा अमर्याद होत्या, आणि त्यात विविधते लाही सीमा नव्हती. तो विषय म्हणजे—ती स्वतःच.

मी तिला लगेच संधी दिली, आणि मग मला फक्त योग्य ठिकाणी थोडीफार प्रतिक्रिया द्यायची होती. ती उत्तम रंगात होती. आम्ही टेरेसवर जेवत होतो, आणि आमच्यासमोर समुद्रावर पूर्ण चंद्र शांतपणे प्रकाश टाकत होता. जणू प्रसंगाला साजेसं वातावरण निर्माण करण्या

साठी निसर्गानेच सगळं नीट जुळवून आणलं होतं. दोन उंच काळ्या सायप्रस झाडांनी दृष्याला चौकट दिली होती, आणि आजूबाजूला फुललेल्या संत्र्याच्या झाडांचा सुगंध दरवळत होता. वारा नव्हता, आणि टेबलावरच्या मेणबत्त्या स्थिर, मऊ प्रकाशात पेटत होत्या— असा प्रकाश, जो ला फाल्तेरोनाला अगदी साजेसा होता.

ती आमच्यामध्ये बसली होती, मनसोक्त जेवत होती, शॅम्पेनचा आस्वाद घेत होती, आणि पूर्णपणे आनंदात होती. तिने चंद्राकडे एक कटाक्ष टाकला. समुद्रावर चांदीचा एक रुंद पट्टा उमटला होता.

'निसर्ग किती सुंदर आहे,' ती म्हणाली. 'अरे देवा, अशा दृष्यांमध्ये काम करावं लागतं! मग गाणं कसं अपेक्षित आहे? खरंच सांगते, कोव्हेंट गार्डनमधले सेट्स म्हणजे लाजीरवाणे आहेत.

शेवटच्या वेळी मी ज्युलिएट गात होते, तेव्हा मी सरळ सांगितलं की चंद्राबद्दल काहीतरी केल्याशिवाय मी रंगमंचावर जाणार नाही.'

पीटर शांतपणे तिचं ऐकत होता. तो तिच्या प्रत्येक शब्दावर तुटून पडत होता. मी जितकी अपेक्षा केली होती, त्यापेक्षा ती खूपच रंगतदार ठरली. थोड्या वेळाने ती फक्त शॅम्पेनमुळेच नव्हे, तर स्वतःच्या बडबडीमुळेही थोडी चढली. तिचं ऐकलं असतं, तर वाटलं असतं की ती एक निरागस आणि आज्ञाधारक स्त्री आहे, जिच्याविरुद्ध सगळं जग कट रचतं आहे. तिचं आयुष्य म्हणजे प्रतिकूल परिस्थितीविरुद्धचा एक दीर्घ, कडवा संघर्ष. व्यवस्थापकां नी तिला वाईट वागणूक दिली, आयोजकांनी तिच्यावर डाव खेळले, इतर गायकांनी तिला संपवण्याचा प्रयत्न केला, टीकाकारांनी तिच्या शत्रूंच्या पैशावर तिची

बदनामी केली, आणि ज्या प्रियकरांसाठी तिने सर्वस्वाचा त्याग केला, त्यांनी तिला कृतघ्नपणे वागणूक दिली—पण तरीही, तिच्या प्रतिभेच्या आणि चातुर्याच्या जोरावर तिने त्यांना पराभूत केलं.

डोळ्यांत चमक घेऊन, आनंदाने ती आम्हाला सांगत होती की तिने त्यांच्या कटकारस्थानांना कसं हाणून पाडलं आणि तिच्या मार्गात अडथळा आणणाऱ्यांचं कसं नुकसान झालं. ती जे काही लज्जास्पद किस्से सांगत होती, ते सांगण्याचं धाडस तिला कसं होतं, याचं मला आश्चर्य वाटत होतं. स्वतःला कळतही नव्हतं, पण ती स्वतःला सूडबुद्धीची, मत्सरी, कठोर, अत्यंत अहंकारी, निर्दयी, स्वार्थी, कपटी आणि लोभी म्हणून उघड करत होती.

मी अधूनमधून पीटरकडे नजर टाकत होतो. त्याने आपल्या कल्पनेतील प्राइमा डोनाची प्रतिमा आणि समोरच्या निर्दयी वास्तवाची तुलना करताना त्याच्या मनात जी गोंधळाची अवस्था होत असेल, ती पाहून मला गंमत वाटत होती. ती एक हृदयशून्य स्त्री होती.

शेवटी ती निघून गेली, तेव्हा मी हसत पीटरकडे वळलो.

'बरं,' मी म्हणालो, 'किमान तुला भरपूर चांगलं साहित्य मिळालं आहे.'

'हो, आणि ते सगळं इतकं सुंदरपणे जुळून बसतंय,' तो उत्साहाने म्हणाला.

'खरंच?' मी आश्चर्याने उद्गारलो.

‘ती अगदी माझ्या नायिकेसारखीच आहे. मी तिला पाहण्याआधीच तिच्या व्यक्तिरेखेच्या मुख्य रेषा आखून ठेवल्या होत्या, यावर ती कधीच विश्वास ठेवणार नाही.’ मी त्याच्याकडे थक्क होऊन पाहत राहिलो.

‘कलेची उत्कटता. निःस्वार्थता. मी मनात पाहिलेली तीच आत्म्याची उदात्तता तिच्यात होती. क्षुद्र, कुतूहल खोर, हलकट लोक तिच्या मार्गात अडथळे आणतात, आणि ती आपल्या उद्दिष्टाच्या महानतेने आणि हेतूच्या शुद्धतेने त्यांना दूर सारते.’ तो हलकेच आनंदाने हसला. ‘निसर्ग कलेची नक्कल करतो, हे किती अद्भुत आहे. नाही? मी शपथ घेऊन सांगतो, मी तिला जशीच्या तशी पकडली आहे.’

मी काही बोलणार होतो; पण मी स्वतःला आवरलं. मनातल्या मनात मी खांदे उडवले, पण तरीही मला त्याचा स्पर्श झाला होता. पीटरने तिच्यात तेच पाहिलं होतं, जे तो पाहण्याचा निर्धार करून बसला होता. त्याच्या त्या भ्रमात एक प्रकारचं सौंदर्य होतं. आपल्या पद्धतीने तो एक कवीच होता. आम्ही झोपायला गेलो, आणि दोन-तीन दिवसांनी, स्वतःला आवडेल असं एक राहण्याचं ठिकाण सापडल्यावर, तो मला सोडून गेला.

काळाच्या ओघात त्याचं दुसरं पुस्तक प्रकाशित झालं, आणि बहुतेक तरुणांच्या दुसऱ्या कादंबऱ्यांप्रमाणे त्यालाही फारसं यश मिळालं नाही. समीक्षकांनी त्याच्या पहिल्या प्रयत्नाचं अतिप्रशंसन केलं होतं, आणि आता ते अनावश्यक कठोर टीका करत होते.

स्वतःबद्दल आणि बालपणापासून ओळखीच्या लोकांबद्दल कादंबरी लिहिणं ही एक गोष्ट; आणि पूर्णपणे काल्पनिक व्यक्तींवर लिहिणं ही अगदी वेगळीच गोष्ट आहे. पीटरचं पुस्तक खूप लांबलचक होतं. शब्दचित्र रेखाटण्याच्या त्याच्या गुणाने त्याच्यावरच ताबा मिळवला होता; विनोद अजूनही थोडासा हलकटच होता; पण त्याने त्या काळाचं पुनर्रचन चांगल्या कौशल्याने केलं होतं, आणि त्या रोमँटिक कथेत तीच खरी उत्कटता होती, जी त्याच्या पहिल्या पुस्तकात मला इतकी भावली होती.

माझ्या घरी झालेल्या त्या जेवणानंतर मी ला फाल्तेरोनाला वर्षभराहून अधिक काळ पाहिलं नाही. ती दक्षिण अमेरिकेत दीर्घ दौऱ्यावर गेली होती आणि उशीरा उन्हाळ्यातच रिव्हिएरावर परतली. एके रात्री तिने मला तिच्याकडे जेवायला बोलावलं. आम्ही दोघंच होतो—तिच्या साथीदार-सचिवाशिवाय. ती एक इंग्लिश स्त्री होती—मिस ग्लेसर नावाची—जिला ला फाल्तेरोना दम देत असे, वाईट वागणूक देत असे, कधी कधी मारतही असे आणि शिव्याही घालत असे; पण तिच्याशिवाय ती राहूही शकत नसे.

मिस ग्लेसर पन्नाशीची, थकलेली दिसणारी स्त्री होती—करड्या केसांची आणि पिवळसर, सुरकुतलेल्या चेहऱ्याची. ती एक विचित्र व्यक्ती होती. ला फाल्तेरोना बद्दल जाणून घेण्यासारखं सगळं तिला माहीत होतं. ती तिच्यावर प्रेमही करत होती आणि तिरस्कारही. तिच्या पाठीमागे ती तिची जबरदस्त खिल्ली उडवू शकत असे, आणि गुपचूप ती महान गायिकेची जी नक्कल करत असे—विशेषतः तिच्या

चाहत्यांसमोर—ती मी ऐकलेली सर्वात विनोदी गोष्ट होती. पण तरीही ती तिची आईसारखी काळजी घेत असे. कधी गोड बोलून, कधी सरळ स्पष्ट शब्दांत, ती ला फाल्तेरोनाला थोडंसं तरी माणसासारखं वागायला लावत असे. आणि तिच्याच हातून त्या गायिकेची अत्यंत चुकीची आत्मकथा लिहिली गेली होती.

ला फाल्तेरोनाने फिकट निळ्या सॅटिनचा पायजमा घातला होता (तिला सॅटिन आवडत असे), आणि बहुधा केसांना विश्रांती देण्यासाठी हिरव्या रेशमी विग लावला होता; काही अंगठ्या, मोत्यांची माळ, दोन बांगड्या आणि कमरेवर हिऱ्यांची ब्रूच याशिवाय तिने दुसरे दागिने घातले नव्हते. दक्षिण अमेरिकेतल्या आपल्या यशाबद्दल सांगण्यास तिच्याकडे खूप काही होतं. ती बोलतच राहिली. तिचा आवाज कधी नव्हता इतका अप्रतिम झाला होता, आणि तिला मिळालेल्या टाळ्यांचा कधीच तसा अनुभव नव्हता. प्रत्येक कार्यक्रमासाठी सभागृह भरून जात असे, आणि तिने चांगलाच पैसा कमावला होता.

'हे खरं आहे की नाही, ग्लेसर?' मारिया जोरदार दक्षिण अमेरिकन उच्चारात म्हणाली.

'बहुतांश,' मिस ग्लेसर शांतपणे म्हणाली.

ला फाल्तेरोनाला आपल्या साथीदाराला आडनावाने हाक मारण्याची वाईट सवय होती. पण गरीब स्त्रीला त्याची सवय झाली असावी, त्यामुळे त्याचा काही उपयोग नव्हता.

'ब्यूनस आयर्समध्ये आपल्याला भेटलेला तो माणूस कोण होता?'

‘कोणता माणूस?’

‘अग, मूर्ख आहेस का, ग्लेसर? तुला सगळं आठवतंय. ज्याच्याशी मी एकदा लग्न केलं होतं तो.’

‘पेपे झपाटा,’ मिस ग्लेसरने निर्विकारपणे उत्तर दिलं.

‘तो पूर्णपणे कंगाल झाला होता. आणि त्याने मला दिलेली हिऱ्यांची माळ परत दे, अशी त्याने निर्लज्ज मागणी केली. म्हणे ती त्याच्या आईची होती.’

‘तुला ती परत देण्यात काहीच हरकत नव्हती,’ मिस ग्लेसर म्हणाली. ‘तू ती कधी घालतही नाहीस.’

‘परत देऊ?’ ला फाल्तेरोना किंचाळली, आणि तिचं आश्चर्य इतकं प्रचंड होतं की ती अगदी शुद्ध इंग्रजीत बोलली. ‘परत देऊ? तू वेडी झाली आहेस.’

तिने मिस ग्लेसरकडे असं पाहिलं जणू तिला आत्ताच वेडेपणाचा झटका येईल. आम्ही जेवण संपवलं होतं, म्हणून ती उठली.

‘चल, आपण बाहेर जाऊया,’ ती म्हणाली. ‘माझ्याकडे एखाद्या देवदूताची सहनशक्ती नसती, तर मी या बाईला खूप आधीच काढून टाकलं असतं.’

मी आणि ला फाल्तेरोना बाहेर गेलो, पण मिस ग्लेसर आमच्यासोबत आली नाही. आम्ही व्हरांड्यावर बसलो. बागेत एक भव्य देवदाराचं झाड होतं, आणि त्याच्या काळ्या फांद्या तारकांनी भरलेल्या आकाशाच्या पार्श्वभूमीवर उठून दिसत होत्या. आमच्या

पायाशीच असलेला समुद्र विलक्षण शांत होता. अचानक ला फाल्तेरोना दचकली.

'अरे, मी तर ग्लेसरला जवळजवळ विसरलेच होते—अरे मूर्खा, तू मला का नाही आठवण करून दिलीस?' ती ओरडली. मग पुन्हा माझ्याकडे वळून म्हणाली, 'मी तुझ्यावर फार रागावले आहे.'

'मला आनंद आहे की तुला जेवणानंतरच आठवलं,' मी

उत्तर दिलं.

'तुझा तो मित्र आणि त्याचं पुस्तक.'

मला लगेच समजलं नाही ती काय बोलते आहे.

'कोणता मित्र? आणि कोणतं पुस्तक?'

'इतका बावळट बनू नकोस. तो कुरूप, लहानसा माणूस—चमकणाऱ्या चेहऱ्याचा आणि विचित्र देहयष्टीचा. त्याने माझ्यावर पुस्तक लिहिलं आहे.'

'अरे! पीटर मेलरोझ. पण ते तुझ्यावर नाही.'

'नक्कीच आहे. तुला वाटतं मी मूर्ख आहे? त्याने निर्लज्जपणे मला ते पाठवलं.'

'किमान तू त्याची पावती तरी दिली असशील, अशी आशा आहे.'

'तुला वाटतं, मला वेळ आहे का सगळ्या त्या स्वस्त लेखकांनी पाठवलेल्या पुस्तकांची पावती द्यायला? बहुधा ग्लेसरने त्याला पत्र लिहिलं असेल. तुला मला त्याच्याशी भेटायला बोलवण्याचा काही

अधिकार नव्हता. मी तुझ्या आग्रहाखातर आले—मला वाटलं तुला मी माझ्यासाठी आवडते—पण मी तर फक्त वापरली जात होते. माणूस आपल्या जिवलग मित्रांवरही विश्वास ठेवू शकत नाही, हे किती भयंकर आहे! मी आयुष्यात पुन्हा कधीच तुझ्याकडे जेवायला येणार नाही. कधीच नाही, कधीच नाही!'

ती तिच्या नेहमीच्या संतापाच्या भरात जाणार होती, म्हणून मी तिला लगेच थांबवलं.

'असं नको करू, माझी प्रिय,' मी म्हणालो. 'सर्वप्रथम, त्या पुस्तकातील गायिकेची व्यक्तिरेखा—ज्याबद्दल तू बोलते आहेस असं मला वाटतं—'

'तुला वाटतं मी एखाद्या धुणीभांडी करणाऱ्या बाईबद्दल बोलते आहे का?'

'बरं, त्या गायिकेची व्यक्तिरेखा त्याने तुला पाहण्या आधीच तयार केली होती, आणि त्यात तुझ्यासारखं काहीच नाही.'

'कसं काय नाही? माझ्या सगळ्या मित्रांनी मला त्यात ओळखलं आहे. अगदी स्पष्ट चित्र आहे ते.'

'मेरी,' मी आक्षेप घेत म्हणालो.

'माझं नाव मारिया आहे, आणि ते तुला इतर कोणापेक्षा चांगलं माहीत आहे. आणि जर तू मला मारिया म्हणू शकत नसशील, तर मादाम फाल्तेरोना किंवा प्रिन्सेस म्हण,' ती चिडून म्हणाली.

मी त्याकडे दुर्लक्ष केलं.

‘तू पुस्तक वाचलसं का?’

‘अर्थात वाचलं. सगळ्यांनी सांगितलं की ते माझ्या बद्दल आहे.’

‘पण त्या मुलाच्या कादंबरीतील नायिका—ती प्राइमा डोना—पंचवीस वर्षांची आहे.’

‘माझ्यासारख्या स्त्रीला वय नसतंच.’

‘ती पूर्णपणे संगीताने भारलेली आहे, कबुतरासारखी कोमल आहे, आणि निःस्वार्थतेचा चमत्कार आहे; ती स्पष्टवक्ती, निष्ठावान आणि निष्काम आहे. स्वतःबद्दल तुझं मत असंच आहे का?’

‘आणि तुझं माझ्याबद्दल मत काय आहे?’

‘तू अगदी कठोर आहेस, पूर्णपणे निर्दयी, जन्मजात कारस्थानी आणि अत्यंत स्वकेंद्रित.’

तिने त्यावर मला एक अशा प्रकारची शिवी दिली, जी एक सुसंस्कृत स्त्री एखाद्या सज्जनाला सहसा देत नाही—जरी त्या सज्जनाच्या दोषांबद्दल काहीही असलं, तरी त्याच्या जन्माबद्दल कधी शंका घेतली गेली नव्हती. पण तिचे डोळे चमकत असले, तरी ती अजिबात रागावलेली नव्हती. उलट तिने माझं वर्णन एक प्रकारचं कौतुक म्हणूनच स्वीकारलं.

‘आणि त्या पाचूच्या अंगठीचं काय? मी त्याला ती गोष्ट सांगितली होती, हे तू नाकारशील का?’

त्या पाचूच्या अंगठीची गोष्ट अशी होती: ला फाल्तेरोनाचा एका शक्तिशाली देशाच्या युवराजाशी उत्कट प्रेमसंबंध होता, आणि त्याने

तिला अतिशय मौल्यवान पाचू भेट दिला होता. एके रात्री त्यांच्यात भांडण झालं, जोरदार वाद झाला, आणि त्या अंगठीचा उल्लेख होताच तिने ती बोटातून काढून सरळ आगीत फेकून दिली. युवराज, जो थोडा कंजूष स्वभावाचा होता, घाबरून किंचाळला आणि लगेच गुडघ्यावर बसून निखाऱ्यांत शोधाशोध करू लागला, जोपर्यंत त्याला ती अंगठी सापडली नाही. तो जमिनीवर लोळत असताना ला फाल्तेरोना त्याच्याकडे तुच्छतेने पाहत उभी होती. स्वतः ती फार काही देत नसे, पण इतरांनी काटकसर करणं तिला अजिबात सहन होत नसे. शेवटी तिने ही कथा अशा भव्य शब्दांत संपवली होती:

'त्यानंतर मी त्याच्यावर प्रेम करू शकले नाही.'

ही घटना रंगतदार होती आणि पीटरला ती खूप भावली होती. त्याने ती आपल्या कादंबरीत अगदी चपखल वापरली होती.

'मी ती गोष्ट तुम्हा दोघांना पूर्ण विश्वासाने सांगितली होती, आणि यापूर्वी कधीच कुणालाही सांगितली नव्हती. ती पुस्तकात टाकणं म्हणजे विश्वासघात आहे. त्यालाही आणि तुलाही त्यासाठी कोणतीही सबब नाही.'

'पण मी तुला ही गोष्ट कितीतरी वेळा सांगताना ऐकलं आहे. आणि फ्लॉरेन्स मॉन्टगोमेरीनेही तीच गोष्ट मला स्वतःबद्दल आणि क्राउन प्रिन्स रुडॉल्फबद्दल सांगितली होती. ती तिचीही आवडती कथा होती. लोला मॉन्टेझ ही ती स्वतःबद्दल आणि बव्हेरियाच्या राजाबद्दल सांगायची. मला खात्री आहे की नेल ग्विननेही तीच कथा स्वतःबद्दल

आणि चार्ल्स दुसऱ्याबद्दल सांगितली असेल. ही जगातली फार जुनी कथा आहे.'

ती क्षणभर गोंधळली, पण लगेच सावरली.

'एकच गोष्ट अनेक वेळा घडू शकते, यात काहीच आश्चर्य नाही. सगळ्यांनाच माहीत आहे, की स्त्रिया उत्कट असतात आणि पुरुष फारच कंजूष असतात. तुला हवं असेल तर मी तुला तो पाचू दाखवू शकते. अर्थात मला तो पुन्हा बसवून घ्यावा लागला.'

'लोला मॉन्टेझच्या बाबतीत ते मोती होते,' मी उपरोधाने म्हणालो. 'मला वाटतं ते बरेच खराब झाले होते.'

'मोती?' ती तिच्या तेजस्वी हसण्यात खुलली. 'मी तुला बेनजी रिझेनबॉम आणि मोत्यांची गोष्ट सांगितली आहे का? तू त्यावर एक कथा लिहू शकतोस.'

बेनजी रिझेनबॉम हा प्रचंड श्रीमंत माणूस होता, आणि बऱ्याच काळापासून तो फाल्तेरोनाचा प्रियकर होता, हे सर्वश्रुत होतं. खरं तर, आम्ही ज्या आलिशान छोट्या व्हिलामध्ये बसलो होतो, ती त्यानेच तिला विकत घेऊन दिली होती.

'त्याने मला न्यूयॉर्कमध्ये एक अतिशय सुंदर मोत्यांची माळ दिली होती. मी मेट्रोपॉलिटनमध्ये गात होते, आणि सिझन संपल्यावर आम्ही एकत्र युरोपला परतत होतो. तू त्याला कधी भेटला नव्हतास ना?'

'नाही.'

'बरं, काही बाबतीत तो वाईट नव्हता, पण तो प्रचंड मत्सरी होता.

जहाजावर आमच्यात भांडण झालं, कारण एक तरुण इटालियन अधिकारी माझ्याकडे खूप लक्ष देत होता. देव जाणे, मी जगातली सर्वात सोपी स्त्री आहे—माझ्याशी जुळवून घेणं अगदी सोपं आहे—पण मी कुठल्याही पुरुषाकडून दबाव सहन करणार नाही. शेवटी माझ्या स्वाभिमानाचाही प्रश्न असतो. मी त्याला स्पष्ट सांगितलं—तुला काय म्हणायचं आहे ते समजेलच—आणि त्याने मला थप्पड मारली. डेकवरच. मी खूप संतापले. मी माझ्या गळ्यातली मोत्यांची माळ काढली आणि सरळ समुद्रात फेकून दिली. "ती पन्नास हजार डॉलर्सची आहे," तो घाबरून म्हणाला. त्याचा चेहरा पांढरा पडला. मी ताठ उभी राहिले. "मी त्यांची किंमत फक्त तुझ्यावर प्रेम करत होते म्हणून मानली," मी म्हणाले. आणि मी तिथून निघून गेले.'

'तू मूर्खपणा केलास,' मी म्हणालो.

'मी चोवीस तास त्याच्याशी बोललेच नाही. मग तो माझ्या मुठीत आला. आम्ही पॅरिसला पोचलो, आणि त्याने सर्वात आधी कार्टिअरमध्ये जाऊन तशीच दुसरी माळ मला विकत घेतली.

ती खिदळू लागली.

'तू म्हणालास ना मी मूर्ख आहे? खरी माळ मी न्यूयॉर्कमधल्या बँकेत ठेवली होती, कारण मला माहीत होतं की मी पुढच्या सिझनला परत येणार आहे. मी समुद्रात जी फेकली ती बनावट होती.'

ती हसू लागली—आणि तिचं हसू समृद्ध, आनंदी आणि अगदी लहान मुलासारखं होतं. असा डाव तिला फार आवडत असे. ती आनंदाने खिदळत होती.

‘पुरुष किती मूर्ख असतात,’ ती हसत म्हणाली. ‘आणि तू—तुला वाटलं मी खरी माळ समुद्रात फेकेन!’

ती खूप वेळ हसत राहिली. शेवटी थांबली. ती उत्साहित झाली होती.

‘मला गाणं गातंय. ग्लेसर, साथ दे.’

ड्रॉइंगरूममधून आवाज आला:

‘तू इतकं खाल्ल्यावर गाऊ शकत नाहीस.’

‘गप्प बस, म्हाताऱ्या गायी. काहीतरी वाजव.’

काही उत्तर आलं नाही; पण क्षणातच मिस ग्लेसरने शुमानच्या एका गाण्याची सुरुवात वाजवली. ते आवाजा वर ताण आणणारं नव्हतं, आणि तिने ते मुद्दाम निवडलं असावं, असं मला वाटलं. ला फाल्तेरोना हळू आवाजात गाऊ लागली; पण स्वतःच्या आवाजाचे स्वच्छ, निर्मळ स्वर ऐकताच ती पूर्णपणे खुलली. गाणं संपलं. काही क्षण शांतता पसरली. मिस ग्लेसरला समजलं होतं की ला फाल्तेरोना आज उत्कृष्ट स्वरात आहे आणि तिला पुन्हा गाण्याची इच्छा आहे. प्राइमा डोना खिडकीत उभी होती—प्रकाशमान खोलीकडे पाठ करून—आणि समोरच्या अंधुक, चमकणाऱ्या समुद्राकडे पाहत होती. देवदाराचं झाड आकाशाच्या पार्श्वभूमीवर सुंदर आकृती तयार करत होतं. रात्र शांत आणि सुखद होती.

मिस ग्लेसरने दोन-तीन सूर वाजवले. माझ्या अंगावर शहारे आले. ला फाल्तेरोनाने ते सूर ओळखले आणि हलकीशी दचकली; मला जाणवलं की ती स्वतःला सावरते आहे:

"मिल्ड उंड लाईझे, वी एर लॅखेल्ट

वी दास आउगे एर ऑफ्नेट."

ते इसोल्डेचं मृत्युगान होतं. आवाजावर ताण येईल या भीतीने तिने कधीही वॅग्नर गायला नव्हता; पण हे गाणं तिने बहुधा मैफलींमध्ये अनेकदा गायले असावे. आता तिला फरक पडत नव्हता की भव्य वाद्यवृंदाऐवजी फक्त पियानोची हलकी साथ होती. त्या दिव्य सुरांचे स्वर शांत हवेत पसरले आणि समुद्रावरून दूरवर पसरत गेले...

त्या अतिशय रोमँटिक वातावरणात, त्या तारकांनी भरलेल्या रात्रीत, त्याचा परिणाम अक्षरशः थरारक होता. ला फाल्तेरोनाचा आवाज—आजही—अतिशय मधुर, मऊ आणि स्फटिकासारखा स्वच्छ होता; आणि ती इतक्या विलक्षण भावनेने, इतक्या कोमलतेने, आणि इतक्या शोकमिश्रित, सुंदर वेदनेने गात होती की माझं हृदय अक्षरशः वितळून गेलं. गाणं संपल्यावर माझ्या घशात एक विचित्र गाठ अडकली होती; आणि तिच्याकडे पाहिलं तेव्हा तिच्या डोळ्यांतून अश्रू ओघळत होते. मला काही बोलावंसं वाटलं नाही. ती अगदी स्थिर उभी राहून त्या अनंत, कालातीत समुद्राकडे पाहत होती.

किती विचित्र स्त्री! त्या क्षणी मला असं वाटलं की ती जशी आहे—तिच्या त्या भयानक दोषांसह—तशीच मला अधिक प्रिय आहे, पीटर मेलरोझने जशी तिला पाहिलं तशी नव्हे—सर्व सद्गुणांची मूर्ती म्हणून. पण लोक मला दोष देतात, कारण मला थोडेसे 'मर्यादेपेक्षा वाईट' लोकच जास्त आवडतात. ती अर्थातच अप्रिय होती—पण तरीही ती मोहक होती.

वृषाली जोशी यांची गेल्या आठ वर्षांत प्रकाशित झालेली

पासष्ट पुस्तके

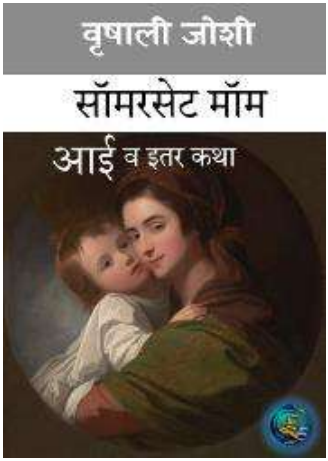

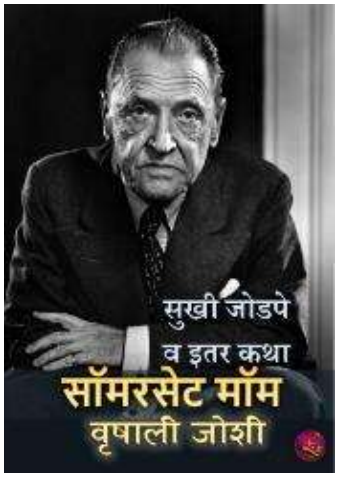

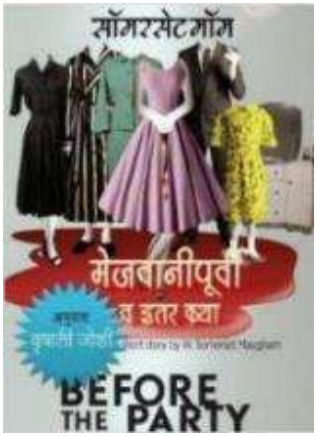

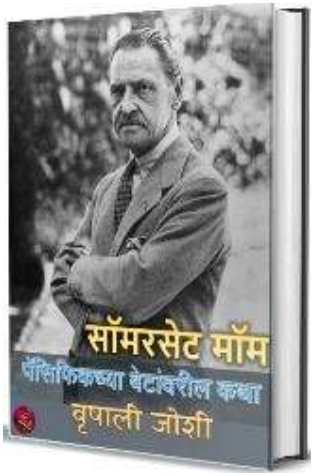

वृषाली जोशी
महान अपेक्षा
GREAT EXPECTATIONS
CHARLES DICKENS

वृषाली जोशी
व्याघ्रकथा ३

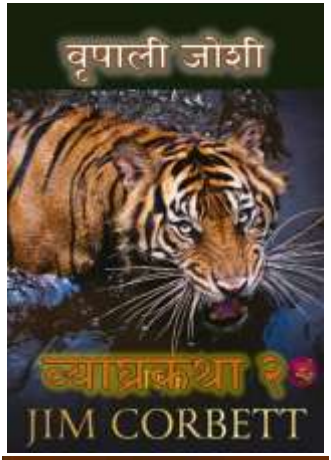
वृषाली जोशी
व्याघ्रकथा २
JIM CORBETT

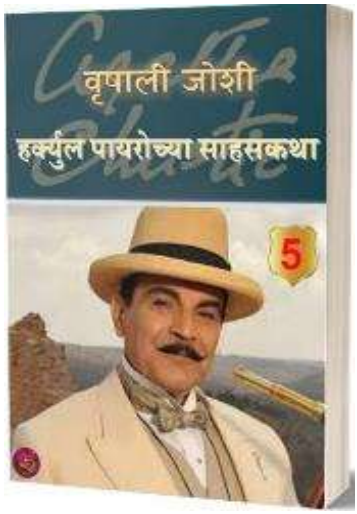
वृषाली जोशी
हर्क्युल पायरोच्या साहसकथा
5

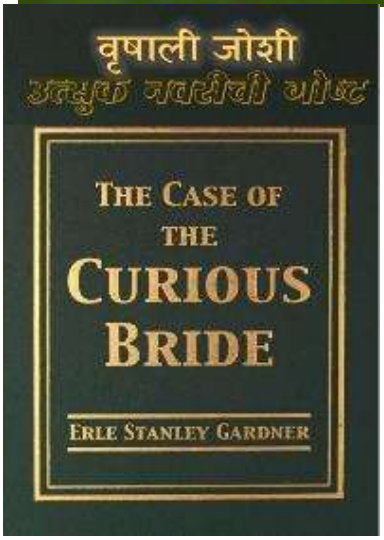
वृषाली जोशी
THE CASE OF THE CURIOUS BRIDE
ERLE STANLEY GARDNER

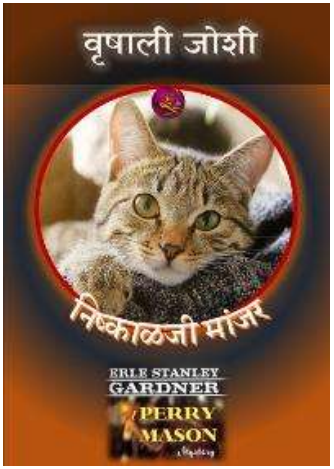
वृषाली जोशी
निष्काळजी मांजर
ERLE STANLEY GARDNER
PERRY MASON

वृषाली जोशी
काळाशी जडवली वेळ
APPOINTMENT WITH Death

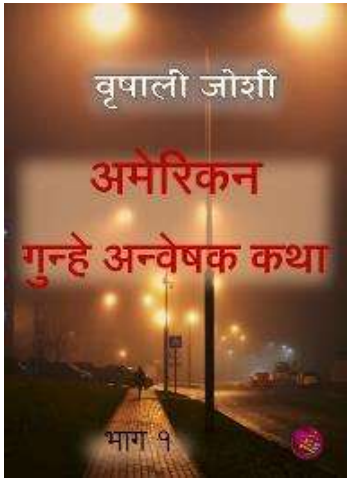
वृषाली जोशी
अमेरिकन
गुन्हे अन्वेषक कथा
भाग १

वृषाली जोशी
अमेरिकन
गुन्हे अन्वेषक कथा
भाग २

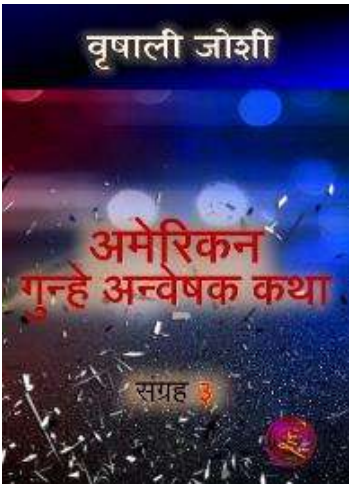
वृषाली जोशी
अमेरिकन
गुन्हे अन्वेषक कथा
संग्रह

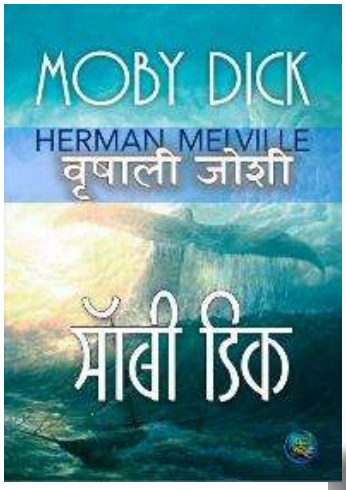
MOBY DICK
HERMAN MELVILLE
वृषाली जोशी
मॉबी डिक

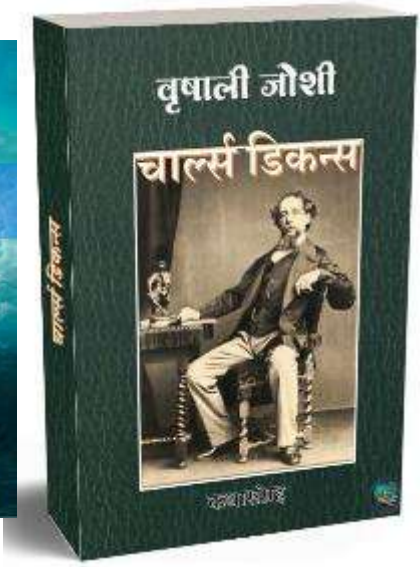
वृषाली जोशी
चार्ल्स डिकन्स

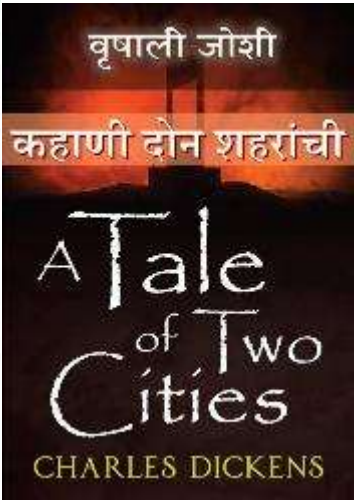
वृषाली जोशी
कहाणी दोन शहरांची
A Tale of Two Cities
CHARLES DICKENS

वृषाली जोशी
AMERICAN STORIES
अमेरिकन लघुकथा

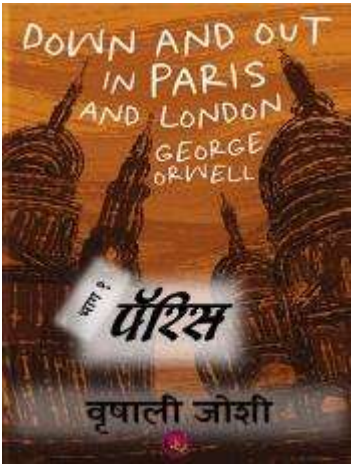
DOWN AND OUT IN PARIS AND LONDON
GEORGE ORWELL
भाग १
पॅरिस
वृषाली जोशी

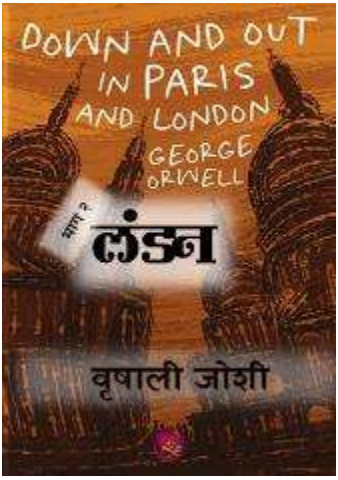
DOWN AND OUT IN PARIS AND LONDON
GEORGE ORWELL
भाग २
लंडन
वृषाली जोशी

Agatha Christie

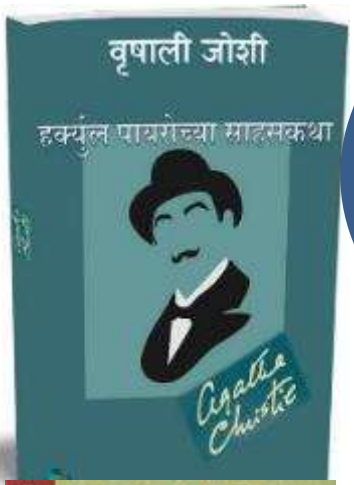

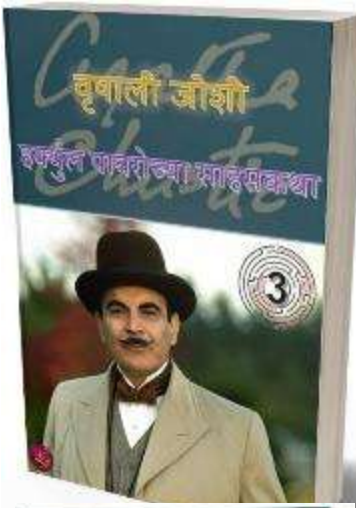

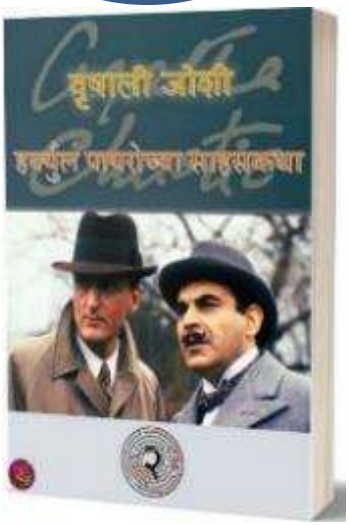

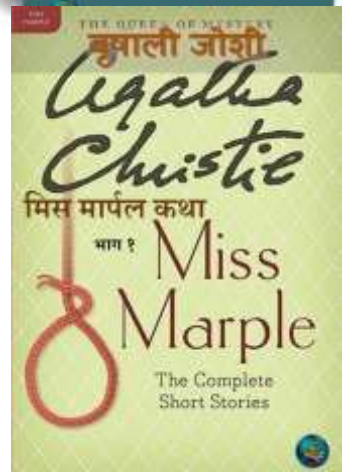

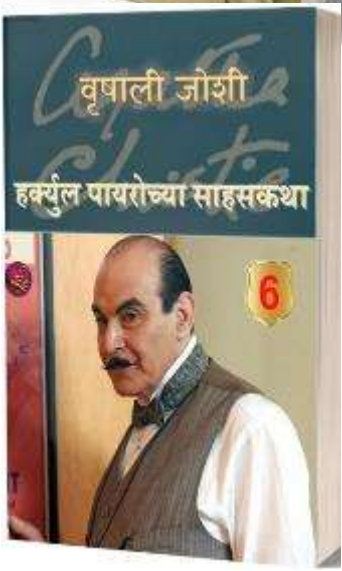

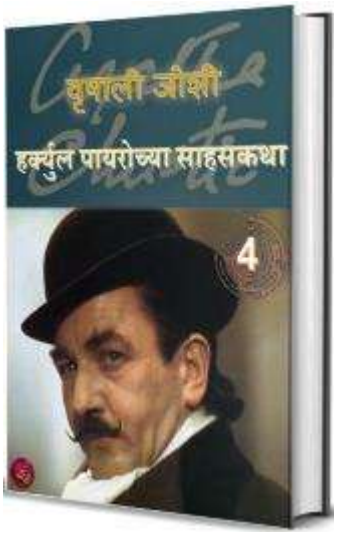

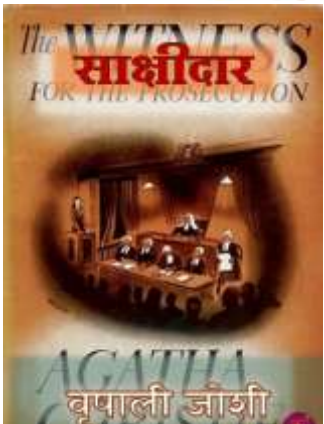

वृषाली जोशी
AND THEN THERE WERE
NONE
आणि मग तिथे
कुणीच नव्हतं

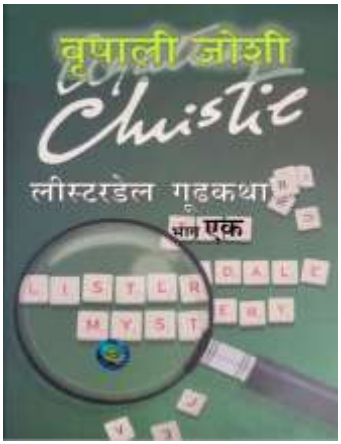
वृषाली जोशी
Christie
लीस्टरडेल गूढकथा
भाग एक

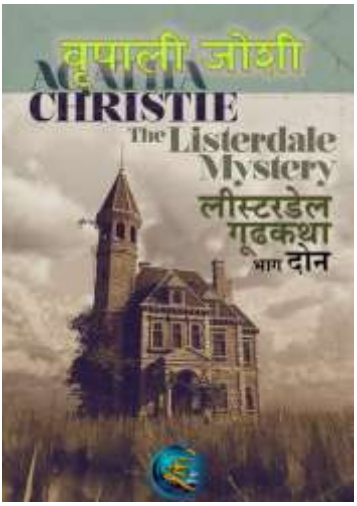
वृषाली जोशी
AGATHA
CHRISTIE
The Listerdale
Mystery
लीस्टरडेल
गूढकथा
भाग दान

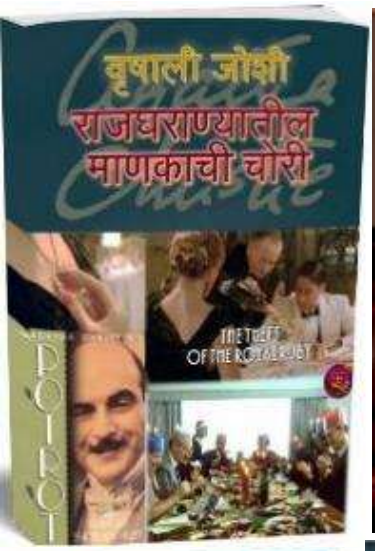
वृषाली जोशी
राजघराण्यातील
माणकाची चोरी
POIROT

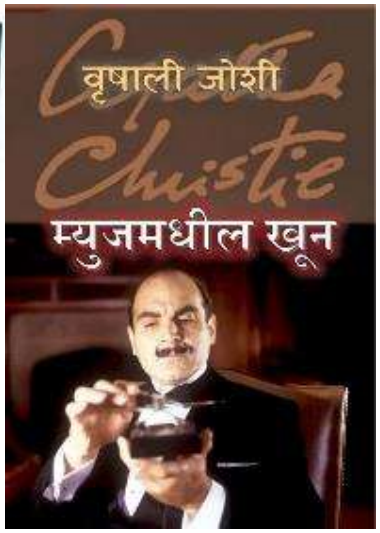
वृषाली जोशी
Christie
म्युजमधील खून

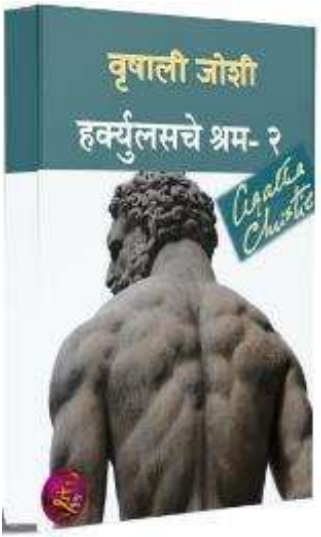
वृषाली जोशी
हर्क्युलसचे श्रम- २

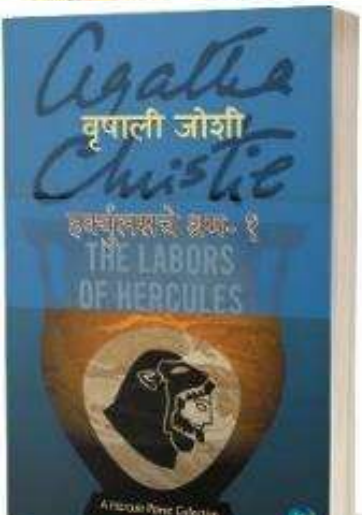
Agatha
वृषाली जोशी
Christie
हर्क्युलसचे श्रम- १
THE LABORS
OF HERCULES

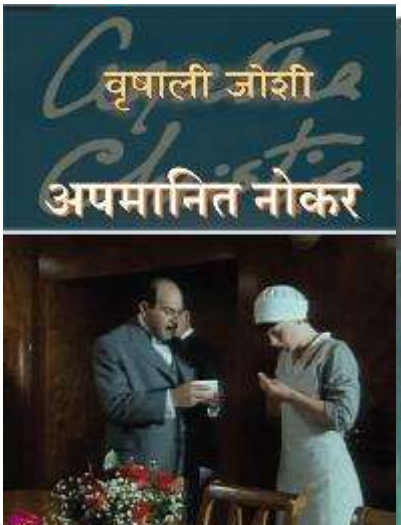
वृषाली जोशी
अपमानित नोकर

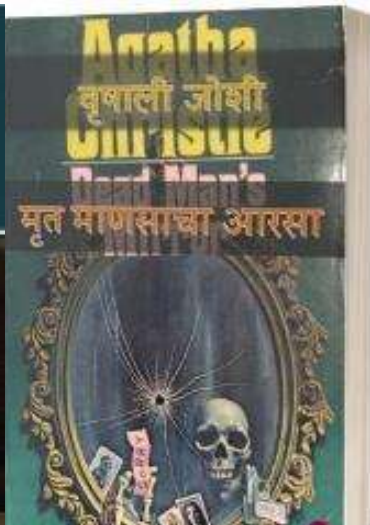
Agatha
वृषाली जोशी
मृत माणसाचा आरसा

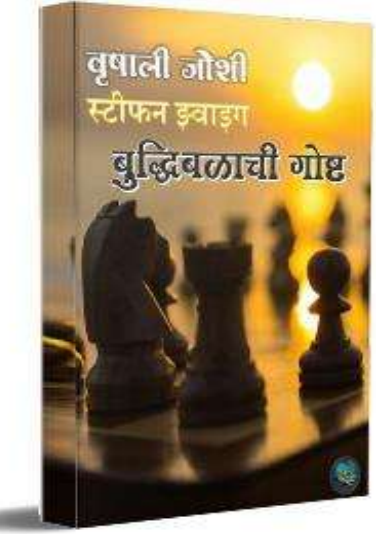
वृषाली जोशी
स्टीफन झ्वाइग
बुद्धिबळाची गोष्ट

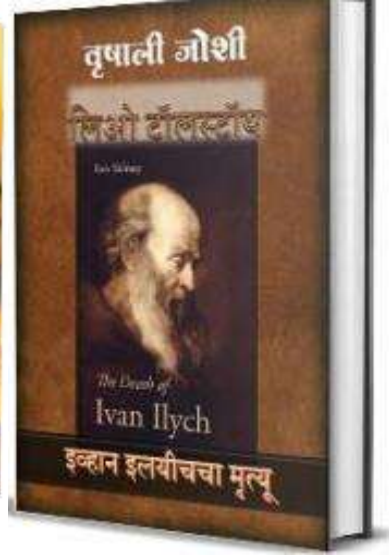
वृषाली जोशी
लिओ टॉलस्टॉय
The Death of
Ivan Ilych
इव्हान इलयीचचा मृत्यू

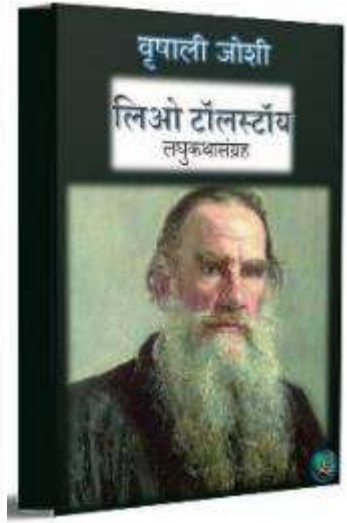
वृषाली जोशी
लिओ टॉलस्टॉय
लघुकथासंग्रह

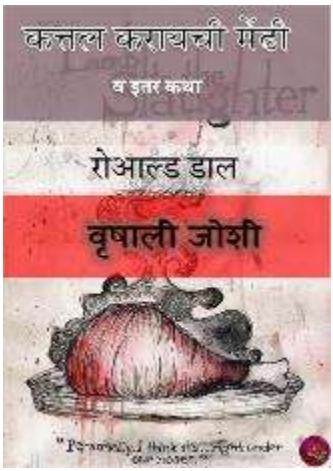
कत्तल करायची मेंढी
व इतर कथा
रोआल्ड डाल
वृषाली जोशी

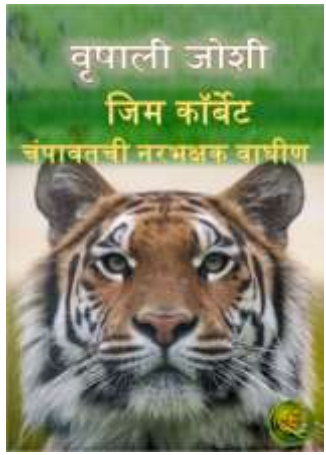
वृषाली जोशी
जिम कॉर्बेट
चंपावतची नरभक्षक वाघीण

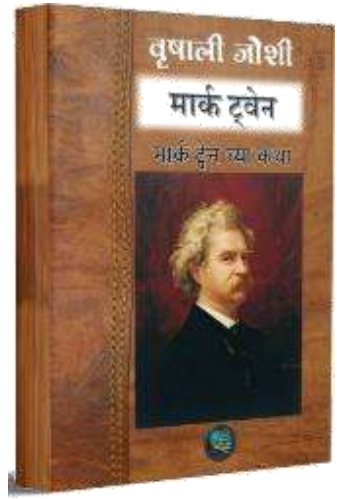
वृषाली जोशी
मार्क ट्वेन

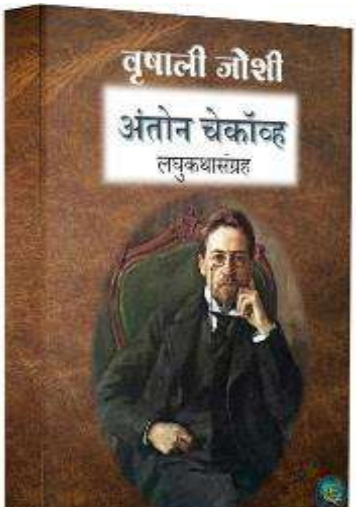
वृषाली जोशी
अंतोन चेकॉव्ह
लघुकथासंग्रह

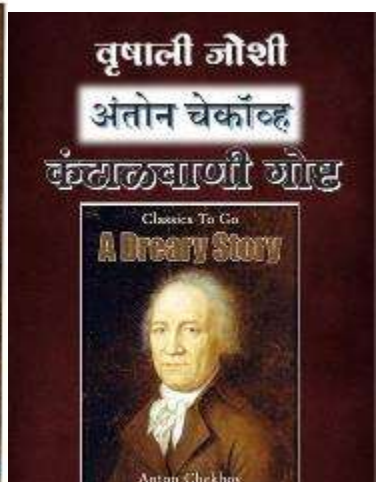
वृषाली जोशी
अंतोन चेकॉव्ह
कंटाळवाणी गोष्ट
Classics To Go
A Dreary Story

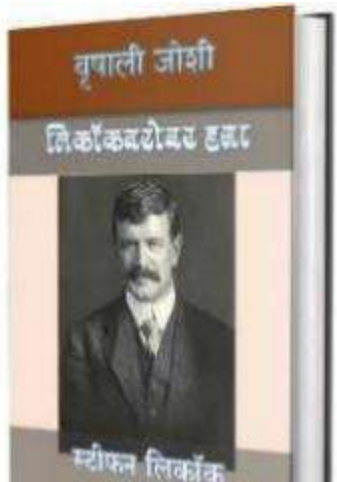
वृषाली जोशी
लिंकॉलरोबर हल्ला
स्टीफन लिकॉक

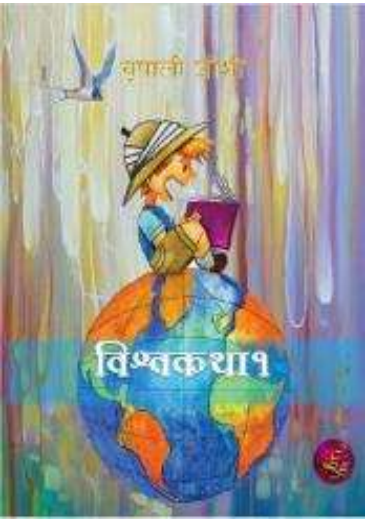
वृषाली जोशी
विश्वकथा१

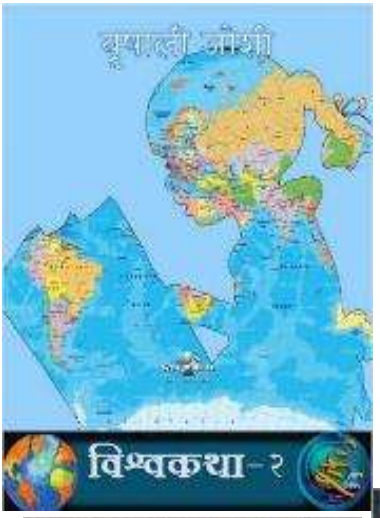
वृषाली जोशी
विश्वकथा-२

वृषाली जोशी
विश्वकथा-३

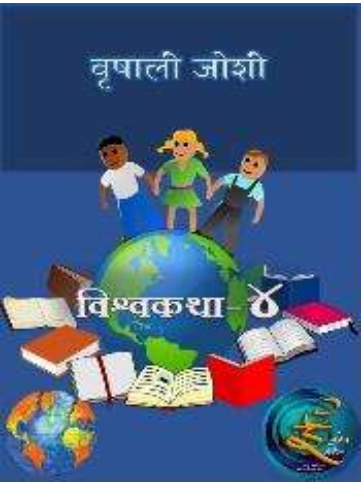
वृषाली जोशी
विश्वकथा-४

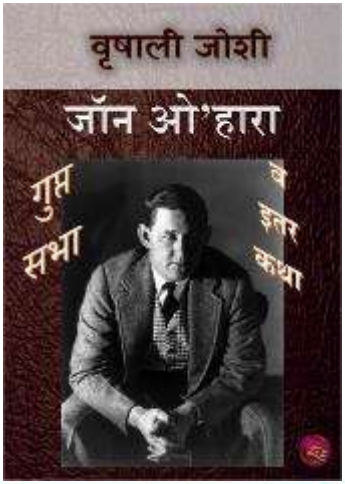
वृषाली जोशी
जॉन ओ'हारा
गुप्त सभा
व इतर कथा

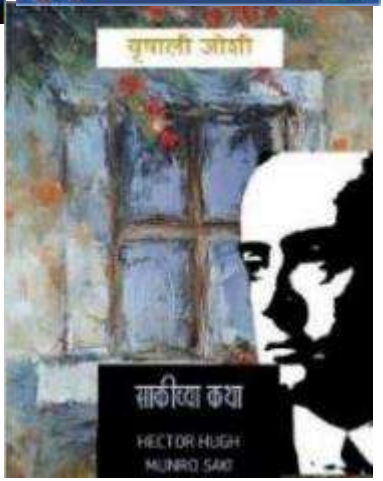
वृषाली जोशी
साकीच्या कथा
HECTOR HUGH
MUNRO SAKI

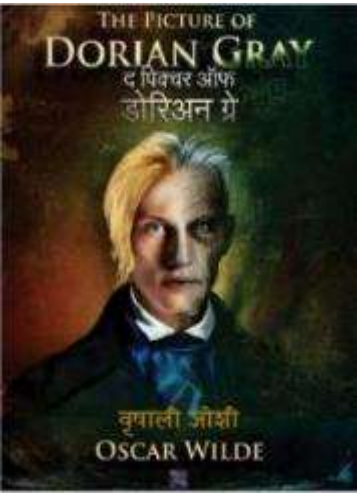
THE PICTURE OF
DORIAN GRAY
द पिक्चर ऑफ
डोरिअन ग्रे
वृषाली जोशी
OSCAR WILDE

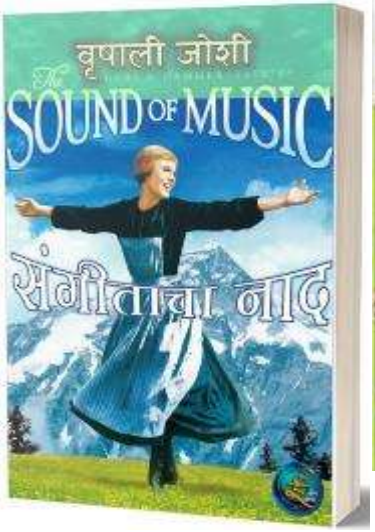
वृषाली जोशी
THE SOUND OF MUSIC
संगीताचा नाद

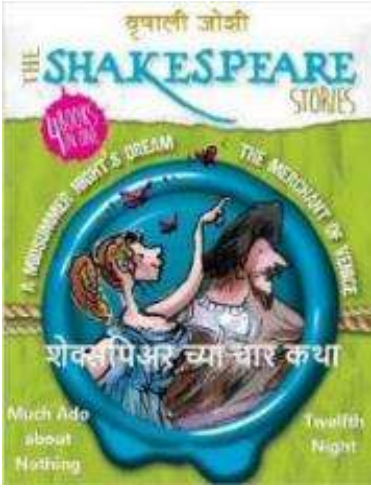
वृषाली जोशी
THE SHAKESPEARE STORIES
शेक्सपिअर च्या चार कथा
Much Ado about Nothing
Twelfth Night

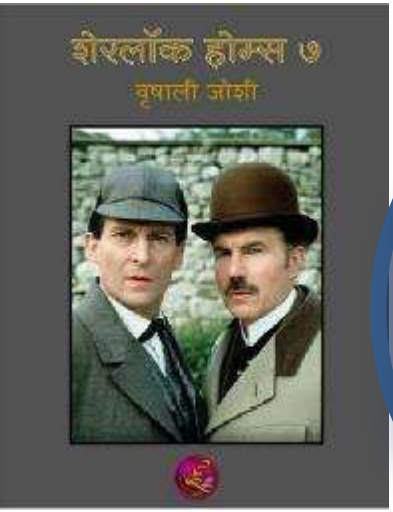

शेरलॉक होम्स
भाग १ ते ८
(५० कथा)

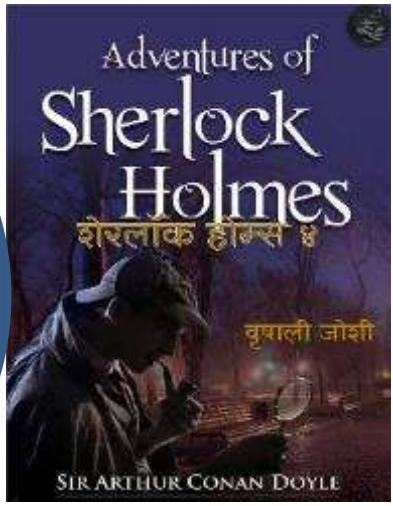

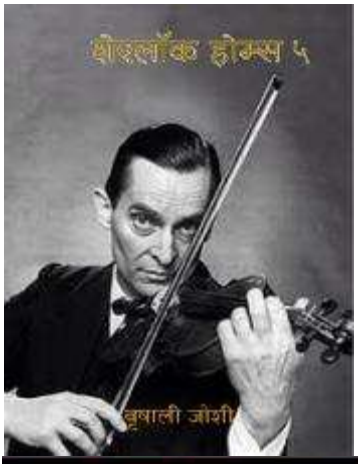

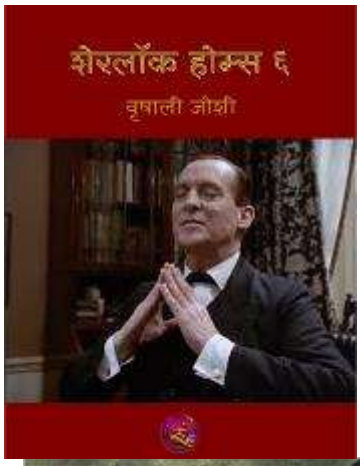

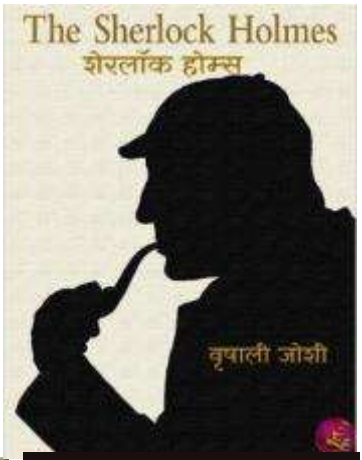

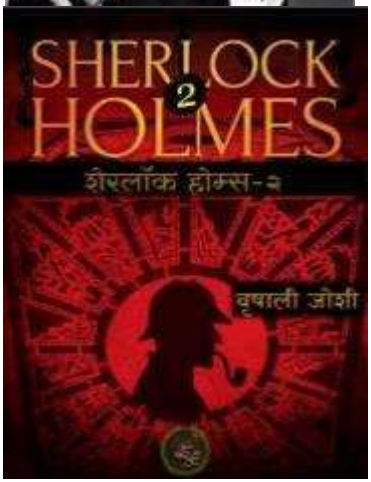

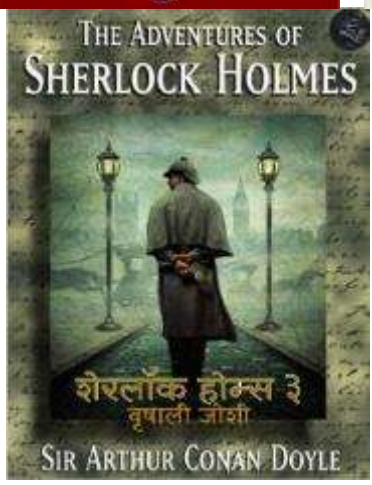

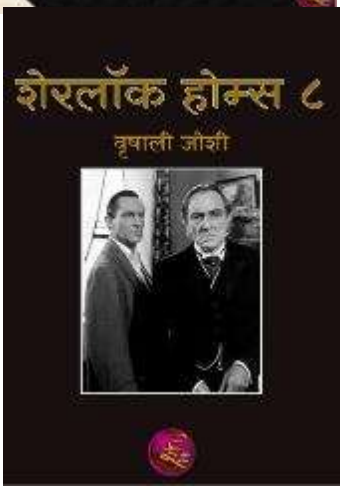

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे एकोणीसावे वर्ष आहे.

डॉ. वृषाली जोशी यांचे हे सहासष्टावे पुस्तक आहे.

डॉ. वृषाली जोशी या मराठी व इंग्रजी या भाषांच्या विद्वान आहेत. त्या प्राचार्य होत्या. त्यांनी काही काळ विदेशात राहून तेथल्या वाचन संस्कृतीचा अनुभव घेतला आहे. तशी वाचन संस्कृती महाराष्ट्रातही निर्माण व्हावी असे त्यांना वाटते. वाचकांची अभिरुची उंचावली तरच लेखकांकडूनही दर्जेदार साहित्य निर्माण होईल. इंग्रजीतील उच्च दर्जाचे निवडक लेखकांचे साहित्य मराठीत अनुवाद करून मराठी वाचकांची अभिरूची संपन्न व्हावी यासाठी त्या अतोनात कष्ट घेतात. तसे पहाता अनुवादित पुस्तकांना अनेक व्यावसायिक प्रकाशकांकडून मागणी असते. परंतु मराठीतील जास्तीत जास्त वाचकांपर्यंत आपले साहित्य जावे म्हणून त्यांनी ई साहित्यची निवड आपल्या पुस्तकांसाठी केली आहे. त्यांनी आजवर ई साहित्यच्या वाचकांसाठी केलेल्या जागतिक साहित्याच्या अनुवादांची **तेरा हजाराहून अधिक पृष्ठे** प्रकाशित झाली आहेत व तो एक विक्रमच आहे. अनुवादाचा तिनशे रुपये पर पेज हा रेट धरला तरी सुमारे अर्धा कोटी रुपयांचे हे काम त्यांनी मराठी वाचकांसाठी विनामूल्य केले आहे.

डॉ. वृषाली जोशी यांच्यासारखे ज्येष्ठ लेखक आपली पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील मराठी वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर दिनानाथ मनोहर(४ पुस्तके), शंभू गणपुले (९पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर (९), डॉ. वसंत बागुल (१९), शुभांगी पासेबंद (१५), अविनाश नगरकर (४), डॉ. स्मिता दामले (९), **डॉ. नितीन मोरे (६५पुस्तके)**, अनील वाकणकर (९), फ्रान्सिस आल्मेडा (२), मधुकर सोनावणे (१२), अनंत पावसकर (१६), मधू शिरगांवकर (८), अशोक कोठारे (४७ खंडांचे महाभारत), श्री. विजय पांढरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्वण्णा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १८ पुस्तके), विनीता देशपांडे (७), उल्हास हरी जोशी (९), नंदिनी देशमुख (५), डॉ. सुजाता चव्हाण (१२), **डॉ. वृषाली जोशी (६६ पुस्तके)**, डॉ. निर्मलकुमार फडकुले (१९), CA पुनम संगवी (७), डॉ. नंदिनी धारगळकर (१५), अंकुश शिंगाडे (३८), आनंद देशपांडे (३), नीलिमा कुलकर्णी (४), अनामिका बोरकर (३), अरुण फडके (६), स्वाती पाचपांडे (२), साहेबराव जवंजाळ (२), अरुण वि. देशपांडे (५), दिगंबर आळशी, प्रा. लक्ष्मण भोळे,

अरुंधती बापट (५), अरुण कुळकर्णी (१२), जगदिश खांदेवाले (६), पंकज कोटलवार (६), डॉ. सुरुची नाईक (३), डॉ. वीरेंद्र ताटके(२), आसावरी काकडे (१४), **श्याम कुलकर्णी (वाल्मिकी रामायण) (३८**), किशोर कुलकर्णी, रामदास खरे (६), अतुल देशपांडे, लक्ष्मण भोळे, दत्तात्रय भापकर, मुग्धा कर्णिक (५), मंगेश चौधरी, प्र. सु. हिरुरकर (३), बंकटलाल जाजू (४), प्रवीण ना दवणे, आर्या जोशी, डॉ. सरोज सहस्रबुद्धे (१०), अरविंद बुधकर (४), जयश्री पटवर्धन (७), श्रीरंग कौलगी (५), यशवंत कदम (११), पांडुरंग सूर्यवंशी (४), सुधीर कारखा्नीस (८), मिलिंद कपाळे, मुकुंद कर्णिक (३), श्रीराम काळे (३), शैलेश पुरोहित (४), बी बी देसाई (२), श्रीनिवास शारंगपाणी (३) रामकृष्ण बाक्रे(३) दिगंबर सलगर(२), विजया टिळक, संजय टाकळगव्हाणकर(२), पांडुरंग भागवत, मिलिंद बेंबळकर, गायत्री साळ्वणकर(३), भारती बिर्जे डिग्गीकर(४), विकास भावे, डॉ सुनील सावंत, अशोक बेंडखळे(३), सुहास साने, सुवर्णा लेले, शशिकांत कर्डेकर(५), स्वाती वर्तक, भारती सावंत, अभिषेक ठमके, हर्षवर्धन यादव(२), दिगंबर सलगर(४), कैलास बडगुजर, अंजुषा पाटील **प्रा श्रीपाद काळे(ऋग्वेद)(१८)**, चारुलता काळे, अनिल शिणगारे, स्वाती वर्तक, प्रमोद नाईकवाडॅ, सुधीर शास्त्री, रुपेश मराठे, सुप्रिया उपाध्ये, संजीवनी कुलकर्णी, सुरेश पंधारे, श्रेणीक सारडॅ(६) असे अनेक ज्येष्ठ व अनुभवी लेखक ई

साहित्यद्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत विनामूल्य पोहोचवतात.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपली ध्वजा फडकवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'यें ।
दृष्टादृष्ट विजयें । होआवे जी ।